МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДВНЗ «ПЕРЕЯСЛАВ-ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ»

МАТЕРІАЛИ
VIII МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ ІНТЕРНЕТ-КОНФЕРЕНЦІЇ

17 травня 2018 року

ISSN 2522-4891

Переяслав-Хмельницький – 2018

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДВНЗ «ПЕРЕЯСЛАВ-ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ»

Навчально-науковий відділ

МАТЕРІАЛИ
VIII МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ ІНТЕРНЕТ-КОНФЕРЕНЦІЇ
«СУЧАСНА ГУМАНІТАРИСТИКА»

17 травня 2018 року

Переяслав-Хмельницький – 2018

УДК 0/3’06/8/9’06(082)
С 91

Рекомендовано до друку засіданням навчально-наукового відділу ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» (Протокол №10 від 10.05.2018 р.)

Сучасна гуманітаристика : збірник матеріалів VIII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 17 травня 2018 р. – Переяслав-Хмельницький (Київ. обл.), 2018. – Вип. 8. – 201 с.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Василькевич Ярослава – *канд. псих. наук, доцент (Україна);*
Грекманова Хелена – *докт. філософії, професор (Словаччина);*
Даценко Людмила – *докт. геогр. наук, професор (Україна);*
Дзюбенко Олена – *канд. біол. наук (Україна);*
Дудка Інна – *канд. пед. наук (Україна);*
Животівська Діана – *канд. іст. наук (Україна);*
Кінцанс Владімірс – *докт. філософії, професор (Латвія);*
Козій Наталія – *канд. екон. наук (Україна);*
Коцур Віталій – *канд. політ. наук, доцент (Україна);*
Мартинюк Тетяна – *докт. мистецтвознавства, професор (Україна);*
Мірскі Анджей – *докт. філософії (Польща);*
Носаченко Володимир – *канд. пед. наук (відповідальний секретар, Україна);*
Рик Сергій – *канд. філос. наук, доцент (голова, Україна);*
Розсоха Антоніна – *канд. пед. наук, професор (заступник голови, Україна);*
Скляренко Олеся – *канд. філол. наук, доцент (Україна);*
Ставицька Анастасія – *канд. іст. наук (Україна);*
Троян Вацлав – *докт. філософії (Чеська республіка).*

РЕДКОЛЕГІЯ МОЖЕ НЕ ПОДІЛЯТИ ІДЕОЛОГІЧНІ ПЕРЕКОНАННЯ ТА НАУКОВІ ПОГЛЯДИ АВТОРІВ. ЗА ЗМІСТ, АВТОРСЬКУ ПОЗИЦІЮ ТА ДОСТОВІРНІСТЬ НАВЕДЕНИХ У СТАТТЯХ ФАКТІВ, ЦИТУВАНЬ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ НЕСУТЬ АВТОРИ.

ISSN 2522-4891 (online)

© Навчально-науковий відділ
© ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

THE MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
SHEI «PEREIASLAV-KHMELNYTSKYI HRYHORII SKOVORODA
STATE PEDAGOGICAL UNIVERSITY»

Educational and Research Department

MATERIALS OF THE
VIII INTERNATIONAL SCIENTIFIC-PRACTICAL INTERNET-CONFERENCE
«MODERN HUMANITIES»

May 17, 2018

Pereiaslav-Khmelnytskyi – 2018

UDK 0/3'06/8/9'06(082)
S 91

Recommended for publication by the Educational and Research Department of the SHEI «Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University»
(Proceedings №10 from May 10, 2018)

Modern Humanities : collection materials of the VIII International scientific-practical internet-conference, May 17, 2018. – Pereiaslav-Khmelnytskyi (Kyiv reg.), 2018. – Vol. 8. – 201 p.

EDITORIAL BOARD:

Vasylkevych Yaroslava – *Ph. D. in Psychology, Associate Professor (Ukraine);*
Grecmanova Helena – *Ph. D. in Pedagogy, Professor of Pedagogy (Slovakia);*
Datsenko Ludmyla – *Doctor of Geography, Professor (Ukraine);*
Dzubenko Olena – *Ph. D. in Biology (Ukraine);*
Dudka Inna – *Ph. D. in Pedagogy (Ukraine);*
Zhyvotivska Diana – *Ph. D. in History (Ukraine);*
Kincans Vladimirs – *Ph. D.in Philosophy, Professor (Latvia);*
Kozii Nataliia – *Ph. D. in Economy (Ukraine);*
Kotsur Vitalii – *Ph. D. in Politology, Associate Professor (Ukraine);*
Martynuk Tetiana – *Doctor of Arts, Professor (Ukraine);*
Mirski Andzhei – *Ph. D. in Psychology (Poland);*
Nosachenko Volodymyr – *Ph. D. in Pedagogy (Executive Secretary, Ukraine);*
Ryk Serhii – *Ph. D. in Philosophy, Associate Professor (Chairman, Ukraine);*
Rozsoha Antonina – *Ph. D. in Pedagogy, Professor (Deputy Chairman, Ukraine);*
Skliarenko Olesia – *Ph. D. in Philology, Associate Professor (Ukraine);*
Stavycka Anastasiia – *Ph. D. in History (Ukraine);*
Trojan Vaclav – *Ph. D. in Pedagogy (Czech Republic).*

THE EDITORIAL BOARD MAY SHAREN'T THE IDEOLOGICAL BELIEFS AND SCIENTIFIC VIEWS OF THE AUTHORS. AUTHORS ARE RESPONSIBLE FOR THE CONTENT, AUTHOR'S POSITION, ACCURACY OF FACTS AND QUOTES SET OUT IN THE ARTICLE.

ISSN 2522-4891 (online)

© Educational and Research Department
© SHEI «Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University»

УЧЕНИЙ, ДИДАКТИК, ПРАКТИК

Життя людини є активним пошуком, безперервним удосконаленням, де проблеми поєднуються з їх вирішенням, і часом здається, не буде цій круговерті кінця. Так уже склалося, що кожна людина, пройшовши певний життєвий шлях, часом і досить довгий, на якомусь етапі свідомо чи підсвідомо оглядається на нього, підводить підсумки омріяного та зробленого. І це робиться у різних формах – чи то у розповідях студентам, які, як правило, є уважними і вдячними слухачами, чи то у працях або щоденниках.

Чернов Борис Олексійович – кандидат педагогічних наук, професор, завідувач кафедри географії, екології та методики навчання ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», Заслужений працівник освіти України, відмінник освіти України, ветеран праці. Автор понад 300 наукових публікацій – статей, монографій, навчальних посібників, підручників.

Борис Олексійович народився 1 травня 1938 року. Навчання у школі припало на тяжкі повоєнні роки – розруху та бідність. Але життя тривало, і особливо відчували його діти, які раділи самому життю і не особливо переймалися тим у чому були одягнені, як харчувалися, бо не було з чим порівнювати, проте раділи цікавому фільму, змістовній книжці, теплу, сонцю… Це залишається на все життя, як і враження від самої природи, що оточувала.

Саме мальовнича природа рідного краю відіграла визначальну роль у виборі майбутньої професії. Після закінчення школи вступив на географічне відділення природничого факультету Мелітопольського педагогічного

інституту Запорізької області (нині Мелітопольський педагогічний університет імені Богдана Хмельницького). Навчання в інституті було повною зміною життєвих обставин, друзів і викладачів, з'явилися нові потреби, окрім навчання – почути невідоме, яке було недоступним у сільській місцевості, перечитати, переглянути, ознайомитися з творами невідомих раніше авторів. Інститут сприймався через студентів-одногрупників, викладачів, які давали знання, вчили новому, формували світогляд і поведінку в суспільстві. Навчальний процес здійснювався через лекції, семінари, практичні роботи, літні навчально-польові практики. На старших курсах було бажання потрапити на виробничі практики та опанувати здобуті навички методики навчання географії і дослідження природи.

У 1967 р. Борис Олексійович здобув спеціальність учителя географії та біології. Трудову педагогічну діяльність розпочав у Лопухівській восьмирічній школі Тячівського району Закарпатської області учителем географії.

У 1974 р. повернувся до рідного інституту, у якому почав працювати асистентом кафедри економічної географії. У 1981 р. закінчив аспірантуру в Науково-дослідному інституті змісту і методів навчання Академії педагогічних наук (лабораторія навчання географії), а через рік захистив кандидатську дисертацію та здобув науковий ступінь кандидата педагогічних наук.

З 1984 р. Борис Олексійович продовжив працювати в Ніжинському педагогічному інституті імені М. В. Гоголя, де разом зі своїм колегою – викладачем М. Криловцем створив кафедру географії, яку й очолив. У 1987 році йому присвоєно вчене звання доцента кафедри методики навчання природничо-географічних дисциплін і охорони природи.

З 1988 р. Б. Чернов працює завідувачем кафедри, проректором з наукової роботи в Переяслав-Хмельницькому державному педагогічному інституті імені Григорія Сковороди (нині педагогічний університет імені Григорія Сковороди). З 1993 р. професор, завідуючий кафедрою географії, екології та методики навчання.

Наукові інтереси професора Б. Чернова зосереджені у галузях теорії і методології географії й географічного краєзнавства, методики (дидактики) навчання географії і краєзнавства, розробки нових шкільних підручників з фізичної географії.

Суто географічний напрям виник з необхідності методологічного обґрунтування географічного краєзнавства, зокрема його економічну складову. Але з'ясувалося, що у середині 70-х років XX ст. економічну географію залишили поза увагою, оскільки з'явився новий термін і нова наукова галузь – «соціально-економічна». Перша проба пера в царині економічної географії відбулася в 1980 р. публікацією статті в аспірантській збірці НДІ змісту і методів навчання Академії педагогічних наук. І тільки через 10 років пошуків і роздумів були надруковані спочатку методичні рекомендації «Економічна географія: місце у системі природничо-суспільних наук», а згодом статті: «Економічна географія в системі природничо-суспільних наук» в науково-методичній збірці 1991 р., а пізніше (2003 р.) «Методологічна основа

економічної географії» в збірці «Географія і сучасність» Національного педагогічного університету ім. М. Драгоманова. Остання, на думку фахівців, має принципове значення для розв'язання проблем не тільки економічної, а й суспільної географії. Ці пошуки дозволили закономірно перейти до методологічного обґрунтування географічного краєзнавства.

Другий напрям – дослідження з географічного краєзнавства і краєзнавчого принципу навчання. З 1974 р. після роботи учителем географії в школі, розпочалася науково-педагогічна діяльність у Мелітопольському педагогічному інституті, яка, звичайно, вимагала занять науковою роботою. Перша публікація вийшла у 1976 р. Вона, природно, узагальнювала багатий власний фактичний матеріал, зібраний під час численних подорожей з учнями по Тячівському району і Закарпаттю.

Краєзнавчий напрям першої публікації зберігся і до нині, у свою чергу він був визначальним під час вибору теми дисертаційного дослідження, в якому опрацьовано величезний фактичний і теоретичний матеріал. Майже половина усіх публікацій Бориса Олексійовича присвячена краєзнавству (географічному, історичному, літературному) і краєзнавчому принципу навчання як принципу дидактики. У 2013 р. вийшла монографія «Особливості туристсько-краєзнавчої діяльності в рекреаційному регіоні» (у співавторстві), яка узагальнила підсумки досліджень багатьох років.

Краєзнавчі дослідження знайшли втілення в системі краєзнавчих запитань-завдань у шкільних підручниках з географії та є основою для лекцій і практичних занять з курсів «Географічне краєзнавство», «Краєзнавство і землезнавство», «Київщинознавство», «Фізична географія України».

Але й на сьогоднішній день є багато нерозв'язаних питань, зокрема: співвідношення усіх галузевих краєзнавчих наук при наявності одного об'єкта дослідження – рідного краю в межах своєї адміністративної області, написання підручників з краєзнавства і методики його навчання у вищих та загальноосвітніх навчальних закладах. Звичайно, Б. Чернов націлений на їх розв'язання.

Третій напрям. З поміж попередніх наукових уподобань Бориса Олексійовича провідне місце займає усе-таки дидактика географії. Формування його методичного світогляду розпочалося ще під час навчання в Мелітопольському інституті на природничо-географічному факультеті, продовжувалося у закарпатській школі під час роботи вчителем географії, а удосконалювалося у Науково-дослідному Інституті змісту і методів навчання Академії педагогічних наук, де працювали відомі методисти-географи: А. Андрєєв, І. Баринова, Т. Герасимова, І. Душина, Н. Єгорова-Петрова, І. Матрусов, М. Ковалевська, Л. Панчешнікова, М. Рижаков, М. Сватков та інші. У той час ці методисти визначали найвищий методолого-методичний рівень наукового осмислення закономірностей і особливостей географічної освіти.

Життя вимагало розв'язання усе нових і нових освітянських проблем, які б допомагали більш ефективному навчанню географії. Борис Олексійович сміливо брався за їх вирішення. Розуміння важливості проблем методів

навчання географії і краєзнавства дало змогу провести наукові дослідження, в основу яких покладено еволюцію уявлень про географічне краєзнавство, краєзнавчий принцип навчання та теоретико-методологічне обґрунтування теорії методів навчання географії у вітчизняній та зарубіжній науці і практиці навчання, реалізувати наукові дослідження у підручниках загальноосвітньої школи і навчальних посібниках для майбутніх учителів географії.

Перші випробування відбулися на Всеукраїнській і Всесоюзній конференціях у м. Києві і тодішньому Ленінграді у 1977-1978 рр. Конференції були присвячені виключно методам навчання, зокрема й з географії. Пізніше вийшли, поряд зі статтями, методичні рекомендації з методів навчання географії (1979 і 1981 рр. у містах Мелітополі й Запоріжжі). А в 1986 р. (у співавторстві з В. Корнєєвим) вийшов посібник для вчителів «Методи навчання географії в школі» за ред. А. Алексюка і А. Сиротенка.

Підручники і посібники з «Географії України» для 9 класу з грифом МОН України почали виходити з 1992 р. На конкурсі підручників в АПН України у 1996 р. цей підручник визнано одним із кращих, автори нагороджені грамотами та грошовою премією, а пізніше – виданий ще й польською, угорською і румунською мовами. 1998 р. побачив світ підручник «Географія України» для 9 класу, написаний за новою програмою А. Сиротенком і Б. Черновим (перевиданий у 1999 і 2000 рр.) Наступним був одноосібний підручник Бориса Олексійовича «Фізична географія України» для 8 класу, який на VII Міжнародній книжковій виставці-ярмарці «Зелена хвиля», що проходила у місті Одеса, отримав диплом лауреата у номінації «Краще навчально-методичне видання для середньої школи» (був перевиданий у 2004 р.).

Природно, що усі запитання-завдання, зокрема й краєзнавчі, у шкільних підручниках були підпорядковані класифікації методів навчання, в основу яких покладено самостійну пізнавальну діяльність учнів за І. Лернером.

Нині досліджуються питання узагальнення передового педагогічного досвіду навчання географії з метою написання методичного посібника з загальної методики (дидактики) навчання географії й окремих курсів.

Б. Чернов має значний творчий шлях і беззавітне служіння цариці наук – географії і методиці її навчання. В його житті переплелися педагогічні, методичні, наукові і соціальні проблеми, уроки і досвід недавнього минулого. Приємно зазначити, що свої творчі здібності, знання, життєвий досвід він віддає вітчизняній науці і підготовці майбутніх учителів географії. Праця Б. Чернова – це тисячі висококваліфікованих учителів початкового навчання, географії, біології, сотні закоханих у географію учнів загальноосвітньої школи.

За заслуги в науковій і педагогічно-організаційній роботі Б. Чернов удостоєний урядових нагород:

У 1985 р. за багаторічну сумлінну працю він нагороджений Чернігівською обласною Радою народних депутатів від імені Президії Верховної Ради СРСР медаллю «Ветеран праці»;

У 1986 р. нагороджений нагрудним знаком «Відмінник освіти України»;

У 2006 р. Указом Президента України В. Ющенка професору Борису Олексійовичу Чернову присвоєно почесне звання «Заслужений працівник освіти України»;

У 2008 р. нагороджений Міністерством освіти і науки знаком «За наукові досягнення»;

У 2013 р. Вченою радою Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди було присвоєно найвище звання університету – «Почесний професор».

Чернов Б. є членом спеціалізованої Вченої ради по захисту кандидатських дисертацій за спеціальністю 13.00.02 – теорія та методика навчання (географія).

80-літній ювілей – це свідчення виваженої зрілості, мудрості, досвіду, які разом відкривають нові горизонти та перспективи. Ваш професіоналізм, шановний Борисе Олексійовичу, багаторічна, послідовна та наполеглива праця зробили вагомий внесок у становлення і розвиток університету. Притаманний Вам талант організатора, помножений на велике бажання робити людям добро, став запорукою успіху. Своїм умінням працювати з людьми, аналізувати й оцінювати їхню роботу, Ви заслужили авторитет і довіру колег, студентів, аспірантів. Як педагог, теоретик, дидактик, науковець, Ви здійснюєте вагомий внесок у розвиток вітчизняної освіти й науки, передаєте своїм послідовникам – колегам та студентам скарб освіченості та духовності.

Колектив кафедри географії, екології та методики навчання щиро вітає з ювілеєм. Ми цінуємо Вас як справжнього професіонала, досвідченого та мудрого керівника, педагога-науковця. Тож нехай Ваша плідна праця й надалі буде щедрою на життєдайні плоди, повагу та любов!

Бажаємо Вам завжди привітній, відкритій, доброзичливій, чуйній людині незгасного творчого горіння, великого людського щастя, добробуту, миру і злагоди.

Нехай здійсняться всі Ваші наукові задуми, кожен день буде осяяний повагою і взаєморозумінням, а міцне здоров’я та гарний настрій стануть запорукою подальшої успішної науково-педагогічної праці.

Колектив кафедри географії, екології
та методики навчання
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький
державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди»

ОСВІТА / ПЕДАГОГІКА

УДК 78.071.4

Тамара Бившева,
викладач-методист кафедри фортепіано
Харківська гуманітарно-педагогічна академія
(м. Харків)

Олена Погода,
старший викладач кафедри фортепіано
Харківська гуманітарно-педагогічна академія
(м. Харків)

РОЛЬ ФОРТЕПІАННОГО АНСАМБЛЮ У ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИКИ

У статті обговорюються ключові аспекти формування професійної компетентності майбутнього вчителя музики на засадах ансамблевого музикування. Проаналізовано основні напрямки розвитку компетентності майбутнього вчителя музики: фаховий, комунікативний, виховний, освітній, розвиваючий.

Ключові слова: *фортепіанний ансамбль, інструментальне виконавство, професійна компетентність.*

The article discusses the key aspects of forming the professional competence of the future teacher of music on the basis of ensemble musicianship. The basic directions of development of competence of the future teacher of music are analyzed: professional, communicative, educational, educational, developing.

Keywords: *piano ensemble, instrumental performance, professional competence.*

У фортепіанній педагогіці все частіше проявляється інтерес до фортепіанного ансамблю не тільки як до різновиду виконавської діяльності, але і як до навчальної форми гри на інструменті, яка може значно підвищити компетентність майбутніх вчителів музичного мистецтва. Гра в ансамблі не тільки ідеально корегує виконавські прийоми, але й розвиває такі якості майбутнього спеціаліста, як відчуття товариства і взаємодопомоги, відповідальності за виконання твору в цілому, вміння підкорювати свої бажання і почуття основному завданню – розкриттю ідейно–художнього задуму композитора. Необхідність застосування фортепіанного ансамблю на уроках основного інструменту в навчально–педагогічному процесі є безперечною. Постійний досвід накопичення спеціальних знань сформує і підготовить студентів до майбутньої творчої і професійної діяльності.

Мета статті полягає у визначені ролі фортепіанного ансамблі в процесі формування компетентності майбутніх вчителів музичного мистецтва. Дана проблема розглядалася в працях А. Готліба, Е. Любіна, В. Георгиї, О. Сорокіної, Н. Язикова, Т. Молчанової, М. Антонової, І. Польської та ін. Тому

здається доцільним звернутися до досвіду, проаналізувати дослідження і публікації й висвітлити основні підходи до формування ансамблевого виконавства у класі основного інструменту.

Виклад основного матеріалу. Однією із основних форм навчання в класі фортепіано є заняття з набуття умінь і навичок сольного виконавства. У сучасній системі музичної освіти значення опанування жанру фортепіанного ансамблю другорядне. Втім загальновідомо, що роль ансамблевого виконавства у навчально-педагогічному процесі досить важлива. Багато музикантів і педагогів-практиків вбачають у фортепіанному ансамблі потужний засіб для музичного розвитку студентів, покликаний виконувати, перш за все, розвиваючу функцію.

Отже, усвідомлюючи велику роль фортепіанного ансамблю у музично-педагогічній підготовці, виділимо основні напрямки розвитку компетентності майбутнього вчителя на засадах фортепіанного ансамблю.

Таблиця 1

Напрямки розвитку компетентності майбутнього вчителя музики на засадах ансамблевого музикування

Напрямок	Пояснення
Фаховий	вдосконалення виконавської майстерності; розвиток музичного слуху; розвиток почуття ритму;
Комунікативний	формування навичок спілкування в колективі;
Виховний	виховання культури ансамблевого музикування через виховання культури взаємин; виховання самоврядування;
Освітній	вивчення літератури по ансамблевому музикування; формування навичок музичного мислення, вміння вести діалог з партнером; формування навичок перекладання нот для ансамблю;
Розвиваючий	розширення кругозору, інтелекту і творчих здібностей; формування навичок роботи з інформацією;

Розглянемо більш детальніше кожен з напрямків.

Фаховий напрямок. Гра в ансамблі якнайкраще дисциплінує ритм, удосконалює вміння читати з листа, є незамінною з точки зору вироблення технічних навичок і умінь, необхідних для сольного виконання.

Наявність чотирьох рук дозволяє передати на фортепіано і насиченість повнозвучних tutti, і різноманітність прийомів звуковидобування штрихів (наприклад, одночасне звучання витриманих звуків, рухомих голосів, що грають *legato*, *non legato*, *straccato*), і деякі темброві якості окремих оркестрових груп.

За рахунок насиченого багатого мелодійними і гармонійними фарбами супроводу виконання стає більш барвистим і живим, а найпростіша мелодія перетворюється в концертно-закінчений твір. Гармонійний слух нерідко відстає

від мелодійного [1]. Відтворювати багатоголосся, акордову вертикаль – особливо вигідні умови для розвитку гармонійного слуху. Найбільш сильнодіючим засобом розвитку музичного слуху є підбір гармонійного супроводу до різних мелодій. Але, як правило, тривалий період, пов'язаний з постановкою рук і виконанням переважно одноголосних мелодій, не дозволяє відразу виконувати п'єси з супроводом. І тут ансамблева гра виявляється доцільною і необхідною. Гармонійне супровід в даному випадку буде виконувати викладач.

Це дозволить учневі з перших же уроків брати участь у виконанні багатоголосої музики. Розвиток гармонійного слуху буде йти паралельно з мелодійним. Крім того, учень отримує величезне задоволення від своєї творчості. Навчання стає не тільки багатогранним і цікавим, але простим і продуктивним.

Виховання поліфонічного слуху – один з найважливіших і найбільш складних розділів музичного виховання. Найбільш ефективним прийомом, який можна застосувати в ансамблевої практиці є спільне програвання на одному або двох інструментах поліфонічного твори по голосам, по парам голосів. Таким чином ансамблева гра з перших уроків розвиває вміння чути поліфонію.

Музичний слух у його прояві по відношенню до тембру і діагностиці називають тембро-динамічним слухом, який є важливим в музичному виконавстві [1]. Ансамблева гра має широкі можливості в розвитку тембро-динамічного слуху, завдяки збагаченню фактури, оскільки в ансамблевого репертуарі значне місце займають перекладання.

Спільно з педагогом учень веде пошук різних тембрових фарб, динамічних нюансів, штрихових ефектів, намагаючись на фортепіано передати насиченість повнозвучних tuti, тембрально специфіку звучання окремих оркестрових груп. Отже, ансамблевий музикування сприяє інтенсивному розвитку всіх видів музичного слуху: звуковисотного, гармонійного, поліфонічного, тембро-динамічного.

Гра в ансамблі дозволяє успішно вести роботу з розвитку ритмічного почуття. Ритм – один з центральних елементів музики. Формування почуття ритму – найважливіше завдання музичної педагогіки. Ряд авторитетних дослідників вказують на три головних структурних елемента, що утворюються почуття ритму: темп, акценти, співвідношення тривалостей в часі. Все це складається в музично-ритмічну здатність. Граючи разом з педагогом, учень знаходиться в певних метроритмічних рамках. Іноді учні виконують п'єси зі значним темповими відхиленнями, що може деформувати вірне відчуття первісного темпу. Ансамблева гра не тільки дає можливість диктувати правильні темп, але і формує в учня вірне темповідчуття [2]. Почуття метричної пульсації, підкреслення початкових часткою такту ансамблевого виконанні проявляється особливо яскраво.

Комунікативний напрямок. Ансамблева гра відрізняється від сольної насамперед тим, що і загальний план, і всі деталі інтерпретації є плодом роздумів і творчої фантазії не одного, а декількох виконавців і реалізуються вони їхніми спільними зусиллями. Тому задля злагодженої гри необхідно

спілкуватися з партнером, розуміти його емоції при виконанні музичного твору. Дует у чотири руки – це єдиний рід ансамблю, коли дві людини займаються музикою на одному інструменті. Особливості гри в чотири руки краще виявляються при порівнянні її з грою піаністів на двох фортепіано.

Відмінності між цими ансамблями дуже великі. Два інструменту дають виконавцям значно більше свободи, незалежність у використанні регістрів, педалей і т.д., в той час як близьке сусідство піаністів на одній клавіатурі сприяє їх внутрішній єдності, співпереживання музикантів. У виконанні ансамблю у чотири руки на двох роялях не може бути досягнуто такого звукового (зокрема, тембрового) балансу, який природно досягається при грі двох партій на одному інструменті. Відмінності в характері ансамблів відобразились і в музиці, створеної для них: твори для двох фортепіано тяжіють до віртуозності, концертності; твори ж для дуету у чотири руки (ансамблю двох піаністів за одним інструментом) – до стилю камерного музикування.

Виховний напрямок. Виконання ансамблю вчить слухати партнера, розвиває музичне мислення, це мистецтво вести діалог з партнером, тобто розуміти один одного, вміти вчасно подавати репліки і вчасно поступатись.

Якщо це мистецтво в процесі навчання осягається музикантом, то можна сподіватися, що він успішно освоїть специфіку гри на фортепіано. На відміну від інших видів спільної гри, фортепіанний дует об'єднує виконавців однієї і тієї ж спеціальності, що в значній мірі полегшує їх взаєморозуміння.

Однією із переваг оволодіння навичками ансамблевого виконавства є можливість організації самостійної згуртованої роботи студентів та самоврядування. Систематичність щоденних розумно виконуваних правил ансамблевого виконавства, надає впевненості студентам у своїх можливостях та необхідності у вдосконаленні професійного досвіду. Адже творче спілкування є важливим підґрунтям для майбутнього вчителя музики [3].

Розвиваючий та освітній напрямки. Ансамблева гра представляє собою форму діяльності, що відкриває найсприятливіші можливості для всебічного та широкого ознайомлення з музичною літературою. Ансамбліст знаходиться в особливо вигідних умовах – поряд з репертуаром, адресованому власне роялю, він може користуватися також оперними клавіром, аранжуваннями. Ансамблева гра – це постійна і швидка зміна нових музичних вражень і відкриттів, приплив різнохарактерної музичної інформації, що сприяє розвитку емоційної чуйності на музику, стимулює художню уяву. Ансамблевий музикування сприяє інтенсивному розвитку музичного слуху, ритмічного почуття, пам'яті, рухово-моторних, технічних навичок.

Навчання грі на фортепіано починається з донотного періоду. Його мета – розвиток музичного слуху. Велику роль тут відіграє підбір по слуху. Тому починаємо підбирати мелодії в порядку збільшення складності. Цей період тісно пов'язаний з ансамблевим музикуванням в дуеті педагог – учень.

Ансамблеве музикування відіграє величезну роль в процесі формування компетентності майбутніх вчителів музики, розсуваючи горизонти пізнаного, поповнюючи фонд слухових вражень, збагачуючи професійний досвід. Ансамблеве музикування здатне зіграти активну роль в процесах становлення

та розвитку музичної свідомості, мислення, інтелекту, сприяти розвитку комплексу музичних здібностей майбутнього вчителя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Шубіна В. Б. Роль фортепіанного ансамблю у формуванні професійних музичних умінь та навичок майбутніх вчителів музики // Педагогічний дискурс. – № 9. – 2011. – С. 374-379

2. Антонова М. Педагогические условия подготовки будущих учителей музыки в классе фортепианного ансамбля / М. Антонова // Культура-образование-педагогика искусства: сб. науч. трудов. – М. : РИЦ «Альфа»; МГОПУ им. М. А. Шолохова, 2003. – С. 179-180.

3. Ляшенко Т. В. Фортепіанний ансамбль в системі музично-педагогічного навчання // Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя Психолого-педагогічні науки. – №2. – 2015. – С. 141.

4. Молчанова Т. Мистецтво піаніста-концертмейстера : навч. посіб. – Л., 2007. – 112 с.

УДК 37.09:01

Сергій Болілий,
студент 2 курсу
спеціальності «Математика»
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди»
(м. Переяслав-Хмельницький)

ВИХОВНИЙ ВПЛИВ КОЛЕКТИВУ НА ОСОБИСТІСТЬ

У статті проаналізовано виховний вплив колективу на особистість.
Ключові слова: *виховний вплив, особистість, індивідуальність, колектив, поведінка.*

The article analyzes the educational influence of the collective on the personality.
Keywords: *educational influence, personality, individuality, collective, behavior.*

Виховний вплив колективу здійснюється в багатьох напрямах. Передусім він реалізується у колективній діяльності учнів. У спільній діяльності видно успіхи та невдачі кожного вихованця, їх причини. Згуртований колектив одразу ж вживає необхідних заходів: схвалює або засуджує діяльність учня. Успіхи кращих стають прикладом для наслідування. В одній зі своїх праць, К. Ушинський зауважив, що « людина – предмет виховання, а виховуватись та розвиватись вона може лише у колективі».

Слово «колектив» походить від латинського *colligo*, що в перекладі означає «об’єдную», а *collectivus* – збирати, об’єднувати. Таким чином, поняття

колективу передбачає об'єднання людей, існування між ними певних взаємозв'язків і відносин [1].

У процесі різних видів діяльності в дитячому колективі встановлюються міжособистісні зв'язки і взаємини. Науковими дослідженнями відкрито три найпоширеніші варіанти розвитку взаємин між особистістю і колективом:

1) особистість підкоряється колективу (конформізм);

2) особистість і колектив знаходяться в оптимальних взаєминах (гармонія);

3) особистість підкоряє собі колектив (нонконформізм).

У кожному з цих загальних варіантів виділяється безліч ліній взаємин, як наприклад: колектив відмовляється від особистості; особистість ігнорує колектив; співіснування за принципом невтручання та ін.

У першому варіанті особистість може:

а) підкорятися вимогам колективу добровільно,

б) поступатися перед колективом як зовнішньою силою, що має вищість,

в) намагатися зберігати свою незалежність та індивідуальністю підкоряючись колективу лише зовні, формально.

Якщо особистість схиляється перед колективом, сприймає його цінності, колектив «поглинає» її, підпорядковує нормам і традиціям свого життя. У другому варіанті поведінки, коли особистість і колектив знаходяться в оптимальних взаєминах, можливі такі шляхи розвитку подій:

4) особистість зовні підкоряється вимогам колективу, зберігаючи внутрішню незалежність;

5) гармонізація особистості й колективу.

У третьому варіанті взаємовідносин особисте ті і колективу, коли особистість підкоряє собі колектив, можливі два шляхи розвитку колективу: збагачення соціального досвіду; втрата раніше набутого соціального досвіду.

На думку В. Сухомлинського, висока виховна ефективність взаємовідносин між особистістю і колективом досягається, якщо «це гуманні, людські взаємини між учнями, між вихователями і вихованцями, і на цій основі єдині поняття про добро і зло» [2, с. 566].

Вагому роль у вихованні особистості в колективі відіграє громадська думка. Вона впливає на учня не лише під час зборів колективу або через критику в стінній газеті, а й у щоденному його житті та діяльності. У згуртованому колективі учні засуджують негідні вчинки товаришів, не чекаючи зборів. Важливим засобом виховання особистості в колективі є критика і самокритика. Критика допомагає позбутися недоліків у поведінці, запобігти можливим негативним вчинкам. Справедлива, доброзичлива критика спонукає порушника до роздумів і усвідомлення неправомірності своєї поведінки, до самокритичності.

Правильно поставлене колективне виховання передбачає розумне поєднання самостійного розвитку особистості з урахуванням потреб колективу. «Природа дитини егоїстична, – писала Софія Русова, – і цей егоїзм необхідний для найкращого розвитку її індивідуальності. Виховання не мусить знищувати у малої дитини інстинкту егоїзму, без нього дитина не розвивається в справжню

людину, а в якусь солодку сентиментальну істоту. Але разом з розвитком індивідуальності мусить складатися гуртова свідомість, громадське єднання, свідомість своїх відносин і своїх обов'язків до колективу» [3, с. 51].

Виховний вплив колективу на його членів посилюється за розумного поєднання педагогічного керівництва зі створенням умов для вияву вихованцями самостійності, ініціативи, самодіяльності, якщо колектив дбає про утвердження відносин співпраці вчителя й учнів. У таких колективах ролі його учасників адекватні їх можливостям, контроль за їх діяльністю переростає у самоконтроль, а сам колектив терпляче ставиться до недоліків його членів. Важливо забезпечити своєчасне педагогічне втручання у формування стосунків між членами колективу, створення тимчасових об'єднань з переведенням до них вихованців, у яких не склалися нормальні стосунки в первинному колективі, змінюваність характеру і видів колективної діяльності, що дає змогу прилучати учнів до нових стосунків.

Основними ознаками колективу є: а) суспільні цілі; б) спільна діяльність по їх досягненню; в) взаємна відповідальність; г) органи самоуправління.

Метою формування колективу є виховання особистості, яка вчиться оцінювати себе, розвивати комунікативні здібності і здобуває практику соціальних стосунків.

Колектив як соціально діюча система виконує певні функції:

Організаторська: спрямована на об'єднання членів колективу з метою виконання певних завдань.

Виховна: спрямована на створення оптимальних умов для розумового, морального, фізичного, трудового й естетичного виховання, забезпечує умови психічного й соціального розвитку особистості.

Стимулююча: сприяє формуванню морально-цінних стимулів діяльності особистості в усіх сферах; регулює поведінку членів колективу, впливає на формування певних якостей особистості – сили волі, гуманізму, працьовитості, совісності, чесності, цілеспрямованості, гідності та інші.

Розвиток дітей у системі розвиваючого навчання розуміється не як розвиток окремих сторін – уваги, пам'яті, уяви тощо, а як загальний розвиток особистості. Вирішальну роль у вихованні в учнів любові до професії належить вихователю. Важливо, щоб вихователь бачив найменші досягнення вихованця, знав, у чому він зазнає труднощів, міг визначити, який результат праці для учня буде радісною подією, вчасно допоміг йому закріпити й розвити цей успіх.

Колектив є ланкою, що з'єднує особистість із суспільством. Виховання особистості в колективі є втіленням закономірностей розвитку суспільства, адже в колективних взаєминах створюються умови для соціально-психічного її розвитку. Відокремившись від колективу, людина опиняється в соціально-психологічному вакуумі, що значно ускладнює її розвиток. Колектив як людська спільнота, що утворює систему колективістських стосунків, є основним чинником формування громадської сутності особистості, розвитку її індивідуальності.

Кожна людина більшою чи меншою мірою прагне самоствердитися в колективі, посісти в ньому найзручніше місце. Проте процес включення її в

систему колективних взаємин складний, неоднозначний і глибоко індивідуальний. Суттєво залежить входження особистості в колектив від її індивідуального соціального досвіду, який визначає характер суджень учня, систему його ціннісних орієнтацій, лінію поведінки. Цей досвід може відповідати, а може й не відповідати судженням, цінностям і традиціям поведінки, які склалися в колективі. Там, де ця відповідність має місце, включення особистості в систему відносин колективу значно полегшується. У випадках, коли у вихованця досвід інший (вужчий, бідніший або, навпаки, багатший, ширший, ніж досвід соціального життя колективу), йому важче встановити взаємини з ровесниками. Особливо складним виявляється його становище, коли індивідуальний соціальний досвід суперечить цінностям, прийнятим в даному колективі. Сутичка протилежних ліній поведінки тут неминуча і призводить здебільшого до різних наслідків.

Характер взаємин особистості і колективу зумовлений не лише якостями особистості, а й особливостями колективу. Одноманітність діяльності й вузький діапазон соціальних ролей у колективі, бідність змісту й одноманітність організаційних форм спілкування між членами колективу, недостатня взаємокультура сприймання, невміння бачити в іншому те цікаве і цінне, що заслуговує на увагу, – все це негативно впливає на встановлення нормальних відносин з тими, хто до нього входить.

Отже, роль колективу, його вплив на особу кожного учня, навіть за умов демократичності підходу класного керівника, є закономірною і важливою. Виховання в колективі є обов'язковою умовою повноцінного розвитку, тому що саме в колективі особистість вчиться оцінювати саму себе, розвиває комунікативні здібності і здобуває практику соціальних стосунків. Досвід взаємин, що набувається, іноді стає на багато років моральним компасом, яким керується молода людина в майбутньому, та певною мірою основою її життєвого успіху.

ЛІТЕРАТУРА

1. Воронин А. М., Самоторова О. А. Общая и профессиональная педагогика: Учебно-методический комплекс. Брянск : РИО БГУ, 2007. 580 с.
2. Сухомлинський В. О. Колектив як знаряддя виховання // Сільська школа України. 2004. №10. С. 566-567.
3. Русова А. Нова школа соціального виховання. Катеринослав; Ляйпціг : Укр. вид-во за допомогою укр. громад. к-ту в Ч. С. Р., 1924. 151 с.
4. Фіцула М. М. Педагогіка : Навч. посібник для студентів вищих пед. закладів освіти. Київ: Видавничий центр «Академія», 2001. С. 347-355.

Науковий керівник *– Ткаченко Л. В., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».*

УДК 378.147

Тетяна Брюханова,
викладач кафедри фізичного виховання і спорту
«Донбаська державна машинобудівна академія»
(м. Краматорськ)

Жанна Малахова,
доцент кафедри фізичного виховання
«Донецький національній медичний університет ім. М. Горького»
(м. Краматорськ)

ВПЛИВ ІННОВАЦІЙНИХ ФІЗКУЛЬТУРНО-ОЗДОРОВЧІХ ТЕХНОЛОГІЙ НА РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті розглянуто процес впровадження нових розробок спортивно-орієнтованого фізичного виховання в тренувальний процес студентів, переваги перед звичайною організацією заняття та специфіка організації занять з фізичного виховання. Це дозволяє оптимізувати тренувальний процес, зробити його більш ефективним.

Ключові слова: *спортивні інновації, фізичні здібності, гуманістична спрямованість*

The implementation process of new elaboration of sports-oriented physical education into the training process of students is considering in this article, the advantages over the usual organization of classes and the specifics of the organization of physical education courses. This allows you to optimize the training process, make it more effective.

Keywords: *sports innovations, physical abilities, humanistic orientation.*

Застосування інноваційних технологій в системі фізкультурної освіти у закладі вищої освіти підвищує ефективність та якість занять з фізичною культурою. Освоєння змісту інноваційних технологій забезпечує високий ступінь готовності студента до майбутньої професійної діяльності та життю у суспільстві.

Фізичне виховання є не тільки ефективним засобом фізичного розвитку, підготовки та зміцнення здоров’я студентів, але впливає на інші сторони життя: авторитет і становище в суспільстві, професійну діяльність, морально-інтелектуальний розвиток, наявність ідеалів та ціннісних орієнтацій.

Процес формування особистості студента довгий час був орієнтований на зміну зовнішнього приросту результативних показників: рівня розвитку фізичних здібностей, активності на навчальних заняттях. В даний час від цього підходу пропонується відмовитися, змінивши напрямок усього педагогічного процесу.

Система засобів, які використовуються для корекції фізичної підготовленості студентів, часто не приваблює молодь, має характер обов’язкових заходів, а не цікавих занять, які забезпечували б не лише фізичний розвиток, але й емоційне розслаблення. Запорукою високих

показників у майбутній виробничій діяльності має стати спеціалізована фізична підготовка, що забезпечує формування і вдосконалення тих якостей особистості, які мають суттєве значення для визначеної професії [6, с. 35].

Аналіз останніх досліджень і публікацій дозволив визначити, що досліджувана проблема вивчалася у різних аспектах. Теоретичні основи гуманізації в сфері освіти, в тому числі й вищої, знайшли відображення в наукових публікаціях І. Беха, І. Зимньої, І. Зязюна, О. Кондратенка, М. Гриньової, В. Казаренкова.

Існуюча система фізичного виховання не вирішує в повному обсязі проблему фізичного вдосконалення та особистісного розвитку студентської молоді та потребує корекції, вважають провідні фахівці в галузі фізичного виховання та спорту, такі як Р. Раєвський, С. Канішевський, А. Домашенко, Ю. Канішевський.

Мета роботи полягає у визначенні та науковому обґрунтуванні орієнтації студентів у виборі певного виду спорту у рамках навчального закладу з урахуванням особистісної схильності та вплив цього вибору на розвиток особистості студентів.

В теорії та практиці фізичного виховання формуються принципово нові установки по перебудові освітньої системи, головна з яких – реалізація гуманістичного підходу, в якому особистість є найвищою соціальною цінністю і перетворюється з об’єкта педагогічного впливу в суб’єкт творчої діяльності [7, с. 305].

Виходячи з гуманістичної спрямованості сучасної вищої освіти, що передбачає становлення конкурентоспроможної особистості, готової розуміти і адаптуватися до нових вимог суспільного розвитку, чітко сформувалися і його цілі. Одна з головних цілей полягає в тому, щоб за допомогою різних форм навчання і виховання підготувати студентів до плідної участі в житті суспільства [1]. Інакше кажучи, мова йде про підготовку особистості випускника ЗВО з активною життєвою позицією, що дозволяє йому не тільки грамотно виконувати покладені на професійні функції, а й здатного до повної особистісної самореалізації.

Велика кількість досліджень із проблем організації фізичного виховання у закладах вищої освіти указує на необхідність пошуку нових технологій, які сприятимуть формуванню в студента престижності мати високий рівень здоров’я, що залежить від виховання особистісної мотивації, певних знань і поведінки конкретної особистості, а також є результатом спільної праці викладача й студента.

Отримання знань та розширення пізнавальної сфери студентів сьогодні розглядається як інструмент для особистісного розвитку. Фізичне виховання може формувати необхідну впевненість в собі, в своїх силах, переважаючий позитивний і емоційний фон, оптимізм. Його вплив на розвиток рис особистості багато в чому пов’язаний з організацією всього процесу навчання і виховання.

Сучасна система фізичного виховання має потребу у зміні методологічного підходу до оздоровлення студентів та вимагає від викладачів

здійснення оптимального вибору та реалізації ефективного підходу з урахуванням особистісно-орієнтованого фізичного виховання [2, с. 47].

Особистісно-орієнтовані технології у фізичному вихованні передбачають орієнтацію на розвиток студентів з урахуванням їх індивідуальних особливостей:

– вікових, фізіологічних, психологічних, інтелектуальних;

– освітніх потреб, орієнтацію на різний рівень складності програмного матеріалу, доступного студенту;

– виділення груп за здібностями;

– ставлення до кожного як до унікальності [4, с. 382].

Добровільний вибір занять видами спорту та зміна організаційно-методичних основ їх проведення призводять до позитивного зміщення ціннісних орієнтацій на організацію дозвілля студентів, перепідпорядкування пріоритетів на заняття спортом, читання художньої літератури, вивчення іноземних мов, захоплення музикою, допомогу батькам замість комп'ютерних ігор та перегляду телепередач [3].

Виділяють п'ять основних мотиваційних варіантів вибору студентами виду спорту або системи фізичних вправ:

1. Зміцнення здоров'я, корекція недоліків фізичного розвитку і статури;
2. Підвищення функціональних можливостей організму;
3. Психофізична підготовка до майбутньої професійної діяльності та оволодіння життєво необхідними вміннями та навичками;
4. Активний відпочинок;
5. Досягнення найвищих спортивних результатів [5, с. 29]

Спортивно-орієнтований підхід це підхід, який здатний задовольнити фізкультурні інтереси і потреби студентської молоді в процесі освоєння ними цінностей фізичної культури. Для ефективного розгортання в вузах роботи по спортивно-орієнтованого фізичного виховання необхідні комплексні наукові дослідження, які дозволили б уточнити зміст, цілі, завдання та основні напрямки його реалізації.

Спортивно-орієнтоване фізичне виховання на основі конверсії сучасних науково-методичних досягнень та накопиченого досвіду спортивної підготовки забезпечує реалізацію індивідуальних здібностей студентів, сприяє становленню особистих інтересів, формує гармонійно розвинуту особистість. Зміст психолого-педагогічного впливу на основі педагогічної взаємодії викладача та студента на заняттях з фізичного виховання активізує у студентів переоцінку мотиваційного ставлення до заняття. І головним підсумком впровадження спортивно-орієнтованих технологій у процес фізичного виховання ЗВО є формування стійкої мотивації у студентів до безперервного фізичного вдосконалення.

І саме непрофесійна фізкультурна освіта в рамках дисципліни «Фізичне виховання» має відіграти особливу роль у складному та багатофакторному процесі формування індивідуальності студентської молоді. Вона створює основу здоров'я для розвитку інших аспектів культури, забезпечує внутрішні гарантії продуктивності навчально-пізнавальної діяльності та спілкування в

складному соціально-економічному та екологічному становищі,сприяє накопиченню первинного досвіду адаптації майбутнього фахівця. Така адаптація є необхідною, оскільки умови праці у сьогоденні пов'язані з психічною й фізичною напруженістю, жорсткою конкуренцією, відповідальністю, мобільністю й високим професіоналізмом, зі здатністю до конструювання адекватної системи відносин і поведінки в колективі.

Виходячи з означеного, принципово важливо, щоб програма з фізичного виховання для студентів при вступі у ЗВО носила інноваційний, пристосувальний характер та враховувала всі значущі компоненти.

При розробці та впровадженні концепцій формування здорового способу життя студентів у ЗВО в процесі фізичного виховання головна увага повинна приділяється рівню теоретичних знань, врахуванню мотиваційних пріоритетів студента, інтересу до обраних видів рухової активності, вихідного рівня показників фізичного стану.

У закладах вищої освіти «Фізичне виховання» представлено не тільки як навчальна дисципліна, але і як найважливіший компонент цілісного розвитку особистості. Воно є компонентом загальної культури, психофізичного становлення і професійної підготовки студента протягом всього періоду навчання, необхідними для самоствердження, соціальної мобільності і стійкості на ринку праці.

Формування стійкості та розвитку особистості залежить не тільки від обраного виду спорту, але й від конкретних педагогічних умов, що супроводжували в процесі фізкультурно-спортивної діяльності. Заняття спортом виховує в людині такі якості, як воля, цілеспрямованість, уміння мобілізувати себе в екстремальній ситуації і багато інших, які тільки стануть в нагоді в сучасному житті.

Перспективи подальших досліджень в даному напрямку полягають в розробці, впровадженні і застосуванні сучасних інноваційних педагогічних технологій в процесі формування стійкої мотивації студентів до здорового способу життя

ЛІТЕРАТУРА

1. Казаренков В. И., Казаренкова Т. Б. Высшая школа: социально-педагогическое взаимодействие / В. И. Казаренков, Т. Б. Казаренкова // Педагогика. – 2002. – № 5. – С. 64-69.

2. Криличенко О. В. Стан і перспективи розвитку системи фізичного виховання у вищих навчальних закладах України / О. В. Криличенко // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту : наук. журнал. – 2011. – № 7. – С. 45-49.

3. Марченко О. Ю. Вплив занять спортом на формування цінностей індивідуальної фізичної культури студентів / О. Ю. Марченко // Спортивний вісник Придніпров'я: науково-практичний журнал. – 2009. – №2-3. – С. 82-89.

4. Матвеев Е. Г., Частихин А. А. Личностно-ориентированное физическое воспитание в военном вузе: проблемы и возможности / Е. Г. Матвеев,

А. А. Частихин // Современные наукоемкие технологии [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.top-technologies.ru/ru/article/view?id=36040.

5. Обоснование индивидуального выбора студентом отдельных видов спорта или систем физических упражнений. Конспект лекций по дисциплине физическая культура / [Електронний ресурс] / Режим доступу: https://studfiles.net/preview/2364826/page:29.

6. Пуздимір М. Вплив засобів інноваційних технологій фізичного виховання на фізичну підготовленість студенток вищих навчальних закладів / М. Пуздимір // Спортивна наука України. – 2017. – №3 (79). – С. 34-39.

7. Россия в ВТО: проблемы, задачи, перспективы. Сборник научных статей / Под общей редакцией проф. В. В. Тумалева. – СПб. : НОУ ВПО «Институт бизнеса и права». – 2012. – №13. – 364 с.

УДК 37.091.33-028.22:62

Юлія Денисенко,
студентка 3 курсу
спеціальності «Технологічна освіта»
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний
університет імені Григорія Сковороди»
(м. Переяслав-Хмельницький)

ВИКОРИСТАННЯ НАОЧНОСТІ НА УРОКАХ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ

У статті проаналізовано використання принципу наочності на уроках трудового навчання. Визначено етапи підготовки до уроку, дидактичні принципи.

Ключові слова*: принцип наочності, трудове навчання, дидактичний апарат, календарно-тематичне планування, демонстрація.*

The article analyzes the use of the principle of visibility in the lessons of labor education. The stages of preparation for the lesson, didactic principles are determined.

Keywords: *principle of visibility, labor training, didactic apparatus, calendar-thematic planning, demonstration.*

Одним з важливих етапів у розвитку людини є здобуття освіти. Починаючи з перших кроків ми вчимося сприймати інформацію за допомогою органів чуття. Працюючи у школі, вчителі створюють навчальний процес так, щоб матеріал був викладений не лише словесно, а була можливість побачити та відчути на дотик. Таким чином, в учнів розвивається і теоретичне, і практичне мислення.

Навчальна програма налічує великий арсенал предметів, які мають свої особливості. Загалом структура кожного уроку, майже, не відрізняється, лише уроки музики, фізкультури та трудового навчання проводяться у спеціально відведених класах, де є належні матеріали та інструменти для отримання знань.

Але якби добре не була устаткована школа, успішне проведення уроку неможливе без ґрунтовної попередньої підготовки вчителя.

Попередня підготовка до уроку передбачає детальне ознайомлення зі змістом та вимогами навчальної програми з предмета, роботу з підручником чи посібником, психолого-педагогічною та методичною літературою, вивчення досвіду роботи інших учителів, самоаналіз результатів власної діяльності. Цей етап розпочинається зі створення календарно-тематичного плану, в якому визначають терміни вивчення тем, типи уроків, інші форми організації навчання [1].

Системний підхід до планування уроку вимагає дотримання такої послідовності дій:

1. Конкретизувати мету і завдання уроку з урахуванням необхідності комплексного розв'язання завдань освіти, виховання і розвитку учнів.
2. Визначити обсяг і зміст навчального матеріалу.
3. Обрати оптимальні методи і прийоми навчання, ураховуючи вимоги дидактичних принципів, зміст навчального матеріалу, рівень пізнавальної діяльності учнів (репродуктивний чи пошуковий), забезпечити оптимальне поєднання методів навчання для розв'язання кожного дидактичного завдання.
4. Обрати форми організації навчальної діяльності (індивідуальна, парна, групова, фронтальна), визначити тип уроку, його структуру.
5. Дібрати дидактичний апарат уроку відповідно до змісту матеріалу (підготовка приладів, схем, діаграм, малюнків, роздавального матеріалу тощо).
6. Визначити зміст і методику виконання домашнього завдання, самостійної роботи за матеріалами уроку [1].

Першочергове, центральне місце у підготовці вчителя до уроку трудового навчання займає планування навчального процесу. План – це основа правильної організації навчально-виховного процесу.

Підготовка учителя до занять в майстерні складається з попередньої підготовки (перспективного планування), що завершується складанням календарно-тематичного плану та безпосередньої підготовки (поточного планування) до даного уроку. Перспективне планування дає можливість намітити раціональну систему роботи учителя та учнів, яка забезпечувала б доцільне і ефективне використання навчального часу, відведеного програмою на ту чи іншу тему, для засвоєння учнями знань, умінь і навичок, розвитку їх нахилів і здібностей, виховання позитивних якостей особистості [2].

Перспектива кращого запам'ятовування матеріалу – використання наочності. Аналіз педагогічної літератури показав, що дієвою є наочність, коли пізнають об'єкти: виготовляють моделі, карти, діаграми, таблиці, спостерігають і виготовляють різні предмети й матеріали в навчальних майстернях, кабінетах, лабораторіях тощо. Поєднуючи споглядання з дією, наочність допомагає засвоювати знання глибше й повніше, ніж спостереження без праці.

У дидактиці існує так званий принцип наочності, який вимагає залучення до сприймання всіх органів чуття. Його основоположник, Я. Коменський стверджував, що «необхідно здобувати мудрість не з книг, а з неба, землі, дубів і буків, а якщо ми маємо намір передавати учням істинні й достовірні знання, то

повинні навчати за допомогою особистого спостереження і чуттєвої наочності» [3].

Наведемо деякі правила, що розкривають застосування наочності:

1. Золоте правило навчаючих: усе, що лише можна, представляти для сприймання чуттями, а саме: видиме – сприймання зором, почуте – слухом, запахи – нюхом , що підлягає смаку, – смаком, доступне відчування – шляхом дотику (Я. Коменський).

2. Науково обґрунтовано застосовуйте сучасні засоби наочності: навчальне телебачення, відеозаписи та ін.; досконало володійте технічними засобами навчання, методикою їх використання.

3. Слід використовувати наочність не лише для ілюстрації, а й у ролі самостійного джерела знань.

4. Ж-Ж. Руссо звертав увагу на те, що з використанням наочності в навчальному процесі у дитини швидше і ефективніше розвиваються такі психологічні процеси, як відчуття, сприйняття, уява, мислення. На його думку, ефективнішим методом сприймання під час використання наочності є спостереження [4].

Серед наочних найчастіше застосовується метод показу. Показ – це навчальний метод, що являє собою сукупність прийомів, дій і засобів, за допомогою яких в учнів створюється наочний образ предмета, котрий вивчається, формується конкретне уявлення про нього. Наприклад, перед тим як розпочати учням самостійно виготовляти виріб, вчитель показує кінцевий вигляд їхньої роботи.

Розрізняють два види показів. Перший з них – ілюстрування. Він характеризується як допоміжний при словесному методі, його значення полягає в тому, щоб яскравіше увиразнити думку педагога. Засоби ілюстрування – це різноманітні картини, плакати, схеми, таблиці, умовні моделі, муляжі, карти, малюнки на дошці.

При вивченні теми «Проектування іграшки методом фантазування. Графічне зображення» вчитель може продемонструвати технологічну картку іграшки, так учням буде зрозуміліше, якої вона форми і які краще використовувати матеріали.

Демонстрування характеризується рухливістю засобу показу. Це можуть бути: діюча модель техніки; навчальний кінофільм чи його фрагменти; навчальна телепередача; технічний пристрій; комп’ютерний показ тощо. Цей вид показу буде цікавий, коли хлопці дізнаються про технології обробки деревини та ажурного випилювання. На етапі вивчення нового матеріалу застосувати відеоролик, де показано як спеціалізована людина виконує витвір з деревиною.

Отже, ефективність показу забезпечується дотриманням таких методичних умов:

- чітке визначення мети і предмета показу;
- зосередження уваги учнів на предметі показу або на відповідному його елементі та постійне її підтримання;

- забезпечення оптимальних умов спостереження для всіх учасників показу;
- загальний показ усіх елементів предмета, а потім повторення його окремих елементів з акцентуванням уваги на ключових;
- відповідність темпу і пояснень елементів або дій їх демонстрації та швидкості;
- використання різноманітних засобів демонстрації предмета показу;
- відповідність елементів показу методиці та змісту заняття;
- відповідність засобів показу змісту навчального матеріалу, що вивчається (тому не рекомендується їх вивішувати або виставляти заздалегідь);
- мотивованість, диференційованість і комплексність застосування методу показу [5].

Принцип наочності можна визначити як «сукупність норм, які випливають із закономірностей процесу навчання і стосуються пізнання дійсності на основі спостережень, мислення і практики на шляху від конкретного до абстрактного, і навпаки».

Отже, найбільш ефективне запам'ятовування в учнів на уроках трудового навчання відбувається під час показу наочних матеріалів. Бачення та відчування – це найкращі методи запам'ятовування даних на все життя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Чайка В.М. Підготовка вчителя до уроку і аналіз його результатів. Основи дидактики. URL: https://textbook.com.ua/pedagogika/1473451780/s-18 (дата звернення 12.05.2018).
2. Особливості підготовки учителя до уроків трудового навчання в початкових класах. URL: http://helpiks.org/5-18018.html.
3. Ягупов В.В. Система сучасних дидактичних принципів. Принцип наочності у навчанні. Педагогіка. URL: http://eduknigi.com/ped_view.php?id=171 (дата звернення 12.05.2018).
4. Мойсеюк Н.Є. Політологія: навч. посіб. 3-є видання, доповнено. 2001. С. 237.
5. Ягупов В.В. Наочні методи навчання: показ, ілюстрація, демонстрація. Педагогіка. URL: http://eduknigi.com/ped_view.php?id=190.

Науковий керівник *– Марков Д. Ф., викладач кафедри теорії та методики технологічної освіти та комп'ютерної графіки ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».*

УДК 373.3/.5.091.64 (73)

Ольга Ельбрехт,
доктор педагогічних наук, доцент,
старший науковий співробітник
відділу науково-методичного забезпечення
видання навчальної літератури
Державної наукової установи
«Інститут модернізації змісту освіти»
(м. Київ)

ПРОБЛЕМИ НАВЧАЛЬНОГО КНИГОВИДАННЯ: РЕАЛІЇ І ПЕРСПЕКТИВИ

У статті проаналізовано сучасні проблеми навчального книговидання. Розглянуто наукові праці вітчизняних і зарубіжних освітян, публікації періодичної преси, документи ОЕСР, МОН України, матеріали мережі Інтернет, в яких висвітлюються реалії і перспективи цієї галузі. Особливу увагу приділено питанням підготовки фахівців-експертів у галузі освіти.

Ключові слова: *навчальне книговидання, підручник, засіб навчання, якість, експертиза, експерт, професійна підготовка.*

The article analyzes modern problems of textbook creation and publishing. The works of domestic and foreign educators, publications of periodicals, documents of the OECD, the Ministry of Education and Science of Ukraine, materials of the Internet, which cover the realities and prospects of this branch are considered. Special attention is paid to issues of training of experts in the field of education.

Keywords: *educational book publishing, textbook, learning tool, quality, expertise, expert, professional training.*

Вчені, які вивчають проблеми навчального книговидання, провадять дослідження у різних країнах світу. Прикладом є дослідження з питань адаптації сучасного американського підручника в умовах диференціації навчання О. Шпарика, аналізу сучасного стану книговидання в Україні О. Афоніна, Г. Касьянова, Т. Харламової, планування й управління проектами підручникотворення Д. Пірса (Douglas Pearce), національної політики в галузі книговидання Д. Ньютон (Diana Newton), підтримки програм створення навчальних матеріалів у країнах, що розвиваються (Maria Stridsman), розвитку приватного сектору книговидання (Frances Pinter) та інші. Попри різноманітність поглядів і досліджуваних аспектів, автори сходяться на тому, що підручник є одним з найбільш доступних і вживаних засобів навчання.

Мета дослідження: проаналізувати сучасні проблеми навчального книговидання з метою визначення шляхів подолання недоліків та їх наслідків.

Джерельну базу дослідження складають наукові праці вітчизняних і зарубіжних освітян, публікації періодичної преси, документи ОЕСР, МОН України, матеріали мережі Інтернет, в яких висвітлюється сучасний стан навчального книговидання і книго розповсюдження в Україні і за рубежем.

Результати вивчення проблем освіти міжнародними організаціями (ОЕСР, ЮНЕСКО, Всесвітній банк) засвідчують важливість застосування відповідних сучасним вимогам підручників для підвищення якості освіти. Роль підручників в організації процесу засвоєння змісту освіти учнями впливає на політику в галузі освіти і підтверджується все новими і новими дослідженнями, зокрема щодо взаємозалежності між якістю освіти і недоліками системи книговидання [4, с. 11-86; 7; 9].

Аналіз дев'яти проектів підручників, результати якого подаються в Огляді Всесвітнього банку виявив такі негаразди: недостатня якість книг, неадекватні системи розподілу, неможливість чітко встановлювати виробничі терміни та дотримуватися їх, неадекватні процедури обробки паперових закупівель, недостатнє врахування у підготовці педагогічних кадрів аспектів, пов'язаних саме з публікацією книг, недостатня узгодженість між розробкою навчального плану і проектів навчальних видань, нездатність створити установи, які б забезпечували якісне видання книжок після завершення проектування [5, с. 1].

Зазначені ще у 80-і – 90-і роки, на жаль, ці ж недоліки є типовими сьогодні в освітній діяльності багатьох країн. Аналізуючи систему навчального книговидання в Україні, О. Афонін, Г. Касьянов, Т. Харламова визначають причини неефективності цієї системи, серед яких: надмірне обтяження бюрократичними процедурами, обмежені можливості у визначенні відповідальних інстанцій і осіб, недосконалість і непрозорість використання коштів державного бюджету, несвоєчасне постачання навчальної літератури до навчальних закладів. Зазначені ускладнення, на погляд учених, тягнуть за собою низьку якість навчальної літератури, нерівність у доступі до якісних підручників, утрати в якості навчання, загрозу здоров'ю учнів [1, с. 4].

Недоліки навчального книговидання і системи забезпечення підручниками шкільної освіти неодноразово висвітлювалися у дослідженнях як українських так і міжнародних експертів. Прикладом є результати дослідження корумпованих впливів на закупівлю підручників в Україні оглядової команди ОЕСР, які ґрунтуються на вивченні української законодавчої бази; зборі й аналізі даних про сучасний стан освіти; відвідуваннях освітніх установ і проведенні фокус-груп зі студентами й учнями, викладачами й адміністраторами у п'яти областях України. Поряд з позитивними показниками членами команди було виявлено порушення і визначено фактори, які створюють можливості і стимули для порушень. Зокрема відзначалася непрофесійна поведінка експертів: «Незважаючи на… максимальну прозорість під час конкурсу була очевидною проблема з експертними оцінюваннями. Частина оцінок була несправедливою та непрофесійною…», багато позитивних оцінок від експертів не були належним чином обґрунтовані. На підтвердження наведено факти: у 2015 р. лише приблизно 10% із понад 180 підручників було запропоновано відхилити, у 2016 р. було відхилено лише 22 із 199 пропозицій (11%), що свідчило про неналежний попередній відбір пропозицій [6; 7, с. 112].

У цьому контексті виникає проблема зростаючої потреби у фахівцях, здатних конструктивно оцінювати якість навчальних матеріалів, об'єктивно

визначати доцільність їх закупівлі і використання у навчальному процесі конкретних навчальних закладів. Певною мірою ця проблема вирішується започаткуванням в Україні підготовки експертів у галузі освіти на базі інститутів післядипломної педагогічної освіти в межах програм підвищення кваліфікації і у вищих навчальних закладах у рамках магістерських програм за спеціальністю 073 «Менеджмент», вибірковою спеціалізацією «Експертиза у галузі освіти». Програми зосереджуються на сутності і змісті експертної діяльності у галузі освіти, її нормативно-правових засадах, експертному супроводі інновацій в освіті, освітометрії і т.п.

Знання щодо всебічної експертизи освіти в цілому є важливими, проте не є достатньою умовою для забезпечення висококваліфікованої експертизи процесу розроблення проектів навчальної літератури та його результатів. Д. Пірс справедливо зазначає, що багато років вимагається для спеціальної підготовки фахівців книговидання. Було б помилковим і потенційно небезпечним сподіватися, зауважує він, що в обмежені рамки інструктивних матеріалів можна втиснути інформацію, достатню для компенсації відсутності кваліфікованих кадрів у програмах створення підручників [5, с. 4]. Багатоаспектна система експертизи повинна об'єднати в єдиний процес діяльність учених-фахівців у конкретній галузі знань, здатних визначити теретико-методологічні позиції представлених до аналізу матеріалів з урахуванням специфіки дисципліни, встановити ступінь відображення в змісті підручника останніх наукових досягнень; учителів, які володіють сучасними освітніми технологіями і можуть оцінити відповідність змісту встановленим стандартам освіти, методи викладу навчального матеріалу, його виховний потенціал; представників видавництв (редактори, дизайнери та ін.), здатних проаналізувати дотримання норм побудови підручника і редакторських вимог, в т.ч. до оформлення, ілюстративного матеріалу; менеджера, місія якого полягає в організації процесу експертизи, координації професійної взаємодії експертів. Однак, лише теоретичним навчанням майбутніх і працюючих фахівців, навіть при оптимальному його рівні, не можна забезпечити належного професіоналізму, якого вимагає складність і творчий характер проектування, експертизи і видання навчальної літератури [3, с. 24].

Так звані неявні знання таких фахівців (тобто неформалізовані, отримані в ході освоєння оточуючої дійсності), які не піддаються вербальному викладу [9, с. 414], є визначальним фактором висококваліфікованої експертизи, забезпечення належної якості і конкурентоспроможності навчальних матеріалів.

Здійснений аналіз є підставою для висновку, що розв'язання проблем навчального книговидання зумовлює необхідність удосконалення системи управління навчальним книговиданням, що передбачає 1) ширше використання потенціалу державно-суспільних механізмів управління; 2) розвиток партнерських відносин між учасниками процесів книговидання; 3) удосконалення експертного оцінювання проектів навчальних видань, посилення вимог до формування експертних груп, забезпечення організаційно-правової підтримки їх діяльності; 4) передбачення відповідної

практикоорієнтованої підготовки майбутніх і працюючих учителів до участі в проектуванні і виданні навчальної літератури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Афонін О. Аналітична записка «Навчальне книговидання в Україні: пропозиції змін» / О. Афонін, Г. Касьянов, Т. Харламова / БФ «Інститут розвитку освіти», Інформаційно-аналітична агенція «Наш час», Українська асоціація видавців та книгорозповсюджувачів. – К., 2014. – 13 с.

2. Инновационное развитие: экономика, интеллектуальные ресурсы, управление знаниями / Под. ред. Б. З. Мильнера. – М. : ИНФРА – М, 2013. – 624 с. – (Научная мысль).

3. Проблемы школьного учебника. Сб. ст. Вып. 20. Материалы Всесоюзной конференции «Теория и практика создания школьных учебников» / Сост. Г. А. Молчанова. – М. : Просвещение, 1991. – 240 с.

4. Educational publishing in global perspective : capacity building and trends / Shobhana Sosale, editor. – World Bank, Washington. – 1999. – 90 p.

5. Pearce Douglas. A Guide to planning and administering government school textbook projects. With special emphasis on cost-reduction factors / Douglas Pearce. – UNESCO, [1990]. – xi, 95 p.

6. МОН (2015a), Звернення Міністерства освіти і науки України до вчителів, які беруть участь в конкурсному відборі підручників для 4-х і 7-х класів [Address of the MoES to the Teachers Participating in the Competitive Selection of Textbooks for the 4th and 7th Graders], Kyiv, http://www.mon.gov.ua/usi-novivni/novini/2015/03/30/zvernennya-ministerstva-osviti-i-nauki/.

7. Огляди ОЕСР на тему доброчесності в освіті: Україна 2017. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : metod.vntu.edu.ua/uploads/1497965608.pdf.

8. Ярошинська О.О. До питання експертизи освітнього середовища професійної підготовки майбутніх учителів. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://dspace.udpu.org.ua:8080/jspui/bitstream/6789/1579/1/yaroshynska%20o.%2c%20ekspertyza%20osvitnoho%20seredovyshcha.pdf.

9. Education for all. 2000-2015: achievements and challenges. UNESCO Publishing. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://en.unesco.org/.../education-all-2000-2015-achieveme.

УДК 373.2.015.31:811

Вікторія Захарчук,
студентка 7 курсу,
спеціальності «Дошкільна освіта»
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди»
(м. Переяслав-Хмельницький)

РОЗВИТОК МОВЛЕННЄВОЇ МОТИВАЦІЇ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті розглянуто питання розвитку мовленнєвої мотивації у дітей старшого дошкільного віку. У сучасній психології та психолінгвістиці визнано, що важливим фактором розвитку мовленнєвої особистості дошкільника є виховання його комунікативно-мовленнєвих мотивів. Мовленнєві мотиви формуються упродовж усього дошкільного періоду і вимагають фахової підготовки вихователів.

Ключові слова: *мотивація, мовленнєві мотиви,* мовленнєва діяльність, *психолінгвістика.*

In the article the questions of development of speech motivation in children of the senior preschool age are considered. In modern psychology and psycholinguistics it is recognized that the education of his communicative-speaking motifs is an important factor in the development of the speech personality of the preschool child. Linguistic motives are formed throughout the pre-school period and require the professional training of educators.

Keywords*: motivation, speech motives, speech activity, psycholinguistics.*

Загальною основою навчання і виховання дітей у дошкільному навчальному закладі є рідна мова. Завдання навчання дітей рідній мові акумулюються в чинних Програмах навчання і виховання дітей в дошкільному навчальному закладі та "Базовому компоненті дошкільної освіти України", де зазначено, що дитина на кінець дошкільного віку повинна володіти прийомами словозміни та словотворення; будувати всі типи простих і складних речень зі сполучниками, сполученнями та вставними словами; володіти монологічним мовленням, бути здатною висловити свою думку чітко, логічно, образно, переконливо; вміти самостійно складати розповіді.

Головний шлях формування мовленнєвої особистості дошкільника – це виховання його комунікативно-мовленнєвих мотивів. Серед факторів, що впливають на мовленнєву діяльність, комунікацію і спілкування, є система мотивів мовлення, яка, на думку Л. Калмикової, може підлягати вихованню. Виховання мовленнєвих мотивів знаходиться в проблематиці теорії мовленнєвої діяльності, якою займалися відомі психологи Л. Виготський, С. Рубінштей, О. Леонтьєв, Б. Ананьєв, М. Жинкін, О. Лурія, О. Леонтьєв та ін. М. Жинкін переконував, що мовленнєвий процес опосередковано мотивами і метою. Вітчизняні лінгводидакти неодноразово наголошували на важливості мотивів у мовленнєвому розвитку дошкільників (А. Богуш, Н. Гавриш, Н. Луцан, Л. Калмикрва, Н. Харченко та ін.).

У сучасній психології розглядають такі типи мотивів, як: мотивація дослідження, процесуальна мотивація, творча мотивація, мотивація допомоги, мотивація утвердження, мотивація влади, негативна мотивація і покарання [2]. Одна й та сама діяльність може здійснюватися з різних мотивів.

Питання мотивації знайшло відображення у вихідних положеннях загальної психології, де аспект мотивації поведінки та діяльності досліджувався як структурний компонент особистості (С. Рубінштейн, Л. Виготський, О. Леонтьєв та ін.). У віковій та педагогічній психології ряд вчених (К. Абульханова-Славська, М. Магомед-Емінов, Ю. Орлов та ін.) сконцентровували свою увагу навколо питання вікових особливостей мотивації досягнення.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально виявити психологічні особливості мовленнєвої мотивації дітей старшого дошкільного віку.

Процес комунікації обов'язково передбачає участь співрозмовників, різних за рівнем освіченості, перебуваючих у різних життєвих ситуаціях. Тому дуже важливо наблизити оточення навчання мови до природних умов спілкування, увести дітей у мовленнєву ситуацію й навчити їх орієнтуватися в ній; чітко уявляти для себе співрозмовника, основну мету спілкування, тобто навчати дітей аналізувати мотиви [7].

На основі аналізу досліджень учених, що займаються проблемою комунікативно-мовленнєвого розвитку дошкільників (Л. Калмикова, М. Лісіна, І. Луценко, Т. Піроженко та ін.), проаналізували онтогенез форм, потреб та мотивів спілкування дошкільників, визначили важливість виховання комунікативно-мовленнєвих мотивів у дітей дошкільного віку, представили варіанти формулювання мотивів-стимулів для дітей різного дошкільного віку, що дозволять активно задіювати дітей до роботи в куточку книги, сприятимуть успішній комунікації, спілкуванню, мовленнєвому розвитку, формуванню читацької грамотності та підвищенню загального культурного рівня.

Онтогенез мотивів і форм спілкування дітей дошкільного віку дослідила і визначила М. Лісіна, зокрема вона зазначає, що з двох місяців у дитини виникає потреба у доброзичливій увазі дорослих, а провідний мотив спілкування – особистісний (дорослий приваблює дитину як центральний об'єкт пізнання і діяльності; джерело ласки і уваги, не пов'язане із діями дитини); з 6 міс. – потреба у доброзичливій увазі дорослого і співпраці з ним, а мотив – діловий (дорослий приваблює як партнер у грі, зразок для наслідування, експериментування, помічник, організатор, учасник спільної предметної діяльності); з 3-4 років – потреба у доброзичливій увазі дорослого, співпраці і повазі, а мотив – пізнавальний (дорослий приваблює як ерудит, джерело пізнання про позаситуативні об'єкти (яких немає в оточенні), як партнер обговорення причин явищ у фізичному світі); з 5-6 років – потреба у доброзичливій увазі дорослого, співпраці і повазі, у співпереживанні та взаєморозумінні дорослого, а мотив – особистісний (дорослий приваблює як особистість, що володіє знаннями, вміннями, соціально-моральними нормами, строгий і добрий старший товариш) [4].

У психолінгвістиці розроблено різноманітні моделі породження мовленнєвого висловлювання. Основна мета їх побудови полягає в намірах учених шляхом моделювання проникнути в інтимний механізм творчої діяльності мозку в процесі продукування мовлення. Отже, перша фаза породження мовлення, за Л. Виготським, – це його мотивація, Друга фаза – мовленнєва інтенція (намір). Третя фаза – внутрішнє програмування висловлювання. Четверта фаза – реалізація внутрішньої програми (опосередкування думки в значеннях зовнішніх слів). П'ята фаза – опосередкування думки в словах (акустико-артикуляційна реалізація мовлення) [1].

О. Лурія, спираючись на висунуту Л. Виготським концепцію системної локалізації психічних функцій в корі головного мозку, процес породження мовлення (формування та формулювання думки) описав так: «Шлях від думки до слова…..1) починається з мотиву й загального задуму (який з самого початку відомий суб'єкту в загальних рисах); 2) проходить через стадію внутрішнього мовлення, спираючись на схеми семантичного запису з його асоціативно-потенційними зв'язками; 3) призводить до формування глибинно-синтаксичної структури, а потім 4) розгортається у зовнішнє мовленнєве висловлювання, що спирається на поверхово-синтаксичну структуру [6].

Розглядаючи процес породження мовлення О. Лурія уточнює найбільш складні місця граматичного структурування з позиції трансформаційної граматики. Учений конкретизує роль мотиву. На його думку, вихідними для будь-якого висловлювання є той мотив, з якого воно (висловлювання) починається, тобто, потреба виразити в мовленні певний зміст [6]. «Від мотиву залежить вибір усіх можливих зв'язків, що стоять за словом , тільки тих, які відповідають даному мотиву й надають цьому висловлюванню певний субєктивний (афективний) смисл» [5].

О. Леонтьєв був переконаний, що процес породження мовлення треба розглядати як складну мовленнєву дію, що поетапно формується і входить у цілісний акт діяльності як складова частина. Першим епапом продукування мовлення, на думку дослідника, є внутрішнє програмування (план) висловлювання. В основі внутрішнього програмування лежить образ, який носить особистісний смисл. Другий етап – граматико-семантична реалізація висловлювання (лексико-граматичне структурування). На цьому етапі виокремлюється ряд підетапів: тектограматичний (перехід на обєктивний код); фенограматичний (лінійний роподіл кодових одиниць); синтаксичне прогнозування і синтаксичний контроль. Третій етап – реалізація висловлювання. На кожному етапі діє механізм контролю [3].

Отже, тому завдання дошкільного періоду полягає у тому, щоб навчити дитину спілкуватися як з дорослим, так і з дітьми.

ЛІТЕРАТУРА

1. Выготский Л. С. Мышление и речь / Л. С. Выготский // Собр. соч. : в 6 т. – М. : Педагогика, 1982. – Т. 2. – 545 с.

2. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред.

В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.

3. Леонтьев О. О. Основы психолингвистики / О. О. Леонтьев // – М. : Смисл, 1999. – 287 с.

4. Лисина М. И. Проблемы онтогенеза общения / М. И. Лисина // – М. : Педагогіка, 1986. – С. 35

5. Лурия А. Р. Основы проблемы нейролингвистики / А. Р. Лурия // – М., 1975. – 345 с.

6. Лурия А. Р. Язык и сознание / Под. Ред. Е. Д. Хомской. – Ростов-на-Дону: изд-во «Феникс», 1998. – 416 с.

7. Розвиток мовлення дітей старшого дошкільного віку: Монографія / Л. О. Калмикова, Н. В. Харченко, С. Д. Демяненко, Л. А. Порядченко; За заг. ред. Л. О. Калмикової. – К. : Вид-во «ПП Медвєдєв», 2007. – 304 с.

УДК 005.73: 338.48

Всеволод Кобржицький,
аспірант 3 року навчання
кафедри професійної освіти
та управління навчальним закладом
ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна академія управління персоналом»
(м. Київ)

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ МІЖНАРОДНОГО ТУРИЗМУ

Досліджується проблема використання дисциплін гуманітарного циклу для подальшого розвитку загальної та професійної культури майбутніх менеджерів міжнародного туризму у вищих навчальних закладах України. Пропонується вивчення 2-3 іноземних мов з високим рівнем знання та 1-2 із розмовним рівнем знань, вивчення основ релігії та етнографії особливо привабливих туристичних ринків.

Ключові слова*: менеджер міжнародного туризму, туристські потреби, професійна культура, туристичний ринок, іноземні мови.*

The problem of using the disciplines of the humanitarian cycle for further development of the general and professional culture of future managers of international tourism in higher educational institutions of Ukraine is researched. It is offered to study 2-3 foreign languages with a high level of knowledge and 1-2 with a conversational level of knowledge, studying the foundations of religion and ethnography of especially attractive tourist markets.

Keywords: *international tourism manager, tourist needs, professional culture, tourism market, foreign languages.*

Ми живемо у час активної перебудови суспільно-економічних відносин, що призводить до нагальної потреби не лише широкого використання новітніх технологій у виробництві з метою підвищення його ефективності, а й сучасних методів управління. Внаслідок цього спостерігається широке залучення людей

із недостатньою фаховою підготовкою до державотворчої діяльності, що вимагає вирішення нових завдань всією системою вітчизняної освіти.

Можна стверджувати, що модернізація суспільних відносин прискорили розвиток окремих галузей економіки, що, в свою чергу, актуалізує проблему методологічного обґрунтування неперервної професійної освіти за галузями, формування не лише професійної, але й загальноділової культури сучасних керівників бізнесу. Зрозуміло, що загальнокультурний розвиток особистості є пов'язаним із розвитком її ділової культури. І цей процес триває практично все життя сучасної людини, яка не цурається інновацій у роботі, побуті, відпочинку тощо.

Але підвалини загальнолюдської та ділової культури майбутнього фахівця закладаються педагогами на різних етапах зростання й розвитку сучасної людини. Основна роль у формуванні основ ділової культури майбутнього менеджера міжнародного туризму належить його університетській освіті, його педагогам-вихователям.

Туристична освіта не так давно стала предметом дослідження педагогічної науки, але, на думку В. Федорченка [4, с. 32], вже сьогодні можна відзначити особливо цікаві результати:

– теоретичне обґрунтування рівнів туристичної освіти (І. Зорін, В. Квартальнов);

– узагальнення досвіду підготовки фахівців для сфери туризму в країнах Європи (І. Петрунь, Л. Сакун);

– науково-методичне забезпечення розвитку регіональних структур туристичної освіти в ринкових умовах (Х. Кремер, О. Тімець, В. Федотов, О. Фомін, Є. Шорохов).

Водночас проблеми відбору і структурування змісту туристичної освіти у педагогічній науці досліджені ще недостатньо, що породжує суперечності між теорією та потребами суспільної практики.

Динаміка стрімкого розвитку міжнародного туризму показує не лише значний потенціал цього провідного сектору сфери послуг, але і зміни у самій структурі видів туризму, що є важливою запорукою розвитку туристичної галузі та предметом досліджень у багатьох країнах світу [1, с. 51].

Узагальнюючи дослідження сучасної туристичної освіти, можна стверджувати, що об'єктом її уваги є спеціалізована підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації з урахуванням результатів її галузевих досліджень природничими, технічними, суспільними науками. Цілісний розвиток туристичної освіти передбачає міждисциплінарний взаємовплив, синтез економіки, соціології, філософії, історії, психології, медицини, теорії туризму [4, с. 33].

Дослідження чинників, закономірностей і тенденцій швидкого розвитку міжнародного туризму та супутніх галузей в одних географічних регіонах і певний їх занепад в інших, встановлення причин і передумов нерівномірності цього процесу, оцінки й порівняння тих чинників, що призводять до поляризації світового туристичного ринку, вказують на важливість визначення

ринків переважно реципієнтних і донорських, просторово-територіальної диференціації всього ринку міжнародних туристичних послуг.

В межах такої конкретизації кожен окремий ринок є структурним елементом іншого. При цьому утворюється ієрархічна система, заснована на віддаленості ринків від центрів попиту та розмірі простору, в якому підприємства галузі пропонують туристичний продукт, а туристи задовольняють попит, заснований на туристських потребах.

Провідні міжнародні туристичні організації, зокрема, Всесвітня туристична організація UNWTO, Всесвітня рада з подорожей та туризму WTTC, Світовий економічний форум WEF пропонують свої варіанти науково обґрунтованих просторово-територіальних диференціацій світового ринку туристичних послуг. Ці організації є об'єктивними й достовірними джерелами статистичних даних з туризму, а їх класифікації засновані на регіональному підході, тобто групуванні країн за географічною ознакою.

Усі вони поділяють сучасний світ на п'ять туристичних регіонів: Європу, Америку, Африку, Азію й тихоокеанський регіон, Близький схід. При детальнішому розгляді більш обґрунтованим видається варіант ЮНВТО, де до країн Європи включено всі країни – колишні республіки СРСР, а також Ізраїль та Кіпр, а Єгипет включено не до північно-африканських країн, а до близькосхідних [5]. Подібна просторово-територіальна диференціація ринку туристичних послуг заснована на географічному поділі Землі на міжкраїнові туристичні регіони, субрегіони, ринки окремих країн, регіони, області та дестинації, які входять до їх складу.

Відповідно до цих реалій, робота сучасного менеджера туристичної фірми вимагає від нього більших знань і умінь, культури загальної та професійної, ніж це було ще якихось 20-25 років тому, коли туристична галузь України робила свої перші кроки. Можна виходити з того, що ефективний розвиток вітчизняного ринку туристичних послуг можливо забезпечити через високорентабельну та конкурентоспроможну господарську діяльність його суб'єктів – туристичних операторів і агентів. Саме вони в результаті взаємодії між собою та з іншими учасниками цього ринку утворюють сучасну інфраструктуру туризму. У цьому разі вимальовується особливо важлива роль менеджерів з туризму, як безпосередніх креативних і виконавчих учасників процесу створення, просування та реалізації туристичного продукту.

Хоча в багатогранному явищі нашого життя, яким є туризм, зайняті та виконують певні службові або кваліфікаційні обов'язки різні групи працівників, але доцільно виділити саме менеджерів міжнародного туризму. У структурі кадрів туризму професії групуються за кваліфікацією виду діяльності, за технологічними і методичними функціями, за розрядами й посадами. Основою для виділення професійно-кваліфікаційних груп, що працюють в туристично-екскурсійних організаціях, є неоднорідність праці в туризмі. Вона виражається в поділі на розумову і фізичну, організаторську й виконавську, складну та просту, самоорганізовану і регламентовану, творчу та стереотипну [3, с. 302].

Менеджери міжнародного туризму безпосередньо займаються організацією відпочинку і туристичною освітою. Відповідно, для них самих особливого значення набуває науковий рівень тих знань, які вони їх засвоюють у вищій школі та рівень культури, який вони демонструють своїм підлеглим і клієнтам.

Можна без перебільшення стверджувати, що для швидшого «подолання» значних відстаней між клієнтами й міжнародними центрами надання туристичних послуг, кращого розуміння потреб споживачів, більш повного задоволення їх потреб слід озброїти сьогоднішніх студентів справді сучасними знаннями з різних наук. Сюди потрібно включити не тільки спеціальні дисципліни, але й загальноекономічні, гуманітарні дисципліни, що не тільки розширять світогляд студентів, але й виявляться особливо корисними у практичній діяльності майбутніх менеджерів міжнародного туризму [2, с. 229]. Від їх уміння працювати з українськими та іноземними клієнтами, різними туристичними ринками, залежить задоволеність туристів та їх лояльність щодо конкретної турфірми, тобто її доходи від реалізації турпродуктів.

Зрозуміло, що менеджери міжнародного туризму мають володіти певними знаннями, мати навички практичної взаємодії зі своїми клієнтами та партнерами, включаючи зарубіжних. У цьому контексті в першу чергу слід наголосити на необхідності ґрунтовної підготовки з іноземних мов. Знання однієї іноземної мови для сучасного менеджера туристичного підприємства недостатньо. Він повинен добре володіти двома-трьома іноземними мовами. Можливо, на дещо нижчому рівні, розмовному, ще однією – двома.

Оскільки в наших навчальних планах, програмах підготовки неможливо передбачити вивчення значної кількості іноземних мов, слід обмежитися хоча б двома, але рівень їх знань має бути високим. А ще хоча б одну, третю мову – вивчати в якості факультативу. Не обов’язково готувати туристичних менеджерів із другою професійною кваліфікацією лінгвіста, але знання кількох іноземних мов для таких фахівців є вкрай важливим.

Окрім знання іноземних мов менеджерам міжнародного туризму слід знати особливості суспільного й культурно-релігійного стану, етнографії тих країн і народів, туристичні ринки яких можна визнати пріоритетними для вітчизняного туристичного бізнесу, цікавими для українських туристів.

Такі знання є корисними з багатьох точок зору, бо вони досить комплексно можуть впливати не лише на загальнокультурний рівень менеджерів міжнародного туризму, а й на краще порозуміння представників різних народів, зростання рівня їх взаємної довіри й толерантності, що у нашому неспокійному світі є особливо актуальним.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кобржицький В. В., Ткачук С. В. Сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку міжнародного туризму // Інвестиції: практика та досвід. – 2012. – №9. – С. 50-54.

2. Кобржицький В. В. Північноамериканський досвід підготовки менеджерів з туризму з урахуванням релігійного чинника (проекція на

українські реалії) / Українська держава і церква: філософські, теологічні та практичні аспекти співпраці в інтересах людини: Матеріали наук.-практ. конф., м.Київ, МАУП, 19 трав. 2016 р. – К. : ДП «Вид. дім «Персонал», 2016. – С. 226-231.

3. Смолій В. А., Федорченко В. К., Цибух В. І. Енциклопедичний словник-довідник з туризму / за заг. ред. д-ра пед. наук, проф. В. К. Федорченка. К. : Вид. дім «Слово», 2006. 372 с.

4. Федорченко В.К. Теоретичні та методичні засади підготовки фахівців для сфери туризму. Монографія. К. : Вид. Дім «Слово», 2004. – 472 с.

5. UNWTO Statistics [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.statistics.unwto.org/content.

Науковий керівник *– Ельбрехт О. М., доктор педагогічних наук, доцент, старший науковий співробітник ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти».*

УДК 378.001.8

Олександр Левченко,
студент 2 курсу
спеціальності «Математика»
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди»
(м. Переяслав-Хмельницький)

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

У статті проаналізовані теоретичні аспекти формування педагогічної культури майбутнього вчителя.

Ключові слова: *педагогічна культура, праця, знання, вміння.*

The article analyzes theoretical aspects of formation of the pedagogical culture of the future teacher.

Keywords*: pedagogical culture, labor, knowledge, skills.*

У підготовці майбутніх учителів формування педагогічної культури посідає особливе місце, вчитель набуває свого справжнього сенсу лише тоді, коли воно невіддільне від поняття «культура». Тільки в культурному середовищі можуть сформуватися спеціалісти, здатні вільно й широко мислити, створювати інтелектуальні цінності, яких завжди потребує суспільство взагалі і школа зокрема. Проблемі професійної підготовки учителя, зокрема формуванню його культури, приділяють увагу вітчизняні вчені (Т. Бутенко, В. Грехнев, В. Кан-Калік, Я. Коломинський, Н. Лисенко, С. Мельничук, А. Мудрик, Г. Нагорна, Д. Петрова, В. Писаренко) та зарубіжні філософи та соціологи (Д. Бекхерст, Ф. Бенсон, Х.-Г. Гадамер, Н. Смелзер).

На думку В. Сухомлинського, «педагогічна культура» проявляється в умінні орієнтуватися у складних питаннях науки і практики, в умінні вчителя аналізувати свою роботу, виявляти інтерес до теоретичного осмислення свого досвіду, прагнути пояснити причинно-наслідкові зв‘язки між знаннями учнів і своєю педагогічною культурою. Він також стверджував, що педагогічна культура проявляється у постійній увазі до духовного світу вихованців. В.О. Сухомлинський бачив в учителеві «першого і головного світоча інтелектуального життя школяра, бо він породжує у дитини потяг до знань, повагу до науки, культури вихованця» [5, с. 450].

Важливим складовим компонентом педагогічної культури є особистісні якості вчителя, що багато в чому визначають рівень його професіоналізму.

Не менш важливим компонентом педагогічної культи, на думку Я. Коменского, Л. Луначарского, Н. Бавченкова, В. Гаврилюка, Н. Кузьміної, О. Краснової, А. Лобач та інших, є професійні знання.

Функції педагога різноманітні – викладач навчальних дисциплін, учитель-вихователь, учитель – класний керівник та ін. В. Ільїн, у моделі випускника педвузу включає методологічні, теоретичні, методичні знання та технологічні, котрі є основою оволодіння конкретними практичними прийомами [2, с. 491].

І. Лернер представляє 4 типи знань:

- методологічні,
- загально педагогічні,
- прикладні,
- приватно – прикладні [3, с. 102].

Найбільш повний зміст психолого-педагогічних знань, що необхідні для формування педагогічної культури представлені І. Зязюном, він виділяє наступні знання:

- методологічні (знання загальних принципів вивчення педагогічних явищ, закономірностей соціалізації навчання і виховання);
- теоретичні (знання цілей, принципів змісту методів і форм педагогічної діяльності і закономірностей формування і розвитку особистості дитини);
- методичні (знання основ методики навчання і виховання);
- технологічні (знання способів і прийомів навчання і виховання) [1].

Професійні знання майбутнього вчителя характеризуються і такою важливою особливістю, як особистісна забарвленість. Знання науки, весь багаж культури, захопленість педагога сприймаються як його власна позиція. Майстерність педагога в «оживленні», і натхненні знання. Які не просто передаються з книг в аудиторію, а викладаються як свій власний погляд на світ.

Професійні знання вчителя звернені, з одного боку, до науки, з іншої до учнів. Варто помітити, що складність навчання майбутніх вчителів полягає у складності прилучення до професійної компетентності – професійні знання формуються відразу на всіх рівнях: методологічному, творчому, методичному і технологічному. Що жадає від студентів досить розвинутого професійного мислення, здатного відбирати, аналізувати і синтезувати придбані знання в досягненні педагогічних цілей, представляти їх у технологічній формі.

Професійні знання самі по собі не визначають педагогічну культуру вчителя. Педагогічна культура визначається відношенням до цих знань, вмінням учителя розпоряджатися цими знаннями, використовувати їх для свого професійного зросту. Тільки в тому випадку, якщо знання перейдуть у розряд переконань, вони стануть показниками педагогічної культури вчителя. В. Сластьонін пише про те, що знання педагога повинні бути співвіднесені з рішенням конкретних педагогічних задач. «Практична реалізація цих задач перетворює знання в інструмент професійної діяльності вчителя» [4, с. 80].

Отже, для того, щоб бути здатним до передачі культурних цінностей і культурно-значимого досвіду, необхідні не тільки знання, але і сформованість загально педагогічних і професійних знань і умінь, майбутній вчитель повинен вміти застосувати отримані знання на практиці. Вміння, придбані майбутнім вчителем у процесі навчання, виступають показником якості засвоєних знань, складають його ядро, є одним з ведучих компонентів культури вчителя.

До комплексу базових вмінь**,** що необхідні майбутньому вчителю для успішного розвитку педагогічної культури, можна віднести: діагностичні, комунікативні, проективні, конструктивні, аналітичні й ін.

Педагогічна діяльність настільки складна і багатогранна, що її не може забезпечити одна лише педагогічна основа: вона спирається на емоційну сферу, на все багатство духовного світу педагога, на його педагогічний досвід, що складають професійно-педагогічні знання і практично засвоєні навички й уміння. На думку А. Барабнщикова, С. Муцинова, Т. Белоусової, Н. Воробйова, Т. Івановій, В. Сухонцевой і інших, педагогічний досвід є важливим компонентом педагогічної культури.

У структурі досвіду можна виділити 3 рівні: загальнокультурний, індивідуальний досвід (повсякденний), професійний досвід .

Ефективність професійної діяльності викладача залежить не тільки і не стільки від знань і навичок, скільки від здатності використовувати надану в педагогічних ситуаціях інформацію різними способами й у швидкому темпі. А це приходить тільки з досвідом.

Навіть високий рівень розвитку знань і умінь марний, якщо йому не властивий активний творчий потенціал особистості вчителя. Педагогічна діяльність не може бути, однозначна, вона завжди припускає гнучку шкалу рішень, що залежить від багатьох обставин. Таке розуміння її сутності відкриває простір творчості, розвиток новаторства учителя, народженню передового досвіду, збагаченню педагогічної науки через його вивчення й узагальнення.

У сучасних психолого-педагогічних дослідженнях педагогічна діяльність розглядається як одна з різновидів творчості. Педагогічна творчість розглядається авторами як не якась окрема сторона педагогічної праці, а найбільш істотна і необхідна.

Праця вчителя не допускає один раз засвоєного алгоритму дій, це постійний творчий пошук оптимальних рішень педагогічних задач, експеримент, що жадає від учителя цільного і твердого характеру, педагогічних здібностей, педагогічної майстерності. В узагальненій формі сутність творчості

визначається як діяльність, що породжує якісно щось нове і відрізняється неповторністю, оригінальністю, суспільно-історичною унікальністю.

Творча активність діяльності вчителя характеризується: необхідністю, оригінальністю, динамізмом, мобільністю, рухливістю, пластичністю мислення, розвиненою уявою, ініціативою, постійним пошуком нового, прагненням досягти нового.

Особливості педагогічної творчості дозволяють зрозуміти повніше взаємозв'язок педагогічної творчості і педагогічної культури, їхню взаємозумовленість.

Однією з умов виникнення педагогічної творчості є висока загальна і педагогічна культура вчителя, володіння майстерністю, вмінням оптимально обирати методи і прийоми навчання і виховання.

Друга умова – соціальний досвід, вміння бачити в сьогоденному розвитку завтрашні задачі. Говорячи про шостий взаємозв'язок педагогічної культури і педагогічної творчості, можна затверджувати, що педагогічна культура являє собою явище динамічне, що постійно змінюється в процесі свого розвитку, що здобуває всі нові відтінки і риси.

Резюмуючи вищесказане, можна зробити висновок, що найчастіше серед структурних компонентів педагогічної культури називають:

- особистісні якості /66,9%/,
- професійні знання /66,2%/,
- професійні уміння /56,8%/,
- педагогічний досвід /16,8%/,
- творчий підхід до рішення педагогічних задач /30%/.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зязюн І. А. Педагогіка добра: ідеали та реалії: наук.-метод. посіб. Київ : МАУП, 2000.

2. Ильин В. В. Философия : учебник для вузов. Москва : Академический проект, 1999. 592 с.

3. Лернер И. Я. Дидактические основы методов обучения. Москва : Педагогика, 1981. 186 с.

4. Сластёнин В. А., Мищенко А. И. Профессионально-педагогическая подготовка современного учителя // Советская педагогика. 1991. №10. С. 79-84.

5. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: В 5 т. Київ : Рад. школа, 1976. Т.4. С. 450-451.

Науковий керівник *– Ткаченко Л. В., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».*

УДК 373.3.014.3(430)

Оксана Мартинюк,
завідувач сектору науково-аналітичної роботи
з видання навчальної літератури
ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти»
Міністерства освіти і науки України
(м. Київ)

РЕФОРМИ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ. ДОСВІД НІМЕЧЧИНИ

У статті розглянуто ситему управління початковою освітою в Україні в контексті її оновлення. Здійснено аналіз досвіду реформування початкової освіти в Німеччині, де процеси розпочалися значно раніше. Наголошено на важливості процесу оновлення освіти І ступеня для підростаючого покоління в світі євроінтеграції.

Ключові слова*: управління освітою, початкова освіта, рефовмування систем освіти, досвід України та Німеччини.*

The article deals with the system of management of primary education in Ukraine in the context of its updating. Analysis of the experience of reforming primary education in Germany, where the processes began much earlier. The importance of the process of renewal of education and the degree for the younger generation in the world of European integration is emphasized.

Keywords: *education management, primary education, refolding of educational systems, experience of Ukraine and Germany.*

На виконання Закону України «Про освіту» підготовлено новий Державний стандарт початкової освіти, згідно з яким 1 вересня 2018 року розпочинається перехід на дванадцятирічний цикл навчання. Розроблено типові освітні програми для учнів закладів загальної середньої освіти, досвідчені експерти невтомно працюють над новими цікавими підручниками, деякі навіть будуть мати аудіосупровід та супутні зошити. Система обов'язкової освіти, в тому числі початкової, має на меті всебічний розвиток, виховання і соціалізацію особистості, яка здатна до життя в суспільстві та цивілізованої взаємодії з природою, має прагнення до самовдосконалення і навчання впродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, відповідальності, трудової діяльності та громадянської активності [2].

Українські діти вперше приходять до школи у шість років. Початкову освіту школярі здобувають чотири роки – з першого по четвертий клас до 10 (11) років. За вчителем закріплюється клас, і, як правило, він проводить всі уроки у першій половині дня. У другій – учні йдуть на групу подовженого дня або можуть йти до дому (залежить від навчального закладу та учбового навантаження).

Слід сказати, що основним законодавчим та контролюючим органом в Україні є Міністерство освіти і науки України, якому підпорядковуються майже всі заклади освіти. Воно затверджує основні навчальні програми, переліки літератури та інші нормативні документи, які забезпечують навчальний процес. Деякі заклади освіти незалежно від територіального розташування мають право

затверджувати свої положення, навчальні плани та програми, обов'язково погоджуючи з центральним органом виконавчої влади – Міністерством.

Говорячи про реформування початкової освіти в Україні, не можливо оминути увагою досвід зарубіжних країн. Зокрема зупинимось на деяких особливостях початкової освіти Німеччини. Функцію головного освітнього органу в Німеччині виконує Федеральне міністерство освіти і культури, яке створює лише загальні вказівки та рекомендації щодо освіти, регулює освітні гранди, забезпечує наукові досліди [3]. Основна освітня політика є пріоритетом федеральних земель (16 адміністративно-територіальних одиниць). Кожна земля наділена широкою автономією, їй належать законодавчі компетенції – у кожної є своя конституція. Міністерства освіти і культури земель опікуються питаннями освітньої політики та шкільним законодавством, які обговорюються на засіданнях постійної конференції міністрів культури. Проте, навіть рішення, прийняті на конференції, не обов'язково виконуються в усіх землях, скоріше мають силу рекомендацій.

Починаючи з 2012 року в Німеччині проводиться освітня реформа, яка стосується і початкової ланки. Насамперед введені єдині національні стандарти для молодшої школи, поряд з вивченням рідної мови запроваджено обов'язкове вивчення іноземних мов, створено умови для гнучкої системи навчання учнів різних вікових категорій, вирішено питання організації та фінансування груп подовженого дня [1].

Для всіх німецьких дітей початкова освіта стала загальною починаючи з 1920 року. До цього учні відвідували окремі заклади і класи відповідно до стану забезпеченості та релігійних уподобань сімей.

Сьогодні навчальний заклад Grundschule (початкова школа) охоплює всіх дітей віком від 6 до 10 років і продовжується чотири роки – 1- 4 класи (у Берліні та Бранденбурзі це 6 класів). Як правило, класи формують за віком. У першому та другому класах уроки ведуть один чи два вчителя (другий - помічник). Починаючи з третього класу діти поступово стикаються з вчителями-предметниками. Це нововведення готує їх до переходу до середньої школи. Успішність школярів оцінюють у формі тестування, усних відповідей та письмових робіт творчого характеру. В початковій школі оцінка ставиться не раніше, ніж кінець другого класу. Крім навчальної діяльності оцінюють дисципліну та соціальну поведінку. Іноді буває, що за результатами успішності у третій клас потрапляють не всі учні. Їх лишають на другий рік для закріплення знань. У таких випадках заняття для різновікових категорій учнів можуть проводитись як окремо, так і разом.

Роль початкової школи полягає в тому, щоб закласти основи знань, які стануть підґрунтям для подальшої освіти та навчання протягом усього життя, тому ще одним напрямком реформування освіти є введення єдиних національних стандартів та модернізація учбових програм. Освітніми стандартами передбачається перелік основних знань і умінь, які учень має опанувати на кожному етапі навчання. Вперше вирішено запровадити їх по всій території держави. Особливе значення приділяється загальному поліпшенню мовної компетенції та базовому розумінню математичних концепцій, здатності

сприймати та структурувати свій досвід. У той же час учні повинні розвивати свої психомоторні навички та їх моделі соціальної поведінки [4].

В умовах європейської інтеграції особлива увага в шкільній освіті приділяється знайомству з культурою інших народів, передусім через вивчення іноземних мов. На сучасному етапі реформування передбачено вивчення першої іноземної мови вже з другого, а в деяких землях – з третього класу.

Одним з найдорожчих у фінансовому відношенні нововведень є спроба організації школи повного дня – групи подовженого навчання. В Німеччині багато прихильників організації навчання відповідно до біологічного ритму, тобто чергування активних і пасивних фаз протягом дня. Тому запропоновано структурувати день таким чином, щоб уроки з математика чи літератури в першій половині дня чергувались з уроками музики та спорту в другій половині дня. Також увага має приділятися дозвіллю – цікаві екскурсії, прогулянки та різні додаткові заняття за бажанням. Загалом діти зайняті у школі до 17 години. Цю ідею підтримали всі Міністерства земель і заклади отримали федеральне фінансування [1]. На сьогодні в Німеччині учні початкової школи мінімум три рази на тиждень відвідують додаткові заняття. Адміністрація кожної школи планує заняття відповідно до вподобань та зацікавлень учнів.

Після закінчення молодшої школи учні отримають звіт, на основі якого мають змогу вступати до тієї чи іншої середньої школи та продовжувати навчання. Виняток становить замля Баден-Вюртенберг, де учням видають ліцензійний сертифікат за гарні успіхи [4]. Перехід від початкової школи до одного з типів середніх шкіл регулюється по-різному відповідно до Земельного законодавства. Але питання спільних вимог для переходу до наступної ланки освіти ще передбачається вирішувати.

Отже, реформування початкової освіти та впровадження нових стандартів наближують Німеччину та Україну до європейських та світових зразків ефективного навчального процесу. Набуті учнями знання під час навчання є міцною основою, яка допомагає їм знаходити свій шлях в подальшому навчальному середовищі.

Проведення реформ у Німеччині розпочалось значно раніше, ніж в Україні. Здійснений вище аналіз характеризує нововведення в системі початкової освіти Німеччини в умовах децентралізації управління. Наразі Україна розпочала оновлення освіти з молодшої ланки, проте на відміну від Німеччини, українська освіта залишається занадто централізаваною в деяких питаннях. Децентралізація відбувається дуже повільно, тому досвід розвинутої європейської країни в реформуванні початкової школи є позитивним для освіти нашої держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Данилова Л. Н. Реформы начальной школы: практика Германии и Швейцарии// Начальная школа – 2010. – № 11 – С. 83-89

2. Закон України «Про освіту» [Електронний ресурс]. – Режим доступа : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19.

3. Education system Germany/ Nuffic/ 2nd edition February 2011/ version 2; January 2015 [електронний ресурс]. – Режим доступа http://nuffik.nl/en/publications/find-a-publication/education-system-germany.pdf

4. The Education system in the Federal Republic of Germany 2012/2013 Excerpt [електронний ресурс]. – Режим доступа http://kmk.org/fileadmin/doc/Documentation/Bildungswesen_en_pdfs/primary.pdf

Науковий керівник *– Ельбрехт О. М., доктор педагогічних наук, доцент, старший науковий співробітник ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти».*

УДК 37.014.5(519.5)

Ольга Николюк,
начальник відділу науково-методичного забезпечення
видання навчальної літератури,
Інститут модернізації змісту освіти
Міністерства освіти і науки України
(м. Київ)

РОЗВИТОК УПРАВЛІННЯ СИСТЕМОЮ ОСВІТИ В РЕСПУБЛІЦІ КОРЕЯ

У статті автор звертає увагу на досягнення освіти Республіки Корея, аналізує процес становлення та розвитку управління системою освіти південнокорейської держави. З'ясовано, що становлення центральних органів управління освітою в Південній Кореї в ретроспективі відбувався під впливом зовнішніх (колоніальні режими) та внутрішніх (конфуціанські традиції) чинників.

Ключові слова: *Республіки Корея, освіта, система управління, реформування, освітня політика, департамент.*

In the following article the author points out the accomplishments of South Korea, analyses the formation and development of South Korean educational system management. It has been found out that the formation of management authority of South Korean educational system management in the retrospective was affected by both external (colonial regime) and internal (Confucian traditions) factors.

Keywords: *education of South Korea, educational system management, reformation, educational policy, division, management.*

Успіхи південнокорейської освіти привертають увагу вчених і освітян-практиків з різних країн світу. За результатами тестування 2012 року серед 15-річних школярів різних країн, яке проводила Організація економічного співробітництва і розвитку (в рамках міжнародної програми з оцінювання навчальних досягнень учнів), південнокорейські школярі показали високі результати, зокрема, з читання цифрових текстів (assessment of reading digital texts) вони займають перше місце [6].

Бувші президент США Б. Обама і міністр освіти А. Дункан офіційно заявили, що США повинні наслідувати корейську освітню політику і прагнення нації до навчання. На спільному засіданні Сената і Палати представників Конгресу США 26 січня 2011 року Б. Обама відзначив, що суспільство Південної Кореї сповідує повагу до викладачів, а учні та студенти не витрачають час на комп'ютерні ігри і телебачення, а зосереджені на отриманні знань [7].

Останнім часом вагомі досягнення в освіті, чинники розвитку систем освіти постконфуціанських країн, зокрема Республіки Корея, стали предметом уваги світової наукової спільноти.

Становлення і розвиток галузі освіти в Кореї слід розглядати в контексті процесів політичної та соціально-економічної модернізації країни, котрі розпочалися в кінці 19 століття, коли корейська держава переживала трансформацію феодальної системи. Зовнішній фактор - входження Кореї до складу Японської імперії – спричинив особливість процесу модернізації: на півострові розвивалась і модернізувалась виключно технологічна сфера, в той час як суспільно-політична сфера зберігала риси колоніальної системи. Справжня політична трансформація Кореї почалася тільки після звільнення країни і максимально зачепила систему освіти [3, с. 126]. Загальні принципи освітньої системи склались в середині 1960-х років.

Питанням корейської освіти приділяється мало уваги в наукових дослідженнях українських і зарубіжних авторів. Здебільшого проблеми освіти цієї країни висвітлюються побічно в роботах, присвячених державному і культурному будівництву або політичному розвитку корейських держав. Інтерес представляють роботи, в яких розглядається трансформація неєвропейських країн у прямій залежності від розвитку діалогу цивілізацій [5, с. 186]. Послідовники модернізма (Е. Гідденс, Ф. Фукуяма та ін.) розглядають проблеми сучасного світового розвитку в масштабі всесвітньої історії. Антиподом виступає течія постмодернізму (А. Тойнбі, Ж. Бодрійяр та ін.), яка заперечує універсальні підходи в наукових дослідженнях. Сучасне сходознавство, вирішуючи проблему співставлення двох методологій, відстоює ідею про рівноправний діалог різних культур, застосовуючи логіку всесвітньої історії до національної і регіональної специфіки.

Протягом століть одним із найважливіших елементів політичної системи традиційної Кореї була система освіти, яка склалась на ранніх етапах формування державності. Корейське суспільство завжди приділяло особливу увагу конфуціанській освіті. Вона займала особливе місце в суспільстві і державі, оскільки забезпечувала добір і приплив молодих, освічених і активних людей на державну службу. Шлях до вершин соціального положення, доступ до громадської пошани, добробуту і привілеїв був відкритим лише тим, хто володів знанням конфуціанського канону та успішно проходів екзаменаційний відбір.

У сучасному корейському суспільстві ситуація змінилася не набагато: єдиною можливістю для службової кар’єри індивіда і основною гарантією подальшого соціально-економічного і політичного прогресу держави

залишається освіта. Система освіти в РК розвивалась на основі процесів соціально-економічної і політичної модернізації за максимального впливу США та Японії. Загальні принципи освітньої системи Південної Кореї склались у середині 1960-х рр.

Уряд Кореї спрямовував зусилля на створення ефективної освітньої політики – «регульованого державою процесу прийняття рішень по реалізації конституційного права громадянина на отримання освіти з урахуванням впливу різних суб'єктів політики» [1]. Аналіз положення, яке займає освіта в політичній системі РК, неможливий без звернення до системи управління освітою. Система управління освітою не тільки відображає особливості державної політики в сфері освіти, але й виявляється найважливішим механізмом її реалізації. На системі управління побудована вся сучасна освіта РК, формується особливий тип політичних відносин, характерний для сучасної політичної культури південнокорейського суспільства.

Система управління освітою в РК умовно ділиться на три рівні: центральний, регіональний і місцевий. Щоб проаналізувати політику південнокорейської держави в сфері управління освітою, необхідно розглянути структуру, низку повноважень і особливості кожної управлінської ланки окремо визначеного рівня.

Становлення центральних органів управління освітою в РК, як зазначають корейські дослідники історії освіти Чон, Тхесу, Кьоюк, почалось у жовтні 1945 року, коли Військова адміністрація США в Кореї (ВАК) скасувала департамент у справах освіти, який діяв під час колоніальних режимів, і заснувала американський департамент у справах освіти в Кореї. В окупаційний період (1945–1948 рр.) американська влада неодноразово реформувала центральний орган управління освітою, що свідчило про нестабільну ситуацію в освітній сфері та про відсутність педагогічних і управлінських кадрів. Після створення уряду Кореї, який діяв під егідою ВАК, департаментам було присвоєно статус міністерств, і департамент у справах освіти став називатися Міністерством культури та освіти, а відділи отримали ранг департаментів. Протягом трирічного періоду повноважень ВАК структура управління освітою змінювалася кожні 2- 4 місяці, спостерігались постійні призначення і звільнення управліньського апарату. Департамент освіти вирізнявся нестійкою структурою і не мав чітких завдань та оперативної стратегії. Разом з тим слід відмітити, що єдиним відділом, який був постійно присутнім у структурі центрального органу, - це відділ навчально-методичної літератури, перед яким стояли завдання забезпечення навчальних закладів підручниками і методичними посібниками. Реформи в сфері освіти в цей період реально здійснювалися консультативними органами при ВАК: Комітетом у справах освіти в Кореї і Корейською радою у справах освіти [8, с. 203].

Після утворення РК в 1948 р. структура Міністерства культури та освіти зазнала суттєвих змін: вперше були створені департамент науково-технічної освіти, нової якості набув департамент у справах культури, який відповідав за галузі розвитку соціології, національної культури і освіти в сфері культури. Одним із серйозних напрямків реорганізації відомства стало створення

спеціального органу – Сектору з розвитку освіти, покликаного керувати загальними напрямками освітньої політики молодої південнокорейської держави.

Після державного перевороту в травні 1961 р. структура Міністерства культури та освіти була змінена: в його складі виділили департамент загальноосвітньої школи, департамент літератури, мистецтва та фізичної культури. З проголошенням у грудні 1963 р. III Республіки структура міністерства знову зазнала реформування, в ній були залишені чотири департаменти і виділені два особливих відомства: Відділ з досліджень і планування та Відділ розвитку освіти.

В рамках політичної системи IV Республіки структура Міністерства культури та освіти включала два відомства і сім департаментів: департамент громадянської освіти (створений в 1968 р.), департамент наукової освіти (1967 р.), департамент фізичної культури та спорту (1970 р.), департамент матеріально-технічного забезпечення (1973 р.), відділ з досліджень і планування та відділ розвитку освіти [4]. В 1978 р. Відділ навчально-методичної літератури департаменту громадянської освіти був приєднаний до відділу розвитку освіти, перейменованого у відділ розвитку та управління освітою, в ньому діяли два сектори – з досліджень в галузі освіти і з навчальної літератури.

Прихід до влади військової диктатури, очолюваної Чон Духваном, і створення політичної системи V Республіки відобразилося на структурі Міністерства культури і освіти: був скасований департамент з розвитку науки, який займався вищими навчальними закладами та студентською молоддю, контроль за вищою школою передали у відання департаменту університетської освіти, в рамках якого створили відділ з розвитку науки. Проблемами навчально-методичної літератури, які віносились до 1980 р. до компетенції відділу розвитку і управління освітою, став займатися департамент навчально-методичної літератури, який здійснював нагляд за виданням і розповсюдженням навчальної літератури.

У 1986 р. відповідно до політики скорочення урядових органів Міністерство культури та освіти стало називатися Міністерство освіти і скоротилося з трьох відділів і семи департаментів до трьох управлінь і пяти департаментів. Частина відділу з упраління освітою і департамент навчально-методичної літератури були об’єднані в управління з керівництва освітою і навчальною літературою, було створено управління освітньої політики і скасовано департамент професійної освіти, департамент у справах професійної освіти і частина департаменту з соціальної освіти були об’єднані в департамент соціальної і професійної освіти, скасовано департамент фізичної культури та спорту.

У 1994 р. під час здійснення демократичної реформи в галузі освіти структура міністерства освіти зазнала ще більших змін, до неї ввійшли два управління і чотири департаменти. Управління з керівництва освітою і навчальною літературою було поділено на управління з керівництва освітою та департамент навчальної літератури, було скасовано департаменти наукової

освіти і матеріально-технічного забезпечення, а їх повноваження передали управлінню з університетської освіти.

Нова структура, введена указом президента Кима Теджуна № 16343 «Про реформу структури Міністерства освіти та підвідомчих установ» від 25 травня 1999 р., сприяла суттєвому скороченню відомчої опіки всередині системи освіти і розширила університетську автономію [2]. Частину управлінь і департаментів було скасовано або об'єднано, і сьогодні Міністерство освіти РК складається з двох управлінь і трьох департаментів: управління планування і керівництва освітою; управління освітньої політики; департамент неперервної освіти; департамент з підтримки вищої освіти; департамент з підтримки університетської автономії. В управлінні освітньої політики знаходиться відділ з навчальної літератури.

Отже, проаналізувавши процес становлення та реформування центрального органу управління освітою південнокорейської держави доходимо таких висновків:

- структура міністерства освіти РК постійно змінювалася в залежності від завдань, які стояли перед освітою, в напрямку зменшення кількості підрозділів та централізації;
- в демократичній практиці РК процеси розроблення та впровадження національних загальноосвітніх програм і державних освітніх стандартів, підручників для навчальних закладів залишається прерогативою центрального органу управління освітою;
- єдиний відділ, який був постійно присутнім в структурі центрального органу, - це відділ навчально-методичної літератури, перед яким стояли завдання забезпечення навчальних закладів якісними та сучасними підручниками і методичними посібниками;
- у структурі Міністерства освіти і науки України відсутній підрозділ, який виконував би такі функції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Jean Anyon. What «Counts» as Educational Policy? Notes toward a New Paradigm. [Електронний ресурс]//Harvard Educational Review: [сайт]. URL : http.hepg.org/her/abstract/91.

2. Ким, Теджун Про реформу структури Міністерства освіти та підвідомчих установ. Указ президента [РК] № 16343 від 25 травня 1999 р./ Ким Теджун//Минджу кьоюк. – 1999. – 28 травня.

3. Пак, Хі Су Политика государств Корейского полуострова в области образования. [Електронний ресурс]//http:diss.rsl.ru/diss/05/0614/050614022/pdf.

4. Пак, Чжонхи Указ президента [РК] № 6531 від 9 березня 1973 р.// Зб. творів і виступів президента Пак Чжонхи. Т. 9: січень-грудень 1973 р./ Секретаріат президента РК. – Сеул : Тетхонрьон писогук, 1974. – 286 с.

5. Петякшева Н. І. Проблемы диалога цивилизаций/ Н. І. Петякшева // Вопросы философии. – 1996. – № 1. – С. 186-189.

6. Programme for International Student Assessment, OECD PISA. 2012. http://www.oecd.org/pisa/keyfindings/pisa-2012-results.htm.

7. Transcript: Obama's State of The Union Address-January 25, 2011.

8. Чон, Тхесу, Кьоюк Історія змін в структурі управління освітою [в Кореї] / Чон Тхесу, Ан Гісон, Юн Чон'иль, Ю Йонсік. – Сеул : Хау, 2000. – 360 с.

Науковий керівник *– Ельбрехт О. М., доктор педагогічних наук, доцент, старший науковий співробітник відділу науково-методичного забезпечення видання навчальної літератури Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти».*

УДК 378.011.3

Володимир Носаченко,
кандидат педагогічних наук,
викладач кафедри географії,
екології та методики навчання
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди»
(м. Переяслав-Хмельницький)

ЗМІСТ СПЕЦКУРСУ «ФОРМУВАННЯ КАРТОГРАФІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ГЕОГРАФІЇ»

У статті розкривається мета, завдання та зміст авторського спеціального курсу «Формування картографічної компетентності майбутніх учителів географії». Описано, що в результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен знати та вміти.

Ключові слова: *картографічна підготовка, майбутній учитель географії, картографічна компетентність.*

The article reveals the purpose, task and content of the author's special course «Formation of Cartographic Competence of Future Geography Teachers». It is described that as a result of studying the discipline the student must know and be able to.

Keywords: *cartographic preparation, future geography teacher, cartographic competence.*

Для поглиблення теоретичних і практичних знань студентів із картографії та сприяння ефективному формуванню в них картографічної компетентності було розроблено спецкурс «Формування картографічної компетентності майбутніх учителів географії».

Спецкурс – курс, який вивчають студенти з метою оволодіння вузькоспеціалізованими, новітніми знаннями з певної науки, формування актуальних для певної спеціалізації умінь і навичок [2].

Програма спецкурсу, який пропонується для студентів другого курсу, спрямована на досягнення основної мети – формування картографічної компетентності майбутніх учителів географії у процесі вивчення фахових дисциплін. Зміст програми спрямований на розвиток у майбутніх фахівців

картографічної грамотності, вмінь вільного володіння картографічними поняттями, адекватне сприйняття мови карт та сучасних технологій їх використання.

З урахуванням того, що в сучасному суспільстві на регіональному і глобальному рівнях відбувається інтеграція просторової інформації і даних в інформаційний простір у числовому (електронному) вигляді, в програму включено модуль «Основи геоінформаційних систем у вивченні картографії», спрямований на формування у майбутніх учителів географії основ використання та створення цифрових карт за допомогою сучасного програмного забезпечення.

Вивчення курсу у системі професійної підготовки вчителів географії забезпечує формування картографічної компетентності, яка об'єднує фахові знання, вміння і навички, педагогічні, психологічні установки на професійну педагогічну діяльність, традиційні та інноваційні технології навчання учнів картографії.

Розкриваючи інтерактивні технології, окремі методи та засоби викладу навчального матеріалу з картографії в школі, курс «Формування картографічної компетентності майбутніх учителів географії» є пропедевтичним курсом до вивчення «Методики навчання географії». Впровадження спецкурсу передбачає застосування методів активного навчання, яке спрямоване на організацію самостійності у процесі пізнавальної і практичної діяльності.

Завдання курсу:

− формування картографічної компетентності майбутніх учителів географії;

− характеристика освітніх технологій, зорієнтованих на розвиток картографічної компетентності майбутніх учителів географії;

− ознайомлення студентів із основними поняттями і закономірностями компетентнісного підходу в теорії навчання; з сучасними освітніми технологіями;

− формування у майбутніх учителів географії основних наукових понять методичного і технологічного змісту, що сприяє професіоналізації їх картографічної грамотності;

− розвиток особистісних якостей студентів, ціннісного ставлення до картографії, самостійності та самооцінки як складових їх картографічної компетентності.

− ознайомлення з основними видами програмного забезпечення цифрового картографування, основними принципами ГІС-технологій;

− формування вмінь застосовувати технологічний підхід до відбору змісту картографічної освіти, підбирати інноваційні методи і технології, форми і засоби вивчення картографії в школі.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен *знати:*

− сутність понять «картографічна компетентність» і «картографічна компетенція» в контексті професійної підготовки майбутніх учителів географії;

− місце та значення картографічного компоненту в системі географічної освіти;

− сучасні вимоги до картографічної освіти в школі (принципи, методи, засоби і форми);

− методи створення цифрового зображення карти та побудови різноманітних реальних об'єктів у середовищі ГІС;

− сучасні досягнення ГІС-технологій та тенденції їх розвитку;

− особливості програмних і інструментальних засобів ГІС;

− інтерактивні технології вивчення географічної карти;

вміти:

− застосовувати методи і технології, форми і засоби процесу картографічної освіти;

− характеризувати освітні технології, спрямовані на формування картографічної компетентності;

− читати просторову інформацію за числовими географічними картами;

− складати характеристики і описи географічних об'єктів і явищ;

− працювати з програмним забезпеченням цифрового картографування;

− будувати та редагувати об'єкти цифрових карт;

− проектувати освітній процес з вивчення картографії на основі сучасних інтерактивних технологій, інноваційних форм і методів навчання [1].

На нашу думку, спецкурс повинен мати такий зміст.

ВСТУП. Завдання і зміст курсу «Формування картографічної компетентності майбутніх учителів географії». Проблеми та пріоритети вищої педагогічної освіти у підготовці майбутніх учителів географії. Об'єкт, предмет і методи досліджень.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ І. Теоретичні основи формування картографічної компетентності майбутніх учителів географії у процесі фахової підготовки.

Тема І. Картографічна компетентність як компонент педагогічного професіоналізму вчителя географії. Поняття «компетентність» і «компетенція». Картографічна компетентність вчителя географії як основа успішності навчально-виховного процесу майбутніх учителів географії. Місце картографічного компоненту освітньої галузі «природознавство» у державних документах про освіту. З історії світової картографії: історичні аспекти розвитку; картографія епохи античності; середніх віків; нового часу. Історія розвитку картографії в Україні. Картографія в системі наук. Зв'язки картографії і мистецтва. Модернізація структури і змісту шкільної картографії. Сучасні аспекти вітчизняної та зарубіжної картографічної освіти.

Тема ІІ. Методична підготовка як основа картографічної компетентності майбутніх учителів географії. Методика вивчення картографічного матеріалу як компонент методичної компетентності майбутніх учителів географії. Картографічні твори: систематизація і особливості змісту. Географічні карти: визначення, структурні елементи, властивості, принципи класифікації. Структура методики вивчення картографічного матеріалу. Зв'язок методики вивчення картографічного матеріалу з іншими науками, міжпредметні зв'язки.

Тема ІІІ. Технологічні основи картографічної компетентності майбутніх учителів географії. Педагогічні технології в географічній освіті. Особливості

технологічного підходу у вивченні картографічного матеріалу. Педагогічна технологія як засіб картографічної підготовки майбутніх учителів географії. Система технологічних знань як компонент картографічної компетентності майбутніх учителів географії.

Тема IV. Професійні основи підготовки майбутніх учителів географії. Формування професійних якостей майбутніх учителів географії у процесі вивчення фахових дисциплін. Самоосвіта, самовиховання, самовдосконалення та самоактуалізація особистості майбутніх учителів географії. Картографічна компетентність вчителя в позаурочній роботі з географії. Розвиваючий дидактичний матеріал картографічного змісту як засіб активізації освітньо-професійної діяльності майбутніх учителів географії.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ ІІ. Основи географічних інформаційних систем у формуванні картографічної компетентності.

Тема V. Поняття про географічні інформаційні системи. Функції та структура ГІС. Поняття про географічні інформаційні системи та технології. Основні терміни ГІС. Історія розвитку. Класифікація ГІС (за функціональним призначенням, територіальним охопленням, проблемно-тематичною орієнтацією, способом обробки даних. Застосування ГІС у розв'язанні задач. Міжпредметні зв'язки ГІС. Основні структурні компоненти ГІС. Введення графічної інформації. Пристрої та технології виведення даних ГІС. Освоєння інструментарію програм – векторизаторів. Створення карт у програмі MapEdit. Особливості оформлення картографічного зображення. Створення ГІС-проекту. Сучасні програмні засоби ГІС (ArcView, Maplnfo, AutoCad Map, WinGIS). Вивчення зображувальних засобів ArcView.

Тема VI. Основні принципи та поняття цифрового картографування. Цифрова карта як основа ГІС. Сутність цифрової (електронної) карти. Визначення, методика та алгоритм математичного моделювання. Зміст умовних позначень карти. Основні ознаки, за якими розрізняються способи картографічного зображення. Візуальна оцінка та типові помилки цифрових карт. Якість електронних карт. Зміст легенд цифрової карти. Відображення просторового положення з використанням ГІС – технологій цифрового картографування. Етапи технології цифрового картографування. Концепція побудови цифрової карти. Класифікаційна структура. Оцінка точності при відображенні просторових даних. Методи і процедури переходу від одного масштабу до іншого. Проекція. Системи збереження цифрової інформації.

Тема VII. «Застосування ГІС і комп'ютерних технологій в освітньо-виховному процесі». Сфери застосування ГІС та інформаційні джерела для забезпечення їх функціонування (картографічні матеріали, матеріали польових досліджень, статистичні дані, літературні джерела, супутникові навігаційні системи GPS, ГЛОНАС). Використання ГІС і комп'ютерних технологій в освітньо-виховному процесі. Формування навичок роботи в ArcMap: створення компоновки карти: легенди карти, масштабної лінійки, стрілки напрямку; ознайомлення із додатковими можливостями.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ ІІІ. Інтерактивні технології вивчення картографії як засіб формування картографічної компетентності майбутніх учителів географії.

Тема VIII. Інтерактивні технології вивчення географічної карти. Наукове обґрунтування інтерактивних форм і методів навчання картографії. Інтерактивні технології навчання: фронтальні технології, технології колективно-групового навчання, ситуативного навчання та навчання у дискусії. Методи активного навчання. Застосування дослідницьких (лабораторний експеримент, моделювальний експеримент, обчислення за даними вимірювань, проектно-конструкторська робота), вербальних (доповіді, бесіди, диспути, усні й письмові вправи, робота з джерелами інформації, навчальні ігри вербального характеру) та методів спостереження (спостереження явищ і стану предметів, аналіз ілюстративного матеріалу, навчальні ігри дослідницького характеру, перегляд відеоматеріалів) у процесі вивчення картографічного матеріалу. Особливості організації активних методів: активізація мислення, самостійне прийняття рішень, підвищення ступеня мотивації навчання, взаємодія вчителя з учнем (під час роботи з навчальними комп'ютерними програмами). Імітаційні, побудовані на імітації професійної діяльності (ігри - вправи, ігри - інсценізації, метод ситуації, метод ситуації - ілюстрації, метод проблемної ситуації, практична робота, пошукова експериментальна робота) та не імітаційні (проблемні ситуації, евристичні бесіди, робота з інформаційними джерелами, дискусії,самостійне розв'язування розрахункових і логічних задач, метод проектів) методи навчання картографії.

Тема IX. Використання форм і методів активного навчання у вивченні класифікації карт та її видів. Використання словесних, наочних, практичних, проблемних, інтерактивних методів у процесі вивчення класифікації картографічних творів за їх видами (карта, атлас, глобус) та за об'єктом картографування (географічні карти - карти Землі, карти планет та інших небесних тіл, астрономічні карти). Лекції-бесіди, лекції-консультації, лекції-прес-конференції як інтерактивні форми вивчення загально географічних та тематичних карт. Використання практичної та самостійної роботи, тренінгів, брейн-рингів, вікторин, ділових та спеціальних ігор, інтегрованих та бінарних занять у вивченні видів карт за територіальною ознакою, за змістом та за призначенням. Вивчення тематичних карт засобами професійно-орієнтованої технології, географічних інформаційних систем, комп'ютерних, інформаційних та ігрових технологій навчання.

Тема X. Формування компонентів картографічної компетентності у процесі вивчення властивостей географічної карти. Вивчення основних властивостей географічної карти – генералізації, математичної основи та понятійно-знакової системи карт, як основи когнітивного компоненту картографічної компетентності. Картографічна генералізація як процес отримання якісно нового зображення, нової інформації у процесі узагальнення якісних і кількісних характеристик, абстрагування, переходу до узагальнених синтетичних знань. Діалектико - матеріалістичний підхід та закономірності розробки географічних основ генералізації: збереження й виділення в процесі

генералізації типових рис і характеристик особливостей явищ, що картографуються; з'ясування принципів генералізації відповідно різних явищ і різних масштабів карт; врахування взаємозв'язків і динаміки явищ, що генералізуються. Математична основа карт, призначення, елементи. Поняття про картографічні проекції. Поняття про спотворення картографічного зображення. Еліпс спотворень. Головний і часткові масштаби карти. Спотворення довжин, кутів, форм, площ на картах. Розподіл і величини спотворень у різних проекціях. Принципи класифікації проекцій. Проекції карт світу, півкуль, материків і частин світу, океанів, окремих держав, України. Проекції топографічних карт. Вибір картографічних проекцій. Понятійно-знакова система карт. Картографічні написи і підписи. Форми передання іншомовних назв. Картографічна топоніміка. Допоміжне оснащення карти, його суть і призначення. Види і зміст допоміжних елементів.

Тема XI. Використання мультимедійних засобів у вивченні картографічного матеріалу. Спрямування сучасної парадигми освіти на навчання раціональному використанню інформації, вибір найбільш корисних і репрезентативних джерел. Способи і прийоми використання засобів мультимедійних технологій (мультимедійна презентація, мультимедійне ілюстрування). Складові комп'ютерної презентації (вступ, ілюстрація процесу, ілюстрація результату різних фізико-географічних явищ і об'єктів).

У процесі вивчення спецкурсу «Формування картографічної компетентності майбутніх учителів географії» студенти знайомляться з теоретичними основами й технологіями формування картографічної компетентності в процесі фахової підготовки, усвідомлюють її значимість в освітньо-професійній діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Носаченко В. М., Розсоха А. П. Професійна підготовка майбутніх учителів географії: картографічна складова / В. М. Носаченко, А. П. Розсоха. – Переяслав-Хмельницький (Київ. обл.) ; К. : Кравченко Я. О., 2018. – С. 228-248.

2. Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / М. М. Фіцула. – Київ : Академвидав, 2006. – 351.

УДК 373.5.091.322:821.09(1-87)

Зоя Савченко,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри російської мови,
зарубіжної літератури та методики їх викладання
Сумського державного педагогічного
університету імені А. С. Макаренка
(м. Суми)

ФОРМУВАННЯ ЧИТАЦЬКОЇ КУЛЬТУРИ СТАРШОКЛАСНИКІВ НА ФАКУЛЬТАТИВНИХ ЗАНЯТТЯХ ІЗ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

У статті підіймається важлива проблема пошуку ефективних шляхів підвищення читацької культури сучасної молоді. Автор наголошує на особливому значенні шкільної дисципліни «Зарубіжна література» та пропонує власне бачення методики формування літературної компетентності учнів під час проведення факультативних занять.

Ключові слова: *світова література, факультативна робота, пошуково-дослідницька діяльність, творча самореалізація.*

An important problem of finding effective ways to enhance the reader culture of modern youth is raised in the article. The author emphasizes the special meaning of school discipline «Foreign literature» and offers her vision of the methodology of forming literary competence of students during the facultative lessons.

Keywords: *world literature, facultative work, search and research activities, creative self-realization.*

Діяльність учителя зарубіжної літератури в загальноосвітніх навчальних закладах України не обмежується лише безпосереднім проведенням уроків. Важливу роль у формуванні філологічної компетентності учнів також мають відігравати й факультативні заняття, специфічні риси яких виявляються перш за все в обсязі самостійної пізнавальної діяльності школярів під керівництвом словесника та в яскраво вираженому проблемно-концептуальному підході до поглибленого засвоєння основних аспектів дисципліни «Зарубіжна література».

На необхідності вдосконалення методики викладання цього доволі специфічного предмета протягом останніх років наголошують численні науковці. Вони виявляють одностайність у думці, що шкільний курс зарубіжної літератури – це важлива складова вітчизняної гуманітарної освіти, адже він синтезує в собі високі досягнення національних культур народів світу і створює найбільш сприятливі умови для перетворення загальнолюдських ціннісних орієнтирів в індивідуальний досвід школярів [2, с. 90]. На жаль, сучасна методична наука, підкреслюючи необхідність формувати гуманітарну свідомість творчої особистості посередництвом підвищення рівня читацької культури, не створила якихось чітких рекомендацій щодо організації позанавчальної роботи в межах вивчення зарубіжної літератури. Тому на сьогодні кожен учитель самотужки реалізує складне завдання мотивації активного осягнення кращих надбань світового мистецтва. З огляду на цей факт

ми вирішили запропонувати один із можливих варіантів співпраці вчителя зарубіжної літератури зі старшокласниками, який, на наш погляд, сприятиме виробленню естетичних смаків та коригуванню читацьких уподобань української молоді.

Головною метою факультативної форми роботи з учнями, особливо старших класів, є розширення їх пошуково-дослідницького досвіду, розвиток загального літературознавчого потенціалу та індивідуальних філологічних здібностей. Тому подібні заняття не повинні перетворюватися на банальне закріплення вивченого. До складу факультативної групи мають входити учні, котрі виявили схильність до глибокого осмислення здобутків світової класики, зацікавленість сучасним станом літературного процесу, бажання творити власну особистість засобами прекрасного. При цьому варто акцентувати увагу не на підготовці професійних літературознавців (хоча окремі гуртківці, можливо, у майбутньому оберуть саме цей шлях професійної самореалізації), а на створенні атмосфери вільної орієнтації в розмаїтті культурних явищ та поваги до книги, що є унікальною одиницею передачі інформації.

Організовуючи роботу факультативу, вчитель зарубіжної літератури перш за все має усвідомити специфіку цієї особливої форми співпраці з учнями. У старших класах доцільно орієнтуватися на поглиблене засвоєння різноманітних тем, які не ввійшли (або ввійшли частково) до рекомендованих навчальних програм, спираючись на інтереси та побажання школярів. Аби не розгубитися в літературному багатоголоссі, такі теми варто підпорядкувати чітко визначеному загальному напрямку дослідження. За нашими спостереженнями, особливий інтерес молоді викликають книги, які стали бестселерами та спричинили широку читацьку дискусію. Цю тенденцію врахували укладачі шкільної програми дисципліни «Зарубіжна література», про що свідчить ряд змін, запропонованих авторським колективом у 2018 році. Однак далеко не всі твори, що заслуговують на увагу учнів старших класів, зайняли належне місце в програмному документі. Тому орієнтовним вектором дослідницької діяльності факультативної групи може бути тема «Літературні обрії сьогодення», що дозволить розширити діапазон знайомства школярів з сучасною книгою. При такому підході, з одного боку, чітко окреслюється коло літературознавчих проблем, які потребують детального висвітлення, а з іншого – залишається простір для вибору окремих мікротем. Це можуть бути питання теоретичного характеру (наприклад, поглиблене вивчення літературних жанрів та стилів), знайомство з діяльністю письменників – представників інокультурного світу, аналіз окремих зразків сучасної зарубіжної літератури тощо. За умови правильного добору матеріалу такі заняття зможуть ефективно реалізувати надзвичайно важливе завдання – формування читацької культури та компетентності учнів.

На початковому етапі організації факультативних занять учитель разом зі школярами має розробити чіткий план пошуково-дослідницької діяльності, беручи за основу попередньо визначену загальну тему. Для цього радимо провести письмове опитування старшокласників з метою виявлення їхніх літературних уподобань. Після обробки результатів словесник зможе виділити

ті аспекти, які цікавлять учнів найбільше, – вони й стануть базовими для реалізації окресленої мети. У цілому ж, план роботи факультативу з зарубіжної літератури в межах теми «Літературні обрії сьогодення» може мати такий вигляд:

1. Загальні тенденції розвитку світового літературного процесу другої половини XX – початку XXI століть: динаміка напрямів і стилів.
2. Сучасна поезія: тематика, проблематика, стильові особливості, представники.
3. Художня проза в умовах літературного поліфонізму.
4. Архіпелаг фентезі: у чому секрет популярності літератури «меча та жезла»?
5. Постмодерні варіації: поглиблене знайомство з провідною мистецькою тенденцією сучасності.
6. «З книги я дізнався, що…»: письмовий роздум над улюбленим художнім твором сучасного автора (презентація та обговорення творчих робіт учнів).
7. Театральний салон: інсценізація драматичного твору за вибором учнів.
8. Літературна вітальня «Поезія в моєму житті».
9. Конференція на тему: «Творчість сучасних Нобелівських лауреатів у галузі літератури».

Щоб націлити членів факультативного гуртка на продуктивну дослідницьку діяльність, керівник перш за все має добре продумати основні аспекти вступного заняття. Традиційно воно проводиться у формі лекції, під час якої вчитель знайомить учнів зі змістом і структурою факультативу, а також з метою роботи та конкретними завданнями учасників навчального процесу. Крім того, використовуючи елементи бесіди, словесник має виявити читацькі інтереси старшокласників, орієнтовно визначити рівень їх теоретичної підготовки, схильність до дослідницької та творчої діяльності.

Консультативно-підготовче заняття факультативного гуртка має дещо іншу спрямованість. Воно покликане емоційно «запалити» учнів, стимулювати їхнє бажання підвищити власний культурний рівень шляхом залучення до скарбниці світового мистецтва. Задля досягнення якісного результату вчитель зарубіжної літератури може використати такі форми роботи, як лекція-діалог або ж полемічна лекція, у ході якої мають окреслитися дискусійні проблеми, що спонукатимуть старшокласників шукати відповіді на численні запитання типу «хто я?», «яке моє місце в сучасному світі», «як пізнати себе й навколишній світ», «що таке добро і зло», «у чому полягає сенс людського існування» в художніх творах. Водночас на консультативно-підготовчому занятті керівник факультативу має активізувати необхідні для подальшої плідної роботи компетенції гуртківців, а саме: бібліографічні навички, знання методики підготовки доповідей, рефератів, навички рецензування, знання методики аналізу художнього твору тощо.

Своєрідною перевіркою глибини засвоєних старшокласниками знань є семінарські заняття. Під час їх проведення досить чітко виявляється рівень літературознавчої компетентності членів факультативу: вміння орієнтуватись у

змісті навчального матеріалу, самостійно працювати з теоретичною літературою, виконувати необхідні операції (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення та ін.), виділяти головне, істотне у змісті теми тощо. Семінарські заняття можуть мати як традиційну форму (виступи окремих учнів), так і форму колективного обговорення визначеної проблеми. Від учителя такий вид роботи вимагає обов'язкового інструктажу, розробки індивідуальних (колективних) завдань та контролю за процесом дослідницької самореалізації старшокласників.

Найбільш продуктивною з погляду формування естетичних смаків та читацької позиції учнів, за нашими спостереженнями, є робота над темами, яким члени факультативного гуртка віддали перевагу під час попереднього опитування (у нашому випадку це обговорення особливостей сучасної поезії, літератури фентезі та популярних постмодерністських романів). Виявляючи зацікавленість тим чи іншим твором, старшокласники отримують можливість вступати в діалог з автором, керуючись власними настановами читання та стратегіями сприйняття і розуміння тексту. Такі засідання факультативного гуртка, як правило, проходять у формі бесіди чи дискусії, де кожен має право на своє тлумачення художнього тексту. Вчитель при цьому ні в якому разі не повинен догматично нав'язувати готові істини – його завдання полягає в тактовному коригуванні інтерпретаційного розмаїття з метою виявлення закладеної у твір авторської позиції [3, с. 102].

Плануючи роботу факультативу з зарубіжної літератури, словесникові потрібно скомпонувати заняття так, аби з кожним новим засіданням пошуково-дослідницькі і творчі здібності учнів реалізувалися б якомога повніше. Тому після усних повідомлень, обговорень та дискусій радимо використати таку форму роботи, як письмовий роздум над улюбленою книгою. Націлюючи старшокласників на виконання цього завдання, не варто обмежувати їх у виборі предмета дослідження, адже творчий потенціал повністю розкривається лише за умови по-справжньому глибокої зацікавленості матеріалом. Вважаємо, що такий підхід обов'язково забезпечить позитивні результати: гуртківці працюватимуть із наснагою, уникатимуть стандартних кліше, намагатимуться активно й емоційно відстоювати свої літературні вподобання, вільно висловлюватимуть і аргументуватимуть власні думки.

Найбільш цікавим і водночас відповідальним етапом самостійної роботи школярів є виконання пошуково-творчих проектних завдань. Результати цієї колективної діяльності можуть бути оприлюднені під час відкритих засідань факультативного гуртка. Для їх проведення учні під керівництвом учителя мають попередньо обрати тип заходу (наприклад, літературний вечір, театралізована вистава, конференція тощо), сформулювати його мету, визначити основні завдання, окреслити структуру та забезпечити відповідні умови реалізації задуму. Звичайно, на якість результату колективної діяльності членів факультативу може вплинути відсутність належних організаційних навичок, однак прагнення продемонструвати свій потенціал, спираючись на здобуті знання, залучаючи творчі здібності й фантазуючи, допоможе їм подолати будь-які перешкоди.

У підсумку хочемо зазначити, що факультативна робота зі старшокласниками є потужнім фактором як загальнофілологічної, так і профорієнтаційної підготовки. Урахування інтересів учнів, надання їм свободи вибору дослідницького матеріалу, використання творчих видів співпраці, акцентування на добровільній участі в колективній роботі, на прагненні самостійно досягати бажаних результатів сприяють зняттю психологічних бар'єрів, формуванню активної позиції, виробленню певного естетичного ідеалу в процесі творчого засвоєння кращих надбань світової літератури. Відвідуючи подібні факультативні заняття, старшокласники значно розширять діапазон своїх знань за рахунок додаткової інформації, навчаться аналізувати основні мистецькі тенденції не розрізнено, а в сукупності всіх факторів, порівнювати творчість окремих письменників, визначати ступінь взаємовпливів, а також почнуть глибше розуміти літературу як феноменальне культурне явище. Можливо, дякуючи саме такій формі роботи, дехто з них виявить бажання продовжити філологічну освіту на більш високому рівні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богосвятська А. Організація роботи у творчих учнівських групах на уроках світової літератури / А. Богосвятська // Зарубіжна література в школах України. – 2011. – № 11. – С. 12-13.
2. Гузь О. До розуміння специфіки предмета «Зарубіжна література» та ролі вчителя в освітньо-виховному процесі / О. Гузь // Зарубіжна література в школах України. – 2006. – № 7-8. – С. 89-96.
3. Ісаєва О. Організація та розвиток читацької діяльності школярів під час вивчення зарубіжної літератури : посібник для вчителя / О. Ісаєва. – К. : Ленвіт, 2000. – 184 с.
4. Мельникова Л. Створення програм самореалізації особистості як стимул до розвитку літературної компетенції учня / Л. Мельникова // Всесвітня література в сучасній школі. – 2012. – № 2. – С. 2-4.
5. Ніколенко О. Сучасний урок зарубіжної літератури : посібник для вчителя / О. Ніколенко, О. Куцевол. – К. : Академія, 2003. – 288 с.

УДК 37.015.31:7–057. 874

Степан Трускавецький,
студент 2 курсу
спеціальності «Філологія (Англійська мова)»
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди»
(м. Переяслав-Хмельницький)

ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ ЯК НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

У статті окреслено основні чинники естетичного виховання у процесі педагоічної діяльності, обгрунтовано педагогічні умови ефективного формування естетичної культури старшокласників на уроках у школі.

Ключові слова: *педагогічна діяльність, виховання, культура, навчальна робота, свідомість.*

The article describes the main factors of aesthetic education in the process of pedagogical activity; pedagogical conditions of effective formation of aesthetic culture of senior pupils at school lessons are substantiated.

Keywords: *pedagogical activity, education, culture, educational work, consciousness.*

Одним із чинників всебічного гармонійного розвитку особистості є її естетичне виховання.

Естетичне виховання – це складова частина виховного процесу, безпосередньо спрямована на формування здатності сприймати і перетворювати дійсність за законами краси в усіх сферах діяльності людини.

Методологічною засадою естетичного виховання є естетика – наука про загальні закономірності художнього освоєння дійсності людиною, про сутність і форми відображення дійсності й перетворення життя за законами краси, про роль мистецтва в розвитку суспільства.

У процесі естетичного виховання формуються естетична свідомість і естетична поведінка школяра [5, с. 316].

У процесі естетичного виховання важливо навчити учнів розуміти й сприймати красу. Спостерігаючи прекрасне, людина не може бути байдужою, вона переживає, відчуваючи любов або ненависть до спостережуваного. Тому важливо, щоб діти вміли розрізняти справді красиве і потворне.

Під час естетичного сприймання виникають певні емоції, тому виховання має створювати сприятливі для формування емоційної сфери учнів умови, адже багатство емоційної сфери людини про її духовне багатсво. Не менш важливе формування їх здатності повноцінного сприймання творів мистецтва. Для цього учням необхідна елементарна теоретична підготовка. Це має особливе значення при використанні в естетичному вихованні музики, образотворчого мистецтва, скульптури.

Сформовані естетичні смаки, естетичний ідеал, розвинена здатність оцінювати прекрасне дають людині змогу зрозуміти суть прекрасного. Сприймаючи прекрасне, аналізуючи його, порівнюючи з відомим і баченим раніше, вона відповідно оцінює його. Рівень такого естетичного мислення залежить від розумового виховання, вміння здійснювати мислительні операції.

Одночасно з розвитком естетичного сприймання, прищепленням естетичих смаків у процесі естетичного виховання в учнів формують естетичне ставлення до навколишньої дійсності, адже людина повинна не лише милуватися красою природи, пам'ятками культури, а й берегти і захищати їх.

Важливе значення має виховання у школярів естетики поведінки – акуратності в одязі, красивої постави і манер, уміння триматися невимушено, природно, культурно й естетично виявляти свої емоції. Ці якості тісно пов'язані з моральністю особистості учня.

В естетичному вихованні школярів використовують різні джерела: а) твори образотворчого мистецтва. Під час спостереження картини або скульптури, яка відображає життя людини, природи, в дитини розвивається не лише сприйняття, а й фантазія: вона мислить, уявляє, «домальовує» зображене, бачить за картиною події, образи, характери; б) музику, яка, відображаючи дійсність за допомогою мелодій, інтонацій, тембру, впливає на емоційно-почуттєву сферу людини, на її поведінку; в) художню літературу. Головним виразником естетики в літературі є слово. На думку К.Ушинського, слово як засіб вираження в літературному творі набуває подвійної художньої сили. Словесний образ має ще й понятійну основу і сприймається насамперед розумом [3, с. 11]. Тому література є валивим засобом розвитку інтелекту учнів; г) театр, кіно, телебачення, естраду, цирк. Цінність їх у тому, що, крім змістової частини, вони об'єднують у собі елементи багатьох видів мистецтв (літературу, музику, образотворче мистецво, танець); ґ) поведінку і діяльність школярів. Достойні вчинки учнів, успіхи в навчанні, праці, спортивній, громадській, художній діяльності повинні стати предметом обговорення з естетичних позицій; д) природу, її красу в розмаїтті та гармонії барв, звуків, форм, закономірній зміні явищ, які мають місце в живій і неживій природі; е) факти, події суспільного життя. Героїчні вчинки людей, краса їхніх взаємин, духовне багатство, моральна чистота й фізична досконалість часто є предметом обговорення з учнями; є) оформлення побуту (залучення дітей до створення естетичної обстановки в школі, класі, квартирі) [1, с. 92].

Особливим чинником естетичного виховання є природа. Як зауважував В. Сухомлинський, у процесі виховання учні повинні зрозуміти, що природа не може бути тільки об'єктом людського впливу – вона є рівноправним суб'єктом плідної взаємодії. Основою екологічного виховання він вважав розуміння взаємозумовленості всього живого на планеті. Розглядаючи квітку, пелюстку, крильце метелика, пушинку тополі, дитина не повинна забувати глобальну істину: природа – єдине ціле, якому притаманна вся гармонія взаємозв'язків і залежностей. Вона – джерело і суть нашого життя, яке не можна відокремити від людини [4, с. 8-9].

Сповідуючи принцип єдності краси і добра («Корінь, джерело доброти – в творенні, творчості, в утвердженні життя і краси. Доброта нерозривно пов'язана з красою»), В. Сухомлинський вважав красу гімнастикою душі, здатною випрамляти дух, совість, почуття і переконання [2, с. 10]. Він був проти того, щоб дитяче ставлення до природи мотивувалося страхом заборони, і намагався вивести вихованців на рівень естетичного освоєння навколиш-нього світу. Його педагогічна стратегія сприяла естетичному мотивуванню почуття екологічної цінності природи в структурі свідомості особистості.

Одним з головних шляхів естетичного виховання є навчальна робота. У багатьох школах створено малі академії народних мистецтв (МАНМ), університети народознавства, товариства народних умільців, школи і класи кобзарського, сопілкарського мистецтва, етнографічні групи, фольклорні ансамблі, вертепи. Учителі влаштовують подорожі до витоків рідного слова, уроки на природі, години улюбленої праці, творчості, уроки емоційної культури, народознаства, людинознавства, мистецтвознавства, мандрівки в історію тощо.

Виняткову роль в естетичному вихованні школярів відіграють предмети естетичного циклу (малювання, співи, музика). На таких уроках учні не лише здобувають теоретичні знання з певних видів мистецтва, а й набувають відповідних практичних умінь та навичок, розвивають свої мистецькі здібності. Вагомим доповненням до цього циклу є уроки української мови, української та світової літератури, на яких учні засвоюють багатсво і красу рідної мови, знайомляться з шедеврами рідної та світової літератури.

На розв'язання завдань естетичного виховання спрямована також позакласна виховна робота. Крім бесід, лекцій, диспутів, тематичних вечорів, вечорів запитань і відповідей на естетичну тематику, цінною є участь школярів у діяльності шкільних клубів любителів мистецтв, гуртках художньої самодіяльності, літературних об'єднаннях, музичних ансамблях і шкільних оркестрах, театрах. Розширювати й поглиблювати свої естетичні знання, уміння й навички учні можуть у позашкільних освітньо-виховних установах: музичних і художніх школах, будинках і палацах школярів, студіях.

Важливу роль в естетичному вихованні школярів відіграє сім'я. Належне естетичне оформлення квартири наявність бібліотеки, мистецьких журналів, сімейних традицій з обговорення телепередач, прочитаних книжок сімейний відпочинок еа природі, спільне відвідування театру створюють сприятливі умови для прищеплення естетичних смаків дітям [3, с. 31].

Отже, для забезпечення ефективності естетичного виховання необхідні такі умови:

– створення в школі та сім'ї естетично привабливої обстановки;

– звернення у виховній роботі з учнями до народних традицій та обрядів;

– висока естетична культура виховних заходів;

– широке залучення учнів до гуртків художньої самодіяльності, участі у конкурсах та олімпіадах естетичного спрямування;

– висока естетична культура педагогів і вихованців в їх зовнішньому вигляді та поведінці;

– взаємодія школи, сім'ї, позашкільних закладів, закладів культури, засобів масової інформації тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексюк А. М. Загальні методи навчання в школі. – К. : Наукова думка, 1983. – 456 с.

2. Амонашвили Ш. А. Воспитательная и образовательная функция оценки учения школьников: экспериментально-педагогическое исследование. – М. : Просвещение, 1984. – 283 с.

3. Барабоха Д. Формування творчого потенціалу як основний фактор естетичного розвитку школяра // Рідна школа. – 2006. – № 1 – С. 31-33.

4. Бернадська Л. М. Естетичне виховання. Авторська програма та тематичний план курсу // Позакласний час. – 2006. – № 17-18. – С. 96-100.

5. Лихачов Б. Т. Эстетика воспитания. – М. : Педагогика, 1972. – 196с.

6. Макаренко А. С. Методика виховної роботи. – К. : Радянська школа, 1990. – 318с.

Науковий керівник – *Сембрат А. Л., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди».*

УДК 37.02:004

Юлія Цах,
студентка 4 курсу
спеціальності «Біологія»
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди»
(м. Переяслав-Хмельницький)

ВПРОВАДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті проаналізовано інформаційно-комунікаційні технології як основу навчального середовища закладу вищої освіти. Розглянуто переваги і недоліки використання ІКТ у процесі навчання.

Ключові слова: *інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), впровадження, вищий навчальний заклад, інформаційні технології.*

A central issue in the article is information communications technologies and their implementation in high educational establishments. The advantages and disadvantages of using ICT in the learning process are considered.

Keywords: *Information Communications Technology (ICT), implementation, high educational establishment, information technologies.*

Освіта на сучасному етапі, як і суспільство взагалі, вступила в нову еру – еру інформатизації та інформаційних технологій. Відповідно, постала потреба не тільки активного впровадження інформаційних технологій, але й ефективної їхньої інтеграції з іншими навчальним галузями. У цих умовах революційних змін вимагає й система навчання. Звідси можна сказати, що актуальність даного питання має місце у сучасному освітньому середовищі, адже нині якісне викладання дисциплін не може здійснюватися без використання засобів і можливостей, які надають комп'ютерні технології та Інтернет. Вони дають змогу краще подати матеріал, зробити його більш цікавим, швидко перевірити знання учнів чи студентів та підвищити їхній інтерес до навчання.

В загальному, інформаційно-комунікаційні технології або ІКТ – засоби, пов'язані зі створенням, збереженням, передачею, обробкою і управлінням інформації. Цей широко вживаний термін включає в себе всі технології, що використовуються для спілкування та роботи з інформацією.

Будь-яка педагогічна технологія – це інформаційна технологія, оскільки основу технологічного процесу навчання складає отримання і перетворення інформації.

За Дж. Велінгтоном, *інформаційні технології* – це системи, створені для виробництва, передачі, відбору, трансформації і використання інформації у вигляді звуку, тексту, графічного зображення і цифрової інформації [3, с. 131].

Інформаційно-комунікаційні технології – це загальний термін, який підкреслює роль уніфікованих технологій та інтеграцію телекомунікацій, комп'ютерів, підпрограмного забезпечення, програмного забезпечення, накопичувальних та аудіовізуальних систем, які дозволяють користувачам створювати, одержувати доступ, зберігати, передавати та змінювати інформацію. Іншими словами ІКТ складається з інформаційних технологій (ІТ), а також телекомунікацій, медіа-трансляцій, усіх видів аудіо і відео обробки, передачі, мережевих функцій управління та моніторингу. Вперше термін було використано в 1997 році у доповіді Д. Стівенсона для уряду Великобританії, який посприяв створенню нового Національного навчального плану Великої Британії в 2000 році [8].

І. Захарова розуміє під ІКТ «конкретний спосіб роботи з інформацією: це і сукупність знань про способи та засоби роботи з інформаційними ресурсами, і спосіб та засоби збору, обробки та передавання інформації для набуття нових відомостей про об'єкт, що вивчається» [7].

Н. Фоміних визначає ІКТ як сукупність різноманітних технологічних інструментів і ресурсів, які використовуються для забезпечення процесу комунікації та створення, поширення, збереження та управління інформацією. Під цими технологіями мають на увазі комп'ютери, мережу Інтернет, радіо- та телепередачі, а також телефонний зв'язок [11].

Г. Боднар розглядає ІКТ як універсальний спосіб пізнавально-дослідницької діяльності і друге за значущістю (після традиційної писемності) знакове знаряддя обміну інформацією та педагогічного впливу [1].

Виникнення та розвиток інформаційного суспільства (ІС) припускає широке застосування інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) в освіті, що визначається багатьма чинниками.

По-перше, впровадження ІКТ у сучасну освіту суттєво прискорює передавання знань і накопиченого технологічного та соціального досвіду людства не тільки від покоління до покоління, а й від однієї людини до іншої.

По-друге, сучасні ІКТ, підвищуючи якість навчання й освіти, дають змогу людині успішніше й швидше адаптуватися до навколишнього середовища, до соціальних змін. Це дає кожній людині можливість одержувати необхідні знання як сьогодні, так і в постіндустріальному суспільстві.

По-третє, активне й ефективне впровадження цих технологій в освіту є важливим чинником створення нової системи освіти, що відповідає вимогам ІС і процесу модернізації традиційної системи освіти [12].

І. Ставицька підкреслює, що ІКТ торкаються всіх сфер діяльності людини, але, мабуть, найбільш сильний позитивний вплив вони мають на освіту, оскільки відкривають можливості впровадження абсолютно нових методів викладання і навчання [10].

На думку М. Жалдака, широке використання сучасних ІКТ у навчальному процесі дає можливість розкрити значний гуманітарний потенціал всіх дисциплін, завдяки формуванню наукового світогляду, розвитку аналітичного і творчого мислення, суспільної свідомості і свідомого ставлення до навколишнього світу [6].

О. Співаковський зазначає, що використання сучасних ІКТ в освіті сприяє: розкриттю, збереженню і розвитку індивідуальних здібностей, притаманного кожній людині унікального поєднання особистісних якостей; формуванню пізнавальних інтересів, прагнення до самовдосконалення та самореалізації; забезпеченню комплексності вивчення явищ дійсності, нерозривності взаємозв’язку між природознавством, технікою, гуманітарними науками і мистецтвом; постійному динамічному оновленню змісту, засобів, форм і методів процесів навчання і виховання [9].

Враховуючи вищеозначене можна виокремити наступні переваги використання ІКТ: індивідуалізація навчання; інтенсифікація самостійної роботи студентів; зростання об’єму виконаних на занятті завдань; розширення інформаційних потоків під час використання Internet; підвищення мотивації і пізнавальної активності за рахунок різноманітності форм роботи; можливості включення ігрового моменту [5].

Водночас, варто звернути увагу й на негативні сторони впровадження ІКТ у освітнє середовище вищих навчальних закладів. Індивідуалізація зводить до мінімуму обмежене в навчальному процесі живе спілкування викладачів і студентів, пропонуючи їм спілкування у вигляді «діалогу з комп’ютером». Це призводить до того, що студенти, які активно розмовляють, надовго замовкають під час роботи із засобами ІКТ. Вони не одержують достатньої практики діалогічного спілкування, формування та формулювання думки професійною мовою. Іншим істотним недоліком є згортання соціальних контактів, скорочення соціальної взаємодії і спілкування.

Використання інформаційних ресурсів, опублікованих у мережі Інтернет, часто призводить до негативних наслідків. Найчастіше в процесі використання таких засобів інформаційних технологій спрацьовує властивий усьому живому принцип економії сил: запозичені з мережі Інтернет готові проекти, реферати, доповіді і розв'язування завдань з підручників стали нині вже звичним фактом, що не сприяє підвищенню ефективності навчання і виховання. Отже, інформаційні технології можуть стати не лише потужним засобом становлення і розвитку студентів (як особи: суб'єкта пізнання, практичної діяльності, спілкування, самосвідомості), а й, навпаки, сприяти формуванню шаблонного мислення, формального і безініціативного відношення до діяльності та ін. У багатьох випадках використання засобів інформатизації освіти невиправдано позбавляє студентів можливості проведення реальних дослідів своїми руками, що негативно позначається на результатах навчання.

І, нарешті, не можна забувати про те, що надмірне і не виправдане використання більшості засобів інформатизації негативно відбивається на здоров'ї всіх учасників навчального процесу [4].

Для того, щоб правильно побудувати навчальну роботу з використанням ІКТ потрібно притримуватись певного порядку дій. На думку Ю. Буровицької, основними загальними кроками щодо впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у процес навчання є:

- ознайомлення викладачів з ІКТ;
- підготовка технічних засобів для подальшої роботи;
- використання перспективних методів навчання;
- підготовка студентів [2, с. 24].

Отже, застосування комп'ютерів в освіті привело до появи нового покоління інформаційних освітніх технологій, що дали змогу підвищити якість навчання, створити нові засоби впливу, ефективніше взаємодіяти педагогам зі студентами. На думку багатьох фахівців, нові інформаційні освітні технології на основі комп'ютерних засобів дають можливість значно підвищити ефективність навчання. Водночас, нераціональне упровадження ІКТ має низку недоліків, які варто враховувати при організації освітнього процесу. У зв'язку із цим першочерговим завданням щодо впровадження ІКТ в навчально-виховний процес всіх ланок освіти виступає підготовка майбутніх педагогів. Під підготовкою студентів до використання ІКТ розуміється процес освоєння теорії і практики використання ІКТ для здійснення збору, обробки, зберігання, передачі, продукування інформації, а також реалізація інформаційної взаємодії з метою створення умов для більш продуктивної роботи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Боднар Г. В. Впровадження інформаційних технологій (ІТ) у навчальний процес як запорука фахової компетентності [Електронний ресурс] / Г. В. Боднар. – Режим доступу : http://www.stattionline.org.ua/obraz/33/2250-vprovadzhennya-informacijnix-texnologij-it-u-navchalnij-proces-yak-zaporuka-faxovo%D1%97-kompetentnosti.html.

2. Буровицька Ю. М. Інформаційно-комунікаційні технології у вищих навчальних закладах: алгоритм впровадження / Ю. М. Буровицька // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету ім .Т. Г. Шевченка. – 2016. – № 133. – С. 23-26.

3. Готько О. Інформаційно-комунікаційні технології – як сучасний засіб навчання в освіті / О. Готько, О. Чайковська // Молодь і ринок. – 2015. – №4 (123). – С. 130-134.

4. Данилюк С. С. Переваги і недоліки використання інформаційно-комп'ютерних технологій у процесі формування професійної компетентності майбутніх філологів [Електронний ресурс] / С. С. Данилюк // Інформаційні технології і засоби навчання. – 2012. – № 2 (28). – Режим доступу : https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/639/496

5. Дишлєва С. Інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) та їх роль в освітньому процесі [Електронний ресурс] / С. Дишлєва. – Режим доступу : http://osvita.ua/school/method/technol/6804.

6. Жалдак М. І. Педагогічний потенціал впровадження дистанційних форм навчання / М. І. Жалдак // Матеріали науково-методичного семінару «Інформаційні технології в навчальному процесі». – Одеса : Вид. ВМВ, 2009. – С. 6-8.

7. Захарова И. Г. Информационные технологии в образовании: [учеб. пособ. для студ. высш. пед. учеб. завед.] / Захарова И. Г. – Москва : Академия, 2003. – 192 с.

8. Коваль Т. І. Підготовка викладачів вищої школи: інформаційні технології у педагогічній діяльності : навч.-метод. посіб. / Т. І. Коваль. – Київ : Вид. центр НЛУ, 2009. 380 с.

9. Співаковський О. В. Теоретико-методичні основи навчання вищої математики майбутніх вчителів математики з використанням інформаційних технологій: дис. д-ра пед. наук : 13.00.02. / Співаковський Олександр Володимирович. – Київ, 2004. – 534 с.

10. Ставицька І. В. Інформаційно-комунікаційні технології в освіті [Електронний ресурс] / І. В. Ставицька. – Режим доступу : http://confesp.fl.kpi.ua/node/1103.

11. Фоміних Н. Ю. Сутність поняття «Інформаційно-комунікаційні технології» та їх значення на сучасному етапі модернізації освіти [Електронний ресурс] / Н. Ю. Фоміних. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pfto/ 2009_5/files/ped905_77.pdf

12. Яковлев А. И. Информационно-коммуникационные технологии в образовании / А. И. Яковлев // Информационное общество. – 2001. – Вып. 2. – С. 32–37.

Науковий керівник *– Варивода К. С., кандидат історичних наук, старший викладач кафедри медико-біологічних дисциплін і валеології ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».*

УДК 373.3/5.091.64.014.54(44)

Ольга Яресько,
завідувач сектору інформаційно-ресурсного
забезпечення загальної середньої освіти,
Інститут модернізації змісту освіти
Міністерства освіти і науки України
(м. Київ)

ШКІЛЬНИЙ ПІДРУЧНИК: ДОСВІД ФРАНЦІЇ

У статті розглядаються деякі умови і стійкі закономірності життєдіяльності суспільства, що впливають на шкільну освіту у Франції, зокрема на систему її забезпечення підручниками. Аналізуються тенденції розвитку системи підручникотворення у Франції, які діють на процес перестроювання, що відбувається в шкільній освіті в цій країні.

Ключові слова: *підручникотворення, система освіти Франції, шкільні підручники.*

New textbooks creation process is difficult enough and full of contradictions. It relates to not only the economic, public and political problems of country, but also to the necessity of the scientific approaches adjustment of modern textbooks creation and determination of the requirements unique system and criteria of their quality evaluation. The theory of school textbook, which studies conformities to law of constructing and methodical aspects of textbook as books, comes forward conceptual basis of the textbooks creation process.

Keywords: *system, school education, system of creation of textbooks, on-line tutorial.*

Процес створення нових підручників є досить складним та наповненим суперечностей. Це пов'язано не лише з економічними, суспільними та політичними проблемами країни, а й з необхідністю вдосконалення наукових підходів до створення сучасних підручників та визначення єдиної системи вимог і критеріїв оцінювання їх якості.

Розвиток концепції підручникотворення у Франції не можна розглядати окремо від процесів реформування освіти, які відбуваються в країні. Будь-яке зусилля реформувати або створити щось нове має на увазі, що освітяни можуть визнати недоліки і сформулювати бажаніший стан справ.

Концептуальною основою процесу підручникотворення виступає теорія шкільного підручника, що вивчає закономірності конструювання і дидактико-методичні аспекти підручника як книги. Конструктивно-критичне вивчення теорії підручника і практики його застосування для школи є важливим джерелом розробки сучасної стратегії підручникотворення в системі шкільної освіти. Світові надбання педагогічної думки, багатий арсенал напрацьованих зарубіжними фахівцями концепцій можуть збагатити відповідний педагогічний досвід українських освітян.

Аналіз науково-педагогічної літератури дав змогу з'ясувати проблеми забезпечення підручниками шкільної освіти у Франції, які знаходяться в полі зору вітчизняних і зарубіжних учених. Зокрема, це реформування змісту загальної середньої освіти у Франції та Україні (В. Папіжук); професіоналізація педагогічної діяльності вчителя середньої освіти Франції (О. Романенко); порівняльний аналіз систем країн Європейського Союзу (Т. Кристопчук, С. Сисоєва, Р. Гаглярді, Дж. Постер та ін.); особливості змісту освіти та процесу підручникотворення у зарубіжних країнах (Л. Ващенко, К. Корсак,

Н. Лавриченко та ін.), теоретичні та практичні аспекти педагогічної освіти у Франції (Р. Абі, М. Альте, та ін).

У підходах до підручникотворення відображається різноманіття педагогічних теорій. У сучасній системі освіти Франції педагогікою транслюються у практику підручникотворення ідеї саморозвитку, самореалізації особистості та створення необхідних для цього умов; ідея взаємозумовленості пізнавальних інтересів, активності учнів та змісту освіти, характеру діяльності викладачів і учнів. У Франції встановлений єдиний розпорядок шкільного життя. Міністерством освіти Франції встановлені єдині навчальні плани для кожного типу загальноосвітньої школи та єдині навчальні програми з предметів. Відповідно до затверджених на державному рівні програм створюються підручники. Вчитель може вибрати один з багатьох чинних підручників, проте вони створені відповідно до державної затвердженої програми і відрізняються один від одного переважно стилем викладу і добором ілюстративного матеріалу [2].

Привертають увагу французькі підходи до укладання та застосування підручників. У Франції не існує офіційного органу затвердження підручників, педагоги мають певний ступінь свободи в їх виборі. У французькій школі на початку кожного навчального року шкільна рада затверджує і проводить закупівлю підручників, вибраних учителями для кожного класу (в початковій школі кошти для підручників забезпечує мерія, в коледжі – держава, а в ліцеї – це обов'язок батьків). Реформування системи освіти і підручникотворення передбачає покращення якості підручників та інших навчальних матеріалів, підвищення рівня об'єктивності знань, оновлення застарілої інформації, використання сучасних знань про відкриття в різних галузях науки, подолання сталих стереотипів і різних форм дискримінації. У Франції підвищенню якості книг сприяє вільна конкуренція між видавцями та авторами підручників (якими є вчителі-практики у співпраці з університетськими викладачами чи інспекторами освіти) [1].

Підручникотворний процес в шкільній освіті Франції відбувається відповідно до сучасної стратегії національної освіти. На сучасному етапі освітня політика у Франції спрямована на удосконалення механізму відбору навчальної літератури та покращення організації забезпечення підручниками шкільної освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Папіжук В. О. Реформування змісту загальної середньої освіти у Франції та Україні на початку XXI століття.

2. Романенко О. В. Професіоналізація педагогічної діяльності вчителя середньої освіти Франції // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Сер. Педагогіка і психологія : збірник статей. – Вип. 5. – К. : Педагогічна преса, 2003. – С. 236-240.

Науковий керівник *– Ельбрехт О. М., доктор педагогічних наук, доцент, старший науковий співробітник Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти».*

ІСТОРІЯ

УДК 910.4

Ярина Березанська,
студентка 2 курсу
спеціальності «Середня освіта (Англійська мова)»
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди»
(м. Переяслав-Хмельницький)

ВПЛИВ ВЕЛИКИХ ГЕОГРАФІЧНИХ ВІДКРИТТІВ НА ОНОВЛЕННЯ ГЕОГРАФІЧНИХ ЗНАНЬ

У статті досліджено подорожі видатних мореплавців та мандрівників XV-XVII ст., розкрито причини та наслідки епохи Великих географічних відкриттів.

Ключові слова: *Великі географічні відкриття, мореплавці, мандрівники, морські експедиції, колонізація.*

In the article is reviewed the trips of famous seafarers and travelers of 16-17"centuries, the reasons and consequences of the an era of great geographical discoveries is revealed

Keywords: great geographical discoveries, seafarers, travellers, sea expeditions, colonization.

У XV-XVII ст. європейські мореплавці та мандрівники зробили найбільші географічні відкриття, які прийнято називати Великими завдяки їхньому винятковому значенню для долі Європи і всього світу. Причинами, які спонукали правителів країн до спорядження експедицій стало те, що зростало товарне виробництво в Європі, не вистачало дорогоцінних металів, здійснювався пошук нових торгових шляхів з Європи в Індію та Східну Азію. Завдяки цим відкриттям європейці познайомилися з новими сільгоспкультурами: маїсом, тютюном, картоплею, томатами, які згодом отримали широке поширення в Європі [2, с. 64].

Першими розпочали підготовку до великих експедицій португальці. У 1418 р. принцом Генріхом був заснований перший у світі географічний дослідний інститут (мореплавна школа з обсерваторією). Запрошені сюди вчені вирішували питання пов'язані із заселенням землі біля екватора, якою є за розмірами Земля. Найбільш досвідчених капітанів принц Генріх посилав на південь уздовж африканських берегів. Справжньою сенсацією в Португалії стало те, що вони на південь від мису Кап-Блан, на території сучасної Мавританії знайшли трохи золота [3, с. 206-207].

Перший етап португальських географічних відкриттів (1418–1460) пов'язаний з діяльністю принца Енріке Мореплавця, талановитого організатора морських експедицій, в яких брали участь не лише дворяни, але і купецтво.

Ще у 20–30-і роки XV ст. португальці відкрили острів Мадейру, Канарські і Азорські острови, просунулися далеко на південь уздовж західного

узбережжя Африки. Обігнувши мис Бохадор, вони досягли узбережжя Гвінеї (1434) і островів Зеленого мису, а в 1462 р. Сьєрра–Леоне. У 1471 р. португальці обстежували узбережжя Гани, де знайшли багаті золоті розсипи.

Рис. 1. Енріке Мореплавець

У 1488 р. португальцем Бартоломео Діашем було відкрито скелястий мис на південному березі Африки. Він не був найпівденнішою точкою Африки, але берегова лінія Африканського континенту тут уперше повертає на схід, відкриваючи прохід з Атлантичного океану в Індійський.

На згадку про перенесені випробування під час шторму у цій подорожі Діаш назвав це край мисом Бурь, але король Жуан Перший перейменував його в мис Доброї Надії, сподіваючись, що збудеться його мрія і португальські моряки відкриють шлях в Індію. У Португалію експедиція повернулася в грудні 1488 р. Діаш був першим європейцем, що побував в Індійському океані і обігнув Африку з півдня [2, с. 64-65].

У 1497 р. король Мануел Перший (Щасливий) спорядив ескадру для розвідки морського шляху з Португалії – навколо Африки – в Індію. Начальником експедиції був призначений Васко да Гама. 8 липня 1497 р. ескадра з 4 судів і 168 членів екіпажу вирушає в дорогу з Лісабона. Флагманським судном був Сан-Габріел. Моряки провели 92 дні в океані і тільки 4 листопада досягли землі, а 22 листопада ескадра обігнула мис Доброї Надії і продовжила шлях уздовж берега. 20 травня 1498 р. Васко да Гама досяг Індії (Калькути), а 30 серпня – відправився в зворотну дорогу.

18 вересня 1499 р. Васко да Гама повернувся в Лісабон, відвідавши під час подорожі Мозамбік, Момбасу, Малинди, Могадишо. Повернулися тільки 2 судна і 55 членів екіпажу. Васко да Гама – перший європеєць, що здійснив морську подорож в Індію. 24 грудня 1524 р. Васко да Гама – п’ятий віце-король Індії помер в Кочине, а в 1880 р. його прах був перенесений в монастир Жеронимуш у Лісабоні [2, с. 66-67].

Рис. 2. Васко да Гама

Великим дослідником і мореплавцем був італієць за походженням Христофор Колумб (1451-1506). Христофор Колумб першим із дослідників виявив існуючу над Атлантичними океаном систему вітрів і скористався нею, відкрив Багамські та Антильські острови. Разом з А. Веспуччі Христофор Колумб відкрив північне узбережжя Південної Америки, Карибське узбережжя Центральної Америки [3, с. 207].

Перше звернення Колумба з пропозицією плисти в Індію на захід було в 1475–1480 рр. до уряду Генуї, залишилося без відповіді. У 1483 р. він пропонує свій проект королеві Жуану Другому але і ця пропозиція відкидається.

Рис. 3. Христофор Колумб

У 1485 р. Колумб з сином перебирається в Іспанію, де після довгих поневірянь 30 квітня 1492 р. його проект отримує підтримку королівської сім'ї. Король і королева підтвердили те, що нададуть Колумбу і його спадкоємцям, у разі вдалого плавання, титулів адмірала, віце-короля, десятої частини чистого доходу і право розбору кримінальних і цивільних справ.

У період між 1492 і 1504 рр. Христофор Колумб зробив чотири дослідницькі експедиції за указом іспанського короля. Події цих експедицій він описував у своєму бортовому журналі. На жаль, оригінал журналу не зберігся, але іспанський єпископ Бартоломе де Лас Касас (1484–1566) зробив часткову копію цього журналу, що дійшла до наших днів, завдяки якій стали відомі багато деталей описаних експедицій. У всесвітній історії 1492 р. вважається роком відкриття Америки, хоча відкриваючи її Христофор Колумб думав, що прибув до Індії [2, с. 66].

Відомим португальським мореплавцем був Фернан Магеллан (близько 1480-1521). Фернан Магеллан, що здійснив перше кругосвітнє плавання (1519–1521) остаточно підтвердив гіпотезу кулястості Землі. Він був вихідцем з португальського дворянства. У юнацькому віці брав участь у морських експедиціях, перебуваючи на службі у португальського короля. Він здійснив декілька подорожей до Молуккських островів і думав, що вони лежать набагато ближче до берегів Південної Америки. У цей час вже було відомо, що на захід від Панамського перешийка лежить «Південне море» – так тоді називали Тихий океан.

За свідченнями істориків 20 вересня 1519 р. ескадра з п’яти кораблів вийшла з іспанської гавані Сан-Лукар, узявши курс на захід. Через місяць флотилія досягла південного краю Американського материка і три тижні рухалася по протоці, яка тепер носить ім’я Магеллана. У кінці листопада 1520 р. флотилія вийшла в Південне море, плавання по якому тривало понад три місяці. Магеллан дав цій акваторії назву Тихий океан, оскільки була тиха погода.

Рис. 4. Фернан Магеллан

За весь час шляху, як писав у своєму щоденнику супутник Магеллана Пигафетта, ескадра зустріла тільки два пустинні острови. Команди кораблів страждали від голоду і спраги. Матроси живилися шкірою, розмочуючи її в морській воді, пили гнилу воду, переважна більшість страждала від цинги.

Під час плавання загинула велика частина екіпажу. Лише 6 березня 1521 р. мореплавці досягли трьох маленьких островів з групи Маріанських, де змогли запастися продовольством і прісною водою. Продовжуючи шлях на захід, Магеллан досяг Філіпінських островів і там, незабаром, загинув в сутичці з тубільцями [2, с.68].

Найбільш видатним мандрівником XV ст. по Азії був тверський купець Афанасій Нікітін. Його мандрівки тривали з 1466 по 1472 р. Він побував у Персії, Індії. У своїх нотатках «Ходіння за три моря» А. Нікітін описує клімат, тваринний та рослинний світ Індії [3, с. 207].

З відкриттям нових земель та країн європейці розпочали їх колонізацію, яка проводилась жорстокими методами по відношенню до місцевого населення. Основу колонізаторських захоплень заклав Фернандо Кортес (1485-1547). Він упродовж 1519-1521 рр. захопив Мексику, а її населення (племена ацтеків) зробив колоніально залежними від Іспанії. Другий іспанець Франсіско Піссаро у 1532-1535 рр. підкорив Перу, а в 1530-1540 рр. іспанці захопили Чилі, Колумбію, Болівію. Ці країни були багаті на золото, срібло, коштовне каміння. Іспанці почали масовий видобуток цих запасів, що призвело до винищення місцевого населення на цих територіях, через важку працю. З другої половини XVI ст. з Африки в Америку почали завозити негритянське населення для роботи на рудниках.

На відміну від іспанців, португальські колонізатори не захоплювали землі, а займалися їх пограбуванням, будуючи тут свої володіння й обкладаючи місцеве населення високою даниною. У такий спосіб Іспанія та Португалія швидко збагатилися і почали відігравати провідну роль у європейській політиці [1].

Розвиток географічних уявлень епохи Великих відкриттів знайшов відображення на картах того часу, що набули поширення завдяки книгодрукуванню та гравіюванню на міді. Тому, перед першими мандрівниками стояли проблеми правильного визначення географічної довготи, зображення всієї сферичної поверхні Землі на аркушах паперу. Але точність карт залишалася низькою через відсутність методу визначення довготи [3, с. 207-208].

Отже, епоха Великих географічних відкриттів справила значний вплив на оновлення географічних знань. Було відкрито нові торгові шляхи з Європи в Індію та Східну Азію, започатковано нову епоху в дослідженнях Землі, встановилися нові зв’язки між країнами Європи та цивілізаціями, з’явилися нові сільгоспкультури, розпочалось формування колоніальної системи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Великі географічні відкриття та їх наслідки для розвитку світової цивілізації. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pidruchniki.com/1376102543469/politologiya/veliki_geografichni_vidkrittya_naslidki_dlya_rozvitku_svitovoyi_tsivilizatsiyi.

2. Михайличенко О. В. Історія науки і техніки: Навчальний посібник / О. В. Михайличенко. – Суми : СумДПУ, 2013. – 346 с

3. Пікашова Т. Д. Основи історії науки і техніки : навч. посібник / Т. Д. Пікашова, Л. О. Шашкова. – К. : ІЗМН, 1997. – 399 с.

Науковий керівник *– Логвинюк Т. В., кандидат історичних наук, доцент кафедри історії та культури України ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».*

УДК 37.016:002.1(477)

Анна Ващенко,
викладач кафедри документознавства
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди»
(м. Переяслав-Хмельницький)

ДОКУМЕНТОЗНАВЧА ОСВІТА В УКРАЇНІ

Автором висвітлено розвиток документознавчої освіти в Україні на сучасному етапі. У статті автор стверджує, що сучасний стан теорії та практики розвитку документознавчої освіти характеризується необхідністю системного та теоретичного осмислення і потребує подальшого вивчення.

Ключові слова: *документознавство, документознавча освіта, документознавець.*

The author describes the development of documentary education in Ukraine at the present stage. In the article, the author states that the current state of the theory and practice of documentary education development is characterized by the need for systemic and theoretical reflection and needs further study.

Keywords: *document science, documentary education, document scientist.*

Документування є невід'ємною складовою функціонування будь-якої організації, незалежно від її організаційно-правової структури, форми власності та масштабу діяльності. Тому документознавча освіта відіграє важливу роль у функціонуванні організації, в організації роботи з документами безпосередньо, адже саме вона дозволяє систематизувати не лише знання про себе, а й створювати оптимальні умови для пізнання всіх видів робіт, і не лише з документами. Також сучасне суспільство, де інформація набуває все більш ролі значущої ролі потребує висококваліфікованих фахівців, які б вільно володіли інформаційно-комунікаційними технологіями та ефективно їх застосовували під час своєї професійної діяльності.

Так, для роботи у сфері педагогіки, економіки та адміністративного управління, окрім фахових та спеціальних знань, необхідні знання та навички вільного володіння інформаційно-комунікаційними технологіями. Це стосується фахівців зі спеціальності «Документознавство та інформаційна діяльність». Важливу роль під час підготовки документознавців відіграють історико-педагогічні дослідження, які є пов'язаними із вивченням ґенези та

основних етапів розвитку професії документознавця в контексті соціально-економічного та інформаційно-технологічного розвитку суспільства. Саме тому у ЗВО потрібно здійснювати якісну професійну підготовку документознавця на основі педагогічних досліджень для ефективного забезпечення інформаційного середовища [3, с. 303].

Систему підготовки кадрів зі спеціальності «Документознавство» було започатковано у закладах вищої освіти України, починаючи з середини 1990-х рр. у Києві, Харкові, Рівненській та в Миколаївській філіях Київського національного університету культури і мистецтв. У наш час перелік вищих навчальних закладів значно розширився та охоплює практично всі обласні центри України [1, с. 77].

Щодо рівня якості освіти за спеціальністю «Документознавство та інформаційна діяльність» в Україні, то тут дослідники виділяють низку позитивних та негативних моментів. Так, до позитивних відносять: повнота та незмінність встановлених у Державному класифікаторі професій кваліфікаційних вимог до обсягу знань і умінь фахівця-документознавця; висока якість розроблених навчальних і робочих навчальних планів підготовки фахівців, до яких з розвитком обчислювальних потужностей персональних комп'ютерів і розробленням, відповідно до цього процесу, нових програмних систем вносяться зміни; факти успішного працевлаштування, дипломовані фахівці зі спеціальності «Документознавство» затребувані в різних інформаційних центрах, на підприємствах, в установах, органах державної влади й управління, організаціях соціальної сфери тощо, незалежно від напрямів їхньої діяльності. До негативних належить пошук відповідей на такі запитання: по-перше, чи потрібна країні така кількість випускників спеціальності «Документознавство та інформаційна діяльність» із корпоративною методологічною підготовкою (яка часто не відповідає вимогам); по-друге, звідки взялася така кількість викладачів вищої кваліфікації, здатних на належному рівні вести підготовку майбутніх фахівців документно-інформаційної галузі [1, с. 78].

Розвиток досліджень документознавчої освіти надає змогу розв'язати основну суперечність, яка полягає в тому, що в освітній практиці напрацьований значний арсенал педагогічних ідей, проте теоретичне осмислення педагогічного досвіду відбувається надзвичайно повільно. Очевидно, що розвиток спеціальності «Документознавство» потребує детальної розробки теоретичних основ педагогіки професійної освіти документознавців. Саме педагогічні дослідження у сфері документознавства дадуть змогу більш глибоко та повноцінно дослідити документознавця як професіонала, що, забезпечить підвищення професіоналізму документознавця в інформаційному середовищі [3, с. 304]. Сьогодні науковці виділяють три концепції розвитку документознавства: загальне документознавство, спеціальне (управлінське) та інформаційна концепція. Загальне документознавство та управлінське документознавство як наукові дисципліни є значною мірою усталеними та «дидактично трансльованими» до навчального процесу [2, с. 18].

На сьогодні педагогічна наука визначає одним із загальнопедагогічних принципів розвитку системи безперервної професійної освіти її диверсифікацію за інституціональними формами вищої освіти, її рівнями та змістом. В освіті термін диверсифікація, який є запозиченим зі сфери економіки, означає різноманітність, різнобічний розвиток, розширення видів послуг, що надаються, освоєння нових видів діяльності. Педагогічна наука визнає, що зміст навчання закономірно залежить від завдань, які відображають потреби суспільства, рівень та логіку розвитку науки, реальні навчальні можливості та зовнішні умови для навчання. Складні тенденції розвитку наукового знання, які відображають варіативність та різноманітність наукових підходів до пізнання та розуміння об'єктивного світу, впливають не лише на зміст викладання конкретних навчальних дисциплін у вищій школі, а й визначають феномен розвитку спеціалізацій підготовки фахівців на певних концептуальних засадах [2, 3].

Різноманітність впливів різних чинників на психолого-педагогічні процеси підготовки фахівців потребує виділення основних із них, які визначають результати процесу підготовки фахівців. Поміж цих чинників важливу роль відіграють інформаційно-технологічні, які визначають зміни у змісті освіти майбутнього фахівця, і сфери особистісного спілкування, і засоби професійної соціалізації майбутнього фахівця упродовж навчання у ЗВО. Підвищення якості проведення занять для майбутніх документознавців, зокрема введення до навчальних планів самостійної роботи, з одного боку, і аудиторної роботи, що включає практичні заняття і модульні контролі, з другого, – сприятимуть розвитку умінь, необхідних у трудовій діяльності документознавців, а саме [3, с. 305]: узагальнювати, проводити аналіз і синтез інформації з теорії; комунікації у співвідношенні з іншими дисциплінами; використовувати комунікативну компетенцію для ефективної; взаємодії в різних сферах спілкування; проводити відбір і систематизацію інформаційних матеріалів; які використовуються з метою спілкування в різних сферах; розвивати базові вербальні і невербальні уміння в різних видах; навчальної й професійної діяльності; використовувати засоби масової комунікації для отримання; переробки й створення актуальної інформації у вигляді документів, рефератів, доповідей, статей, інтерв'ю; вдосконалювати особистісну комунікаційну компетентність; використовуючи отримані спеціальні знання, навички та вміння міжособистісної комунікації [3, с. 305-306].

Таким чином, через масштабність змін, які відбуваються в розвитку інформаційно-технологічної сфери, а також у розвитку наукової дисципліни «Документознавство», та зважаючи на чинники, що впливають на розвиток освітньої практики, актуальним є дослідження процесів розвитку професійної документознавчої освіти, визначення передумов, етапів та закономірностей її становлення як сфери педагогічної практики та напряму наукових досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бриль Ю. Практика розвитку документознавчої освіти в Україні // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія, 2015. Вип. 4. С. 76-85.

2. 1. Матвієнко О. Документознавча освіта: проблеми та перспективи розвитку практики та наукових досліджень // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія, 2009. Вип. 4. С. 17-22.

3. 2. Федорук О. Професійна підготовка документознавця в інформаційному середовищі як об'єкт педагогічного дослідження // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія, 2009. Вип. 4. С. 17-22.

УДК 94:[35.071.55(477)«1932»

Сергій Ващенко,
фахівець навчально-наукового відділу
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди»
(м. Переяслав-Хмельницький)

Володимир Носаченко,
кандидат педагогічних наук,
викладач кафедри географії,
екології та методики навчання
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди»
(м. Переяслав-Хмельницький)

РЕФОРМУВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНОГО ПОДІЛУ УСРР У 1932 Р.

У 1932 році продовжилась реформування адміністративно-територіального устрою УСРР, було вибрано трьохрівневу систему управління за таким зразком: центр-область-район, також було зупинено укрупнення районів, були створені перші 5 областей.

Ключові слова: *область, район, адміністративно-територіальна реформа.*

In 1932, the reform of the administrative-territorial structure of the Ukrainian SSR continued, a three-level system of governance was chosen according to such a model: the center-region-district, the consolidation of districts was also stopped, the first five oblasts were created.

Keywords: *oblast, district, administrative-territorial reform.*

9 лютого 1932 року на IV сесії Всеукраїнського центрального виконавчого комітету XII скликання на якому було прийнято рішення про недоцільність укрупнення районів та з метою забезпечення успішного виконання планів другої п'ятирічки було прийнято рішення «Про утворення обласних виконавчих комітетів на території УСРР», зазначалося, що області в Українській СРР створюються для посилення конкретного оперативно-господарського керівництва всіма галузями народного господарства й

культурного будівництва стосовно до економічних та виробничих умов районів України [5, с. 297].

«Відповідно до постанови IV сесії Всеукраїнського центрального виконавчого комітету XII скликання від 9 лютого 1932 року «Про утворення обласних виконавчих комітетів на території УСРР», засідання якої відбулося у місті Харкові, на території України, крім Молдавської АРСР, було утворено 5 областей:

- Харківська у складі 82-х територіальних одиниць;
- Київська у складі 100 територіальних одиниць;
- Вінницька у складі 71-ї територіальної одиниці;
- Дніпропетровська у складі 54-х територіальних одиниць;
- Одеська у складі 50-ти територіальних одиниць» [3].

«Отже, області судилось стати найвищою ланкою адміністративного поділу. До складу увійшли 16 міст, що безпосередньо підпорядковувалися областям, та 431 район. 4 міста та 13 районів Донбасу напряму підпорядковувалися центрові» [1, с. 54]. Нажаль хибне бачення про те, що утворенням п'яти областей вдасться змінити складний вузол територіальних і адміністративних проблем, виявилося,помилковим. Територіальні межі дуже чималих областей та економічних районів не збігалися, це в свою чергу повинно було призвести до процесу дроблення областей [2, с. 86]. Тому недивно, що вже у цьому ж році, було утворено Донецьку та Чернігівську області. [1, с. 54]. Всеукраїнський центральний виконавчий комітет прийняв 2 липня 1932 року, постанову «Про утворення Донецької області в Донбасі», центром якої спершу було визначено м. Бахмут, того року обласний центр був перенесений до міста Сталіно [5, с. 297]. «До складу Донецької області увійшли – Артемівська, Ворошилівська, Горлівська, Кадієвська, Краснолуцька, Луганська, Макіївська, Маріупольська, Риківська, Сталінська міськради; Гришинський, Лисичанський. Ровеньківський. Сорокінський, Чистяківський райони; 13 районів Харківської області – Біловодський, Білолуцький, Верхньо-Теплянський, Лиманський, Марківський, Міловський, Ново-Айдарський, Ново-Псковський, Рубіжанський, Сватівський, Слов'янський, Старобільський, Троїцький; 5 районів Дніпропетровської області – Велико-Янісольський, Волновахський, Старо-Каранський, Старо-Керменчуцький, Старо-Миколаївський» [5, с. 297]. Отже, в склад Донецької області увійшло 12 міських рад та 23 районів.

15 жовтня 1932 р. було прийнято Всеукраїнським центральним виконавчим комітетом постанову «Про утворення Чернігівської області», зі складу Київської області до неї відійшло 29 районів, до складу Харківської області – 2 райони. Також зі складу Вінницької області до складу Київської увійшло 7 районів. У складі Київської області залишилося 74 райони і 2 міськради [4, с. 48].

Отже, прорахунки здійснені в ході реформування адміністративно-територіального поділу УРСР, а саме ліквідація губерній у 1925 році та округів у 1930 році, створили проблему в управлінні країною. Якщо округ ще можна

контролювати, то район як найвищу ланку адміністративного поділу – ні. Тому для вирішення проблем в 1932 році було створено область, як найвищу ланку чинного адміністративного поділу, а система управління змінилась від схеми «центр-район» до «центр-область-район». Було створено 5 перших областей: Харківську, Київську, Вінницьку, Дніпропетровську та Одеську. Згодом, у цьому ж році, було утворено Донецьку та Чернігівську області. Тобто, на кінець року територія УРСР була поділена на 7 областей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Адміністративно-територіальний устрій України. Історія. Сучасність. Перспективи / Авт. кол.: Куйбіда В. С., Павленко В. П., Яцюк В. А., та інші, Секретаріат Кабінету Міністрів України. – К., 2009. – 618 с.

2. Вівсяна І. Обгрунтування реформи адміністративно-територіального устрою України з позицій історичної географії / І. Вівсяна // Наукові записки [Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]. Серія : Історичні науки. – 2010. – Вип. 13. – С. 43-52.

3. Державний архів Київської області [Електронний ресурс] : [Веб-сайт]. – Режим доступу : http://dako.gov.ua/--85.html (дата звернення 30.04.2017) – Київська область. Історія утворення.

4 Корінний М. М. З історії становлення сучасного адміністративно-територіального устрою Київської області / М. М. Корінний // Архіви України. - 2012. - № 1. - С. 45-62. - Бібліогр.: 36 назв. - укр.

5. Шабельніков В. Утворення Донецької області та її адміністративно-територіальний устрій (1932 – червень 1941 рр.) / В. Шабельніков // Краєзнавство. - 2011. - № 2. – С. 296-301. – Бібліогр. : 17 назв. - укр.

УДК 94:80:[061.2(477.54)

Наталія Скригонюк,
студентка 2 курсу спеціальності
«Філологія (Англійська мова та література)»
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди»
(м. Переяслав-Хмельницький)

ХАРКІВСЬКЕ ІСТОРИКО-ФІЛОЛОГІЧНЕ ТОВАРИСТВО: СТВОРЕННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ

У статті розглянуто діяльність Харківського історико-філологічного товариства (1876–1919). Проаналізовані праці членів даного Товариства, їх внесок у розбудову вітчизняної освіти, науки та культури.

***Ключові слова**: Харківське історико-філологічне товариство, В. Надлер, О. Потебня, М. Дринов, М. Сумцов, історичне краєзнавство.*

The article deals with the activities of the Kharkiv Historical and Philological Society (1876-1919). The works of the members of this Society, their contribution to the development of domestic education, science and culture are analyzed.

Keywords: *Kharkiv historical-philological society, V. Nadler, O. Potebnya, M. Drynov, M. Sumtsov, historical regional studies.*

Формування незалежної української держави неможливо уявити без пожвавлення процесів національно-культурного відродження, пов'язаних з розвитком вітчизняної освіти, науки, мистецтва. У цьому контексті актуальним є вивчення досвіду минулого, зокрема, розвитку історичного краєзнавства. В кінці XIX – на початку XX ст. особливу роль у становленні історико-краєзнавчого руху відігравали історичні наукові товариства.

За словами Клименка Ю.С., саме наукові товариства «проводили значну пошукову, видавничу і культурно-просвітницьку діяльність у галузі історичної науки. З одного боку, закладали джерельну базу історичних праць, утверджували документалізм історичних досліджень, а з іншого – сприяли формуванню загальної та історичної культури населення, піднесенню рівня національної самосвідомості українського суспільства [2, с. 38]. Проаналізуємо діяльність Харківського історико-філологічного товариства. За даними Енциклопедії історії України, Історико-філологічне товариство при Харківському університеті – наукове об'єднання при Харківському університеті (нині Харківський національний університет). Засноване 20 жовтня 1873 р. викладачами історико-філологічного факультету університету, статут затверджено 1876 р. Розпочало діяльність у лютому 1877 р. [1].

Діяльність товариства була спрямована на розвиток досліджень з класичної філології порівняльного мовознавства, історії та культури Лівобережної України й Слобідської України, на розповсюдження історико-філологічних знань серед учнівської і студентської молоді та населення [1].

Його першим головою у 1877–1878 рр. був професор Василь Надлер; пізніше на його чолі стояли провідні харківські науковці-гуманітарії: Олександер Потебня (1878–1890 рр.), Марин Дринов (1890–1897 рр.), Микола Сумцов (1897–1919 рр.). Основною формою роботи Товариства від самого початку були наукові засідання, на них переважно виголошувалися доповіді з питань української літератури, історії, етнографії, філософії тощо, а інколи й теми, дотичні до світової історії та літератури. Серед видань Товариства чільне місце посідають знамениті томи «Збірника Харківського історико-філологічного товариства», загальним числом 21, що вийшли друком у 1886–1914 рр. [5].

За статутом, «Товариство мало влаштовувати публічні й приватні засідання, входити в зносини з російськими й чужоземними науковими установами, дбати в міру можливости про придбання річей археологічних, рукописів, інкунабулів і інш[их] рідких видань; впоряджати наукові екскурсії для збирання пам'яток і провадити видавництво» [3, с. 221].

Одним з напрямів діяльності даного товариства було відкриття пам'ятників видатним діячам культури Слобожанщини. Члени Товариства видавали свої розвідки у збірнику, який був присвячений цікавим темам з вітчизняної науки, освіти та культури. Наприклад, у т. 4 (1892 р.) вміщені дані з протоколів товариства, некрологи та спогади про О.О. Потебню, вотчинний побут монастирів, гетьмана І. Мазепу та ін.; у 5 т. (1893 р.) – різні повідомлення, матеріали щодо поселення грузинів, народні розповіді, легенди, праці Педагогічного відділення; т. 6 (1894 р.). – праці членів Товариства та Педагогічного відділення; т. 7 – праці Г.С. Сковороди, зібрані і редаговані Д.І. Багалієм; т. 8 (1896 р.) містив статті, присвячені Г.С. Сковороді, а також матеріали щодо жіночих читань та опис Історичного архіву; у т. 9 (1897 р.) описані обереги від пристріту, матеріали з історії Війська Запорізького, досвід вивчення малоросійських приказок, народні повір'я та сказання; т. 10 (1897 р.) – звіт, про заговори, пісні та матеріали щодо етнографічної виставки; т. 11 (1899 р.) – звіти й протоколи, досліди і матеріали; т. 12 (1900 р.) – поезія, про кургани та опис Історичного архіву; т. 13 (1902 р.) присвячений XII Археологічному з'їзду: опис архівів, етнографічних екскурсій, кобзарі, лірники, матеріали щодо городищ; т. 14 (1905 р.) – про 25-річчя існування Товариства, список видань та протоколи, пам'яті професорів І. Миклашевського та О. Кірпічнікова; т. 16 (1905 р.) – матеріали щодо організації XIII Археологічного з'їзду; т. 17 (1907 р.) – про життя та повір'я селян Куп'янського повіту Харківської губернії [4]. На початку кожного випуску розміщували звіт з діяльності Товариства.

Таким чином, Харківське історико-філологічне товариство сприяло розвитку та розповсюдженню історичних та філологічних знань, займалося збиранням археологічних, етнографічних, архівних матеріалів, їх обробкою, виданням, збереженням пам'яток старовини.

На сьогодні, у Харкові відроджене дане товариство. Його членами є 42 доктори та кандидати наук.

ЛІТЕРАТУРА

1. Історико-філологічне товариство при Харківському університеті. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Ist_fil_tovar_vo_pry_Kharkiv_univ_ri (дата звернення: 11.05.2018).

2. Клименко Ю.С. Дослідницька діяльність Харківського історико-філологічного товариства у процесі формування історико-краєзнавчих знань на Слобожанщині наприкінці XIX – на початку XX ст. // Інтелігенція і влада. 2011. Вип. 21. С. 36-45. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/iiv_2011_21_5 (дата звернення: 12.05.2018).

3. Наріжний С. Харківське-історико-філологічне товариство // Софія Київська: Візантія. Русь. Україна. Вип. III: Збірка наукових праць, присвячена

150-літтю з дня народження Єгора Кузьмича Рєдіна (1863–1908). Київ, 2013. С. 220-240.

4. Сборник Харьковского историко-филологического общества. URL: http://starieknigi.info/index/Charkov_ist_fil_obs.htm (дата звернення: 12.05.2018).

5. Харківське історико-філологічне товариство. URL: http://www.hi-phi.org.ua/index.php/pro-khift (дата звернення: 11.05.2018).

Науковий керівник *– Ставицька А. В., кандидат історичних наук, старший викладач кафедри історії та культури України ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».*

ПРАВО

УДК 343.9

Ігор Близнюк,
кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
головний науковий співробітник
лабораторії кримінологічних досліджень
та проблем запобігання злочинності
Державного науково-дослідного інституту
Міністерства внутрішніх справ України
(м. Київ)

ТИПОВІ СПОСОБИ НЕЗАКОННОГО ВВЕЗЕННЯ ПІДРОБЛЕНИХ ЗАСОБІВ ЗАХИСТУ РОСЛИН НА ТЕРИТОРІЮ УКРАЇНИ

Стаття присвячена розгляду типових способів незаконного ввезення підроблених засобів захисту рослин на територію України. Особлива увага у статті приділяється такому поширеному правопорушенню у сфері імпорту засобів захисту рослин, як контрабанда.

Ключові слова: *засоби захисту рослин, підроблені пестициди, маркування, імпорт, контрабанда, контрафактна продукція, транзит, митний кордон, експортний сертифікат.*

The article is devoted to the consideration of typical methods of illegal import of counterfeit plant protection products into the territory of Ukraine. Special attention is paid to such a widespread violation of the import of plant protection products as smuggling.

Keywords: *plant protection products, fake pesticides, labeling, import, smuggling, counterfeit products, transit, customs border, export certificate.*

За оцінками учасників аграрного ринку та агрохімічного комітету Європейської Бізнес Асоціації (ЄБА), в Україні частка фальсифікату в загальному обсязі продажу пестицидів за останні п’ять років становить 20-30%.

Зростаючий попит на сучасні високотехнологічні препарати із захисту рослин від шкідників та стійке зростання сільського господарства у всьому світі стає привабливим для нелегального бізнесу своїми широкими можливостями щодо розповсюдження контрафактної продукції.

Практика показує, що нелегальний бізнес з обороту підроблених засобів захисту рослин (ЗЗР) добре організований. Існують налагоджені схеми поставок контрафактних пестицидів з Південно-Східної Азії в обхід митних, регуляторних та інших державних контролюючих органів, з подальшою розфасовкою, перепакуванням та недобросовісним маркуванням на території України. Крім того, зафіксовано трафік підроблених пестицидів з України в Євросоюз та у зворотному напрямку.

Свою незаконну діяльність злочинці прикривають, використовуючи підставні компанії, підробляючи супровідні документи. Найчастіше вони використовують способи роздільної доставки складових частин упаковки та

власне підробленого продукту із захисту рослин. Наприклад, тара, етикетки та пестициди доставляються окремо один від одного, різними контейнерами із різною супровідною документацією. Законослухняні виробники та імпортери ЗЗР ніколи такий спосіб доставки не застосовують.

Типовими способами незаконного ввезення на територію України підроблених засобів захисту рослин є:

– імпорт під іншими кодами Гармонізованої системи опису та кодування товарів;

– імпорт відповідно до договору нібито інших хімічних речовин – під кодами груп УКТЗЕД 3808 або 2903;

– імпорт нібито відомих, так званих «бренд»-пестицидів з етикетками, які використовуються в інших країнах;

– імпорт підробленого ЗЗР як «ветеринарного інсектицида»;

– підміна імпортних документів на бортах суден;

– імпорт за підробленими досьє на ЗЗР;

– імпорт ЗЗР за договорами з довгими логістичними ланцюжками;

– імпорт під маскуванням дроблення ЗЗР на маленькі партії, різну вагу тощо (типові способи контрабанди ЗЗР);

– упаковки ЗЗР з неправильними етикетками, дрібним шрифтом або відсутністю етикеток;

– контрабанда підроблених пестицидів представниками малого бізнесу у прикордонних районах;

– контрабанда ЗЗР через території України, які тимчасово не контролюється урядом;

– імпорт невеликих упаковок ЗЗР, помічених «Made by XXXX product».

Географічне положення України, що межує з державами Європейського Союзу та країнами, в яких здійснюється виробництво основного обсягу контрафактних пестицидів, обумовлює наявність кримінального транзиту контрафактних пестицидів.

Для компаній, що займаються цим кримінальним бізнесом, характерними є складні логістичні маршрути руху ЗЗР, підроблення сертифікатів та товарно-транспортних документів на ЗЗР, а також безпосередньо брендів ЗЗР (шляхом перезатарювання або зміни маркування дешевих пестицидів).

Поширеним правопорушенням у сфері імпорту ЗЗР є контрабанда, типовими способами якої є:

– зміна концентрації діючої речовини ЗЗР;

– «помилкове» декларування назви пестициду (в межах груп УКТЗЕД 3808 і 29031) (Підгрупа 3808 включає інсектициди, родентициди, фунгіциди, гербіциди, засоби і регулятори росту рослин, дезінфекційні засоби та аналогічні їм, подані у формах або упаковки для роздрібної торгівлі або представлені як готові препарати чи вироби (наприклад, стрічки, оброблені сіркою, свічки і ґноти та папір липкий від мух). Підгрупа 2903 охоплює галогеновані похідні вуглеводнів), його маси та вартості пестицидів і діючих речовин;

– схема ввезення ЗЗР з товаром прикриття (ввезення за підробленими документами зі зміною найменування товару – часто при сприянні митного інспектора з метою оформлення без огляду товару);

– приховування ЗЗР від митного контролю в пунктах пропуску (характерно для ввезення пестицидів у дрібній розфасовці);

– заниження митної вартості діючих речовин пестицидів;

– дроблення партії товару (ЗЗР);

– перепакування та формування нових партій ЗЗР;

– «перерваний» транзит;

– експорт контрафакту під прикриттям необхідності переміщення складських залишків компаній різного розміру;

– зміна найменування товару (ЗЗР) в межах однієї товарної групи (особливо характерно для групи 3808);

– неповне декларування ЗЗР (зміна маси заявленого вантажу – можливо при корупційній змові з інспектором митниці з метою неконтролювання вагових характеристик ЗЗР);

– заниження митної вартості ЗЗР.

Часто пестициди, ввезені контрабандним способом, є контрафактними.

Деякими параметрами для своєчасного викриття співробітниками правоохоронних органів незаконно переміщених через митний кордон України ЗЗР є:

– правильність класифікації товарів (ЗЗР);

– кількісно-вагові характеристики товарів (ЗЗР);

– правильність визначення митної вартості товарів (ЗЗР);

– відстеження нелогічних і складних маршрутів, компаній з негативною історією.

До неякісних та фальсифікованих ЗЗР, що нелегально імпортуються в Україну, здебільшого відносяться:

– прострочені препарати;

– засоби, що не містять достатньої кількості діючої речовини (або вона взагалі відсутня);

– засоби, до складу яких входять шкідливі хімічні добавки, заборонені в Україні.

Як правило, на практиці основну роль у незаконному переміщенні ЗЗР відіграє вантажоодержувач.

Важливим документом у випадку перевірки вантажовідправників ЗЗР, підозрюваних в незаконній торгівлі, є експортний сертифікат. Крім того, часто зустрічаються фальшиві сертифікати про походження, комерційні інвойси та сертифікати аналізу ЗЗР.

Нерідко коли перевозяться контрабандні (контрафактні) ЗЗР, вантажовідправник є компанією-«одноденкою», яка має ознаки фіктивності.

Також часто ввозяться не готові ЗЗР, а діючі речовини, які у подальшому використовуються для виробництва контрафакту.

Специфічним методом виявлення контрабанди є розшифровка маршруту по GPS-навігатору, так як всі перевізники, які здійснюють перевезення небезпечних вантажів, зобов'язані попередньо узгоджувати маршрути, а машини повинні бути обладнані датчиками системи глобального позиціонування (відповідно до регламентів – аналогів Європейської угоди про міжнародне дорожнє перевезення небезпечних вантажів (ДОПОГ, або ADR) (Європейська угода про міжнародне дорожнє перевезення небезпечних вантажів, ДОПОГ (фр. *Accord européen relatif au transport international des marchandises dangereuses par route*, фр. *ADR*) – угода європейських держав про міжнародні перевезення небезпечних вантажів. Створена за ініціативою ООН), прийнятих в країнах ЄС).

До цього слід додати, що виявлення контрабанди при імпорті ЗЗР проводиться шляхом проведення порівняння вагових характеристик вантажу з реально існуючими, а також шляхом аналізу супровідних документів. Необхідним також є візуальний контроль упаковки та маркування конкретної препаративної форми ЗЗР на відповідність заявленому в досьє.

Наприкінці, Для співробітників правоохоронних органів пропонується такий узагальнений список рекомендованих параметрів для перевірки ЗЗР при транскордонному переміщенні пестицидів та агрохімікатів, який включає:

– правильність класифікації товарів (засобів захисту рослин);

– кількісно-вагові характеристики товарів (ЗЗР);

– правильність визначення митної вартості товарів (ЗЗР);

– відстеження нелогічних та складних маршрутів ЗЗР, нехарактерних операцій;

– підвищена увага повинна приділятися переміщенню товарів порушниками митних правил та «чорному» списку компаній-експортерів (імпортерів) засобів захисту рослин;

– найбільш ймовірні місяці контрабанди засобів захисту рослин в Україні – листопад-березень;

– країна походження ЗЗР;

– реальність ціни ЗЗР;

– дата виробництва та дата закінчення терміну придатності ЗЗР;

– позиція у міжнародних списках пестициду або діючої речовини ЗЗР, які передбачають скорочення виробництва та використання хімічних речовин.

ЛІТЕРАТУРА

1. Міжнародна конвенція про захист рослин: Міжнародний документ від 11.1997 р., затверджений Конференцією ФАО на її 29-ій сесії. URL : http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_805.

2. Лісовий М. П. Не заходи боротьби – а методи захисту (основи концепції розвитку науки про захист рослин в Україні). *Захист рослин*. 2000. №2. С. 3-5.

3. Виноградова А. І. Початок досудового розслідування порушень законодавства про захист рослин. *Право і громадянське суспільство*. 2013. №3.

4. Пономаренко Г. О. Особливості кваліфікації, розслідування та запобігання злочинам проти довкілля: навч.-метод. посібн. / Г. О. Пономаренко, О. І. Нікітенко, Г. С. Поліщук, К. Г. Костенко, С. В. Крючек. Херсон : Херсон. нац. ун-т внутр. справ; Херсон. юр. ін-т, 2007. 68 с.

5. Поліщук Г. С. Кримінологічна характеристика та запобігання злочинам проти довкілля (за матеріалами причорноморського регіону України) : автореф. дис. … канд. юр. наук. К., 2006. 22 с.

6. Висоцький В. Порушення законодавства про пестициди та агрохімікати – пряма загроза життю та здоров'ю. *Вісник прокуратури*. 2001. №6. С. 67-71.

УДК 343.9

Олена Сахарова,
кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
начальник третього відділу
лабораторії кримінологічних досліджень
та проблем запобігання злочинності
Державного науково-дослідного інституту
Міністерства внутрішніх справ України
(м. Київ)

СУЧАСНІ ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ЩОДО ПОДОЛАННЯ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ

У статті автор намагається систематизувати основні сучасні теоретичні підходи щодо подолання тіньової економіки. Крім того, наголошується на важливості застосування методології SWOT- та PESTEL-аналізів під час оцінювання кримінальної економічної діяльності з метою розроблення системи детінізації економіки.

Ключові слова: *тіньова економіка, детінізація економіки, теорії детінізації економіки, інституціоналізація тіньової економіки, інфраструктура злочинності у сфері господарської діяльності, методологія SWOT- та PESTEL-аналізів.*

In the article the author tries to systematize the main modern theoretical approaches to overcoming the shadow economy. In addition, the importance of applying the methodology of SWOT- and PESTEL-analyzes in evaluating criminal economic activity is emphasized in order to develop a system for overcoming the shadow economy.

Keywords: *shadow economy, overcoming the shadow economy, the theory of overcoming the shadow economy, institutionalization of the shadow economy, infrastructure of crime in the field of economic activity, methodology of SWOT- and PESTEL-analyzes.*

Значні обсяги тінізації економіки, недієвість державних заходів щодо її подолання призводять до стримання економічного розвитку України, зниження обсягів іноземного інвестування та рівня економічної безпеки держави, зубожіння населення. Тому проблеми детінізації економіки, поряд з подоланням корупції, в Україні є визначальним пріоритетом забезпечення національної безпеки держави.

На сьогодні різні аспекти тіньової економіки та шляхи її детінізації знайшли відображення у працях зарубіжних та вітчизняних учених. Проте незважаючи на значну кількість публікацій, присвячених проблемі детінізації економіки представниками економічних, правових, управлінських наук, у багаточисельних працях видатних науковців у цій галузі відсутній системний підхід до розробки заходів, які б протидіяли розширенню масштабів тіньової економіки в Україні, що обумовлює необхідність подальших наукових розвідок у зазначеному напрямку. Стисло узагальнимо основні науково-прикладні підходи щодо визначення шляхів детінізації економіки в сучасних умовах посилення тенденцій тінізації господарських відносин в Україні.

1) Економіко-кримінологічна теорія детінізації економіки.

Фундаментальний підхід у розробці заходів з детінізації економіки простежується у економіко-кримінологічному дослідженні механізмів тінізації та детінізації економіки, проведеному одним із розробників концепції детінізації економіки В. Поповичем, в результаті чого цей вчений започаткував так звану економіко-кримінологічну теорію детінізації економіки [1].

Економіко-кримінологічна теорія детінізації економіки В. Поповича фактично стала новим науковим напрямом теоретико-методологічних знань про засади створення економічних передумов і превентивних організаційно-правових механізмів детінізації економічних відносин [1].

У межах теорії детінізації економіки В. Попович наголошує на пріоритетності економіко-правових превентивних заходів протидії тінізації економіки над фіскально-репресивними. По суті, В. Попович розробив комплексні теоретико-методологічні засади протидії тіньовій економіці, на основі чого запропонував ефективну економічну модель передумов її детінізації. Він підкреслив доцільність розробки та втілення на практиці правових механізмів превентивного впливу на усунення економічних та організаційно-правових причин тінізації економіки.

При цьому В. Попович наголошує на необхідності інтегрованого економіко-правового та кримінологічного підходу до вивчення явища «тіньова економіка».

2) Інституціональна теорія криміналізації економіки або теорія інституціоналізації тіньової економіки.

Комплексний підхід до розуміння проблем формування тіньової економіки як соціального інституту у сфері господарської діяльності спостерігається й у В. Дрьоміна [2]. Зокрема, він розуміє тіньову економіку як соціальний інститут та розглядає проблеми економічної інституціоналізованої злочинності та інституціоналізації тіньової економіки, які пов’язані з глибокою деформацією основних соціальних інститутів і різних сфер суспільного життя.

У межах інституціональної теорії криміналізації економіки В. Дрьомін зазначає, що для інституціональних механізмів розвитку сучасного суспільства характерне поширення тіньових форм соціальної взаємодії, що призводять до деформації офіційних соціальних інститутів, в умовах яких злочинна поведінка й інші неформальні відносини набувають стійких форм, близьких до соціальних інститутів [2, с. 23].

Інституціональну теорію криміналізації економіки (теорію інституціоналізації тіньової економіки, теорію інституціоналізації економічної злочинності), крім кримінолога В. Дрьоміна, активно підтримують окремі російські соціологи: Л. Косалс, Р. Ривкіна. Передумови формування специфічного інституціонального утворення – кримінальної економіки також розглядали й інші відомі вчені – В. Колесников та А. Бойко.

3) Тіньова економіка як предмет вивчення економічної теорії, у тому числі економічної теорії злочинів.

Як зазначає В. Дрьомін, останніми роками завдяки взаємодії економічної та правової науки виник відносно новий науковий напрям – економічна теорія злочинів, у межах якої вивчаються форми і роль тіньових відносин, здійснюється економічний аналіз злочинної та правоохоронної діяльності, осмислюються економічні аспекти правотворчих функцій держави [2, с. 24], економічні стимулюючі дії державних інститутів щодо зниження масштабів тіньової економіки в країні, які б сприяли економічній невигідності здійснення тіньової економічної діяльності.

Зокрема, поширеним теоретичним підходом серед науковців щодо шляхів подолання тіньової економіки є підхід, заснований на загальновідомому структуруванні тіньової економіки на неформальну економіку, приховану економіку та підпільну (кримінальну) економіку [3, с. 77], та передбачає економічні заходи, які мають стати не забороняючими, а стимулюючими, такими, які б сприяли розвиткові легальної економічної діяльності суб'єктів господарювання, а не приховуванню результатів їх діяльності.

Згідно із зазначеним підходом щодо детінізації економіки потрібно визначати не стільки обсяги «тіньової частки» у ВВП країни, скільки критичну межу тінізації економіки країни, за якою може настати колапс економіки та втрата державності [3, с. 78]. Знайшовши оптимальне співвідношення між легальною та тіньовою економікою, держава зможе впливати на це співвідношення з метою детінізації економіки [3, с. 78]. Отже, потрібно обмежувати масштаби тіньової економіки за допомогою державних економічних важелів, а також створювати економічно невигідні умови для її існування [3, с. 78].

Яскравим представником розглядуваного наукового підходу щодо детінізації економіки є І. Мазур, яка надає таке визначення детінізації економіки – «це створення такого інституційного середовища в країні, де тіньова економіка стала б економічно невигідною» [3, с. 82].

Поряд з цим І. Мазур наголошує, що каральні заходи держави з подолання тінізації економіки недієві. І. Мазур підтримує З. Варналій, який також підкреслює, що багатоаспектність та розгалуженість проявів тінізації засвідчує безперспективність лише симптоматичних репресивних методів протидії тінізації у вигляді посилення контрольно-каральних функцій держави [4, с. 50].

З. Варналій надає таке визначення детінізації економіки: «детінізація економіки – сукупність макро- і мікрорівневих економічних, організаційно-управлінських, технічних, технологічних та правових державних заходів щодо

створення економічних передумов зацікавлено-ініціативного повернення (відновлення) взаємовідносин між учасниками фінансово-господарського обігу речей, прав, дій з тіньового, тобто з різних причин не враховуваного державою економічного обігу, а також побудови організаційно-правової інфраструктури превентивного впливу на усунення причин та умов, що сприяють відтворенню джерел тіньової економіки» [4, с. 50].

4) Теорія детінізації економіки на основі зруйнування інфраструктури злочинності у сфері господарської діяльності. Застосування методології SWOT- та PESTEL-аналізів під час оцінювання кримінальної економічної діяльності з метою розроблення системи детінізації економіки.

В. Некрасов вирізняє два найбільш криміналізовані напрями економіки, у межах яких формуються кримінальні технології, схеми, способи вчинення злочинів, а саме: стягування податків і розподілення бюджетних коштів [5, с. 60]. При цьому він наголошує, що кожна злочинна технологія має вразливі компоненти та вимушена балансувати між тіньовою та легальною економікою, між рухом готівкового та безготівкового капіталу, тому контроль за місцями конвертації готівки, одержаної внаслідок здійснення протиправних фінансово-господарських операцій, у безготівкові кошти, так званими фіктивними фірмами та конвертаційними центрами, надає максимальні можливості для державного контролю за тіньовою економікою. Однак, на думку В. Некрасова, корумповані представники державних органів влади та управління спеціально штучно створюють непрозорі, економічно не обґрунтовані правила здійснення господарської діяльності, упроваджуючи безсистемні моделі нормативної бази, додаючи до цього корупційний тиск, в результаті чого заганяють суб’єктів господарювання в «тінь» та отримують від цього значний відсоток з мінімальним для себе ризиком під час перерозподілу тіньового капіталу [5, с. 60-61]. Зазначені дії корумпованих представників державних органів влади та управління призводять до штучного запровадження безсистемності в нормотворчій і правозастосовній практиці щодо ефективності заходів з детінізації економіки. Тому, як вважає В. Некрасов, протидіяти цим суспільно негативним економічним та політичним процесам можливо лише руйнуючи інфраструктуру злочинності у сфері господарської діяльності [5, с. 61].

Останнім часом деякі експерти пропонують для подолання тіньових процесів використовувати надбання ризик-менеджменту, зокрема, «всіляко оптимізувати форми кримінального аналізу на підставі отриманих оперативних даних, аналізу ризиків» на основі Спільної інтегрованої моделі аналізу ризиків (CIRAM), яка широко використовується у Європейському Союзі [6, с. 70].

Крім того, науковим підґрунтям для розроблення стратегічних планів будь-якого рівня, у тому числі макроекономічного розвитку держави, яке надає можливість оцінити спроможність держави протистояти кримінальним загрозам, у тому числі загрозам тінізації економіки, забезпечити економічну безпеку держави є методології SWOT- і PESTEL-аналізів [5, с. 93].

На наш погляд, методології SWOT- та PESTEL-аналізів можуть застосовуватися під час оцінювання як кримінальної економічної діяльності,

так й інших тіньових некриміналізованих, але суспільно небезпечних економічних процесів, а також не врахованих офіційними державними фіскальними органами та органами статистики суспільно позитивних економічних процесів з метою розроблення загальної системи детінізації економіки держави.

Так, методологія SWOT-аналізу дозволяє виявити властивості (загрози і можливості) тіньової економіки, а також державних органів, уповноважених здійснювати контроль за додержанням законодавства у різних сферах економіки, у тому числі Державної фіскальної служби України, Департаменту захисту економіки Національної поліції України, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг, Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру тощо.

SWOT-аналіз дозволяє виявити можливості, загрози, переваги та недоліки діяльності перерахованих вище державних органів у процесі протидії різним явищам та відносинам тіньової економіки, а також оцінити різні прояви тіньової економіки у державі, результатом чого стануть пропозиції з удосконалення діяльності цих державних органів, загальнодержавних стратегій протидії тіньовій економіці з метою зниження масштабів тінізації економіки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Попович В. М. Економіко-кримінологічна теорія детінізації економіки: моногр. Ірпінь: НВЦ Акад. держ. податкової служби України, 2001. 524 с.

2. Дрьомін В. М. Формування тіньової економіки у сфері господарської діяльності як соціального інституту. *Актуальні проблеми держави і права*. 2010. №5. С. 23-32.

3. Мазур І. І. Детінізація економіки як пріоритет економічної безпеки України. *Стратегічні пріоритети*. 2008. №3(8). С. 76-83.

4. Варналій З. С. Теоретичні засади детінізації економіки України. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*. 2014. №1. С. 46-53.

5. Тіньова економіка в Україні: стан, тенденції, шляхи подолання: аналіт. огляд / упоряд.: С. С. Чернявський, В. А. Некрасов, А. В. Титко та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2017. 152 с.

6. Курячий М. П. Основні чинники тінізації економічної діяльності в Україні / Тіньова економіка: світові тенденції та українські реалії: матеріали міжвідомчої наук.-практ. конф. (Київ, 23 черв. 2017 р.) / редкол.: В. В. Чернєй, С. С. Чернявський, В. І. Шакун та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2017. С. 67-70.

ПОЛІТОЛОГІЯ

УДК 316.32(477)-053.6

Юлія Денисенко,
студентка 3 курсу
спеціальності «Технологічна освіта»
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний
університет імені Григорія Сковороди»
(м. Переяслав-Хмельницький)

РОЛЬ МОЛОДІ У ФОРМУВАННІ ДЕМОКРАТИЧНОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

У статті проаналізована вирішальна роль молоді у формуванні демократичного суспільства в Україні.

Ключові слова*: демократичне суспільство, молодь, авторитарний режим, тоталітарний режим, державотворчі процеси.*

The article analyzes the decisive role of youth in shaping a democratic society in Ukraine.

Keywords*: democratic society, youth, authoritarian regime, totalitarian regime, state-building processes.*

Велике значення у формуванні державного суверенітету належить людині, а саме тій, яка суспільно навчена і виконує свої громадянські обов'язки. Всі ці знання ми отримуємо із самого народження і, не зважаючи на вік, можемо внести великі корективи, або пропозиції задля кращого розвитку держави.

Кожне нове століття відрізняється від попереднього низкою подій, які впливають на суспільство і політику. Найважливішою зміною у житті нашої країни стало здобуття незалежності у 1991 р. Велику увагу було приділено молодому поколінню, яке своїм «свіжим поглядом» здатне допомогти суспільно розвинутися Україні на її шляху до успішної інтеграції в світову спільноту. Саме вона виступає провідником соціально-економічного, політичного і духовного відродження, рушієм нових якісних змін, викликаних назрілими потребами суспільства.

У розпорядженні Кабінетом Міністрів України за листопад 2007 р. сказано, що «сприяння розвитку громадянського суспільства є однією з найважливіших умов становлення України як демократичної, правової і соціальної держави» [1], а в Указі Президента України від 3 липня 2008 р. «Про проведення у 2009 році в Україні Року молоді» підкреслено, що це здійснюватиметься, в першу чергу, «з метою підвищення ролі молоді в розбудові демократичного громадянського суспільства» [2].

Такі зміни спонукали до широкого дослідження політичної науки на теренах України. Видано чимало книг, брошур, статей, друкуються часописи політологічного профілю (насамперед, «Політична думка», що видається на

українській, російській й англійській мовах з 1993 р.). З кожним роком збільшується число підручників і навчальних посібників з політології, підготовлених, як правило, професорсько-викладацьким складом вузів країни. Проте в цілому, у новітній історії України політична наука знаходиться на початковому етапі свого розвитку і багато актуальних теоретичних і практичних проблем політології ще чекають свого рішення [3].

За часи Радянського Союзу існувала своя політика (а саме політичний режим, що варіював від тоталітаризму до авторитаризму), яку складно на сьогоднішній день витіснити і повноцінно використовувати більш сучасний режим, де народ визнають як джерело виконавчої влади.

Саму дефініцію «політичний режим» можна визначити як певну систему засобів, методів і прийомів здійснення й функціонування державної влади, ставлення державних органів до правових засад їхньої діяльності, як форму, принципи взаємовідносин державно-владних структур із громадянським суспільством, громадянами і забезпечення їхніх прав і свобод [4].

Для сучасної України вважається найбільш доцільним проміжний режим, він поєднує риси:

- тоталітарного, у вигляді деяких рис політичної культури (ідеологічна мобілізація мас на підтримку чи протест того чи іншого політичного рішення, імітація бурхливої політичної діяльності серед політичної еліти);
- авторитарного, у вигляді відчуженості влади від громадян, адміністративно-командних механізмів управління, примату адміністративно-владних відносин над правовими, особливою концентрацією влади у керівної особи порівняно з підлеглими.

Після підписання конституційного договору і прийняття нової Конституції переважає авторитарно-демократичний режим із створеними конституційними передумовами для трансформації у демократичний [5].

Більшість прогресивних країн світу фігурують свою політичну діяльність за демократичним режимом, який забезпечує інтереси молоді, формує громадянське суспільство, а саме головне визначає право «бути почутим».

У такому суспільстві влада більше звертає увагу на те, як покращити рівень розвитку певних сфер діяльності, відбувається впровадження нового інформаційного етапу, який уже невід'ємна частина соціуму. Також демократія – це така форма правління, за якої громада реалізує свої особистісні права.

Для визначення політичної активності молоді та її ролі у державотворчому процесі в Україні проводилося немало досліджень. Наприклад, «відповідно до дослідницької мети в березні–травні 2008 р. було обстежено 116 студентів двох вузів – Київського славістичного університету та Академії державної податкової служби України. Одержані результати свідчать, що за рівнем прояву інтересу до політики випробувані розподілилися на три групи: низький, середній і високий. Як і передбачалося, значна частина молоді (47 %) мала низьку зацікавленість політичними процесами в суспільстві. Такий стан не випадковий, тому що в юнацькому віці відбувається становлення не лише соціальне, а й особистісне, саме в цьому віці приділяється значна увага професійному самовизначенню, подружньому виборові. І тільки для невеликої

частини молодих людей (24 %) юнацький вік стає періодом вироблення політико – ідеологічних цінностей» [7].

За даними опитування Н. Паніної, відповідаючи на запитання «Чи вистачає Вам рішучості в досягненні своїх цілей» 31,5 % відповіли, що вистачає; 29,2 % – не вистачає; 31,6 % – важко сказати, 7,7 % – не цікавить; 0,1 % – не відповіли [8].

Подібні опитування засвідчують низький показник політичної активності молоді – брак відповідної мотивації, інтересів та небажання брати на себе велику відповідальність. Але ці відомості з роками змінювалися.

На початок 2003 р. відзначали протилежну тенденцію – зацікавлення молоді політичним життям. Таким чином, модернізаційні зміни в українській державі значно залежать від залучення молоді до політичної діяльності. Цьому сприятиме зміцнення і подальший розвиток молодіжного руху в усіх його проявах. Нині молодіжний рух як механізм реалізації процесу політичної соціалізації практично представлений у всіх формах політичної і соціальної організації суспільства [9].

Вплив молоді на демократичне життя держави проявляється у зародженні цікавих проектів, що розкривають її активну участь у процесах прийняття рішень та вирішенні проблем в громадах, де вона проживають, має важливе значення у процесі розбудови відкритого, демократичного, солідарного та квітучого суспільства.

Ознайомившись з найцікавішими питаннями з деяких проектів, можна виділити основні складові, що допоможуть юним активістам втілити у життя їх задуми:

1. Наявність освіти. Інтеграція знань про політичні режими та системи; розробка навчальних курсів, програм; створення студентського обміну через державні та міжнародні програми.

2. Медицина. Створення методів заохочення до здорового способу життя та стандартів європейського медичного обслуговування.

3. Культурна освіченість. Знання народних звичаїв та відкриття державних заповідників, історичних музеїв тощо.

4. Ринок праці. Приведення стандартів ринку праці (робочих місць, трудових відносин, законодавства, норм та інших чинників).

5. Громадянське суспільство – утвердження громадянських цінностей демократичного суспільства.

Молодь є специфічною соціально-демографічною групою, яка посідає особливе місце в соціальній структурі суспільства та відіграє значну роль у громадсько-політичному та економічному житті держави. Це пов’язано із специфічними характеристиками даної демографічної групи та можливостями змін цієї категорії населення в процесі соціалізації.

Молодь переважно дотримується погляду, що життя кожної людини залежить від її власного бажання діяти заради змін; ставить перед собою такі цілі, які реальні для їх втілення у житті суспільства.

Молодь є надією на те, що всіма ваганнями в кінцевому рішенні наша країна стане незалежною не в плані кордонів, а її існування відіграватиме

особливу роль у світі. Кожного дня будуть створюватися наукові товариства, нові політичні дії студентів правових університетів, можливо їх відсоток не перевищуватиме і половини, але своєї цілі вони досягнуть.

На сьогоднішній день Україна не має чітких політичних кордонів, які відокремлюють її самостійність у світі, але найефективнішим вирішенням буде підтримка молоді у їх починання, надання необхідних знань і можливості отримувати ці знання [6].

Отже, цінності та пріоритети молоді завжди є актуальною темою, яка потребує до себе постійної уваги, вивчення та удосконалення, так як молодь має зрозуміти, що від неї залежить майбутнє її та суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 21 листопада 2007 р. № 1035 р. «Про схвалення Концепції сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства». URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1035-2007-%D1%80.

2. Указ Президента України від 3 липня 2008 р. № 616/2008 «Про проведення у 2009 році в Україні Року молоді». URL : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/616/2008 (дата звернення 11. 05. 2018).

3. Розенфельд Ю. М., Герасіна Л. М., Осипова Н. П. Політична наука XX століття. Політологія. URL : http://politics.ellib.org.ua/pages-2400.html (дата звернення 11. 05. 2018).

4. Грицяк Н. В., Дем'яненко Б. Л., Дем'яненко В. П. Політологія : навч. посіб. Київ : центр ТОВ Софія, 2008. С. 50.

5. Гелей С. Д., Рутар С. М. Політичні режими. Політологія : навч. посіб. URL : http://politics.ellib.org.ua/pages-2313.html (дата звернення 11. 05. 2018)

6. Лук'янова Н. Державна молодіжна політика в Україні. Київ : Віче, 2009. № 22. С. 15-16.

7. Плоский К. Участь молоді у розвитку місцевої демократії в Україні: проблеми та перспективи: Український соціум. 2005. № 1 (6). С. 101-111.

8. Поліщук М., Скочиляс Л., Угрин Л. Політична наука в Україні: стан і перспективи: матеріали всеукраїнської наукової конференції. Львів : ЦПД, 2008. 308 с.

9. Соціально-психологічний вимір демократичних перетворень в Україні / за ред. С. Д. Максименка, В. Т. Циби, Ю. Ж. Шайгородського та ін. Київ : Український центр політичного менеджменту. 2003. 512 с.

Науковий керівник *– Редзюк В. В., викладач кафедри політології ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».*

ФІЛОЛОГІЯ

УДК 81'42-028.61

Світлана Галаур,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови
Полтавського національного педагогічного
університету імені В. Г. Короленка
(м. Полтава)

СИНГРАФЕМНА СТРУКТУРАЦІЯ ТЕКСТІВ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ХУДОЖНЬОЇ ПРОЗИ

У статті йдеться про синграфемну структурацію сучасного українського художнього прозового тексту як про особливу техніку регулятивного способу графіко-акцентуаційного контрасту. Доведено, що пунктуаційні знаки є потужним ресурсом для контрастного акцентування, оскільки здатні виконувати інтимізувальну функцію – скорочення дистанції між автором і читачем в умовах дистанційованого асинхронного кодування – декодування повідомлення.

Ключові слова: *регулятивність тексту, графіко-акцентуаційний контраст, синграфемні засоби.*

The article focuses on modern Ukrainian artistic prosaic text *syngraphemic* structuring *as a* specific technique of *regulatory way of graphic-emphasis contrast. The article gives a detailed analysis of* punctuation *– one of the contrast emphasizing powerful means due to its capability to perform intimate function of distance reducing between the author and the reader under asynchronous remote message encoding-decoding.*

Keywords: *text regulatory, graphic-emphasis contrast, syngraphemic means.*

Регулятивний спосіб контрастного акцентування в тексті виконує важливу інтимізувальну функцію – установлення тісного контакту письменника з читачем. Із метою кооперативного спілкування автор активно послуговується синграфемними засобами.

Синграфемним використанням розділових знаків вважають нерегламентоване пунктуаційне оформлення синтаксичних конструкцій та індивідуально-авторську специфіку пунктуювання – ті художні зразки, що насправді демонструють «комунікативний механізм висловлення» [3, с. 154]. Наприклад, привернути увагу читача й спілкуватися з ним «на рівні імплікатур» [4, с. 104] адресант може за допомогою трьох крапок, які, екстеріоризуючи ефект «мовчання», надають сказаному неабиякої прагматики: *Три крапки у його прямій мові були тверді і об'ємні. Було навіть чути, як вони, повисівши мить у повітрі, осипаються на підлогу, поцокуючи, немов відстріляні гільзи. – Ми зараз... по черзі.... познайомимося з нашим... гостем... з нашим західноровенським колегою... і потім... ми продовжимо роботу... нашу працю... над якою ми з вами... працюємо... вже тривалий час. Крім того... у нас сьогодні... є й інші гості... інший гість...* (О. Ірванець. Рівне / Ровно) . Цікавим

регулятивним прийомом є використання крапок на початку речення, абзацу, що попереджає адресата про перенесення уваги на новий інформаційний блок:

– *Я з тобою здурію…*
– *Мовчи, мовчи…*
– *А міні всьо одно, – чувся глухий чоловічий, як у трубу, голос.*

… Хіба це було з ним? Ні, це було в якомусь іншому, несправжньому житті, де він учився сам, потім учив дітей, поки не зрозумів, хто в цьому житті справжній учитель (Л. Тома. Соломина всесвіту).

Прагматика мовчання маркується й іншими, периферійними, пунктуаційними знаками – тире, крапкою в парцельованому реченні, редуплікованими знаками питання чи оклику: *В коханні – не склалося; Коли закінчує молитву, встає і обіймає дерево, старе, похилене. Складене з вузлів, давнє, обчімхане, порепане, осипане, оголене, смутне…* (М. Вайно. Молитва в смерч); *Олена розплакалась і нерозважливо прокричала в слухавку, що не (!) бажає (!!) більше (!!!) його (!!!!) бачити (!!!!!) ніколи (!!!!!!)* (О. Ірванець. Рівне / Ровно). Описане «комунікативно значуще мовчання», яке в усному мовленні «має нульовий план вираження», а в писемному потребує пунктуаційного позначення, услід за Ф. Бацевичем визнаємо «активним чинником міжособистісного спілкування», «риторичним і маніпулятивним прийомом» [1, с. 210–212].

Потужним графічним ресурсом, який «організовує текст об'єднанням, членуванням, виокремленням і розгортанням мовних елементів, утілюючи уявлення автора про світ як деталізовану мовну картину» [3, с. 152], є авторська пунктуація. Ідеться передусім про регулятивні графіко-акцентуаційні контрастні прийоми, базовані на 1) відсутності / наявності розділового знака, 2) заміщенні розділових знаків, 3) уживанні подвійних знаків; 4) помітній частотності використання розділового знака.

Оказіональне тире, зокрема, здатне зафіксувати в реченні паузу, логічний наголос, вибудовувати два рематичні центри, репрезентувати змісторозрізнювальну функцію, створити асоціативний змістовий ряд: *Ти – дозволяв себе боготворити, захоплюватися, кохати, завжди бути поруч* (Дара Корній. Муза плакала); *Набрав півторбинки – для хлопців* (Н. Найдич. Найкращий); *Вперше відчута ніжність, довіра, якесь іще не усвідомлене бажання і оце невисловлене, але відчуте – нехай – це – не – закінчується!* (Т. Белімова. Найперший). Хоч цей знак і не передбачений загальноприйнятими правилами, однак у з'ясуванні світоглядних інтенцій автора йому немає відповідників. Особливою прагматикою позначена відсутність розділових знаків: *Дерева хитались як колиски перед моїми очима коли ми обіймались на мерзлому листі і тіла тремтіли перед тим як злитись в одне і я знала що це вперше і востаннє...* (Г. Пагутяк. Книга снів і пробуджень). О. Галета називає такий прийом «звуковим жестом»: «читання задіює тілесні органи самого читача, що своєю чергою збурює, схвильовує його звичний життєвий ритм» [2, с. 238].

Сучасна українська художня проза багата й на розділові знаки-субститути. Уживаючись замість інших знаків, а отже, виконуючи дублетну

функцію – конструктивну й комунікативну, вони сприймаються як важливий прагматичний сигнал: *Двадцять шість. Двадцять п'ять. Двадцять чотири* (Ю. Іздрик. Вода) (крапка замість коми); *Він дивиться просто перед собою – але складається враження, що бачить одночасно всю залу, ложі, задні ряди, бачить працівників театру, схованих у закамарках* (С. Андрухович. Фелікс Австрія) (тире замість коми); *Франциск казав – сюжети не закінчуються і не зникають* (Т. Прохасько. НепрОсті) (тире замість розділових знаків, передбачених прямою мовою); *Доктор спав у кабінеті, де часто приймав пацієнтів: під портретом свого батька, на вузькій софі, яка густими френзлями підмітала килим* (С. Андрухович. Фелікс Австрія) (двокрапка замість тире); *Нам, як і справедливо забутому Маріво П. К. де Шамблену де, вже більше нічого сказати, і все, що здатні ми зробити, аби не уподібнитися блаженному Леонові, це поставити нарешті велику, промовисту, хоча й нічого не обіцяючу нікому кому, дві коми, багато ком, , , , , ,,* (Ю. Іздрик. Подвійний Леон) (коми замість крапки). Промовистим фактом є активізація знака питання в невластивій для нього позиції – у середині речення, на помежів'ї предикативних частин синтаксичної структури, якщо одні з них риторично-питальні, а інші розповідні чи спонукальні: *Руки, ноги, голови – котра вціліла, тіла – кому пощастило, в окремих випадках – коли не поталанило – м'ясна каша; як це все сортувати, складати докупи? і яку тут треба мати душу?.. а тут іще ці пси, ці круки… ще цей пес* (Б. Гуменюк. Пси і люди на війні); *Ніяково здвигнув плечима – ніби проказав: ну що ти вдієш? – я такий: здичавілий, бо відвик, відбившися від рідної оселі* (Я. Вороб'як. Весільний салют … і дитяча сльоза). За переконанням О. Широкової, «знак питання в такому разі виконує не тільки інтонаційно-актуалізаційну функцію, пов'язану з трансляцією особливостей розмовного мовлення, але й репрезентує фрагментарність кліпового мислення, підкреслюючи змістову самостійність предикативних частин і швидкий перехід від одного інформативного блоку до іншого» [6, с. 176].

Атрактивним прийомом є вживання подвійного пунктуаційного знака – коми та тире: *У той час я закінчувала наукову роботу, працювала у вихідні дні, у відпустку їздила в село до родичів і майже забула про свою дачну ділянку, – є десь клаптик землі, ну й нехай!* (Н. Найдич. Озеро і хлопчик); *З'ясувалося, він нікуди не переїжджав, досі тримає тут власну практику, – щоправда, тепер вона значно розширилася, записатися до нього на прийом вдалося лише на наступний тиждень* (В. Гранецька. Абонентська скринька); *От чим ще, до речі, паршива чужа країна — набиваються, натрушуються, як пух у ніздрі, напохватні чужинецькі слівця й звороти, заліплюють пори в мозкові, нахабно тиснуться попідруч, навіть коли ти наодинці з собою, – і незчуваєшся, як починаєш балакати «хеф-напів», тобто повторюється те саме, що вдома (вдома? схаменися, кобіто, – де він, твій дім?), ну гаразд, у Києві, в Україні – з російською...* (О. Забужко. Польові дослідження з українського сексу). Основне призначення подвійного знака – налаштування реципієнта на перцепцію майбутньої важливої інформації.

Частотне використання розділових знаків спонукає говорити про улюблені авторські пунктуаційні прийоми формування змісту. Т. Прохасько, зокрема, надає перевагу тире, яке, за спостереженнями А. Тепшич, поліфункційне й «має велике значення для розуміння твору», оскільки використовується з метою редукції інформації, передачі логічного розгортання думки, демонстрації причинно-наслідкових зв'язків, унаочнення розташування предметів у просторі, створення відчуття напруги: «перед тире читач робить паузу і завмирає в очікуванні» [5, с. 247].

Отже, авторська пунктуація є важливим способом організації читацької рецепції твору. Водночас наголосимо, що синграфемне використання пунктуаційних знаків є виправданим і дієвим тоді, коли воно зорієнтоване на потенційні можливості мовної системи та слугує засобом адекватного представлення комунікативного змісту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бацевич Ф. С. Вступ до лінгвістичної прагматики : підручник / Ф. С. Бацевич. – К. : ВЦ «Академія», 2011. – 304 с.

2. Галета О. І. Незнайоме тіло сучасної української прози: жіноча література від Василя Ґабора / О. І. Галета // Парадигма: Зб. наук. пр. – Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2011. – Вип. 6. – С. 234-266.

3. Кольцова Л. М. Пунктуация поэтического текста в номинативно-прагматическом и коммуникативном аспекте / Л. М. Кольцова // Cuadernos de Rusistica Española. – 2010. – № 6. – С. 149-156.

4. Палійчук А. Л. Графічні засоби інтимізації в англомовному художньому дискурсі / А. Л. Палійчук // Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки / Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки ; [редкол. : Г. Л. Аркушин та ін.]. – Луцьк, 2011. – № 5 : Філологічні науки. Мовознавство, Ч. 2. – С. 102-106.

5. Тепшич А. І. Постмодерністська авторська пунктуація як один із прийомів мовної гри (на матеріалі прозових творів представників станіславського феномена) / А. І. Тепшич // Вісник Запорізького національного університету. – 2016. – № 1. – С. 244-250.

6. Широкова Е. Н. Новые тенденции в русской пунктуации (по данным массмедийного и художественного дискурсов) / Е. Н. Широкова // Вестник Челябинского государственного университета. – 2015. – № 10 (365). Сер. : Филология. Искусствоведение. Вып. 95. – С. 174-178.

УДК 81'373.001.8

Наталія Скригонюк,
студентка 2 курсу спеціальності
«Філологія (Англійська мова та література)»
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди»
(м. Переяслав-Хмельницький)

ОСОБЛИВОСТІ УТВОРЕННЯ ПОРІВНЯННЯ ТА ЇХ КОМБІНАЦІЙ У ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ВИРАЗАХ

У статті досліджуються комбінаторні можливості утворення порівняння у фразеологічних виразах; розглядаються проблеми їх усталеності та можливості вживання у різних літературних жанрах (приказки, прислів'я, художня література).

Ключові слова: *комбінаторні можливості фразеологічний вираз, прислів'я, приказка, когнітивний процес.*

The article studies the combination possibility of making a comparison in the idiomatic expression; the problems of its stability and ways of using in the different literary genres (proverbs, saying, non-fiction literature) are regarded.

Keywords: *combination possibility, idiomatic expression, proverb, saying, cognition process.*

Питання, що стосуються різностороннього вивчення фразеології, належать до лінгвістичних проблем, які на кожному етапі розвитку лінгвістичних думки не лише не втрачають своєї актуальності, а навпаки, – викликають потребу розглядати їх по-новому. Це пов'язано з розвитком таких нових напрямків у лінгвістиці, таких як: гендерна лінгвістика, когнітивна лінгвістика, концептологія та низка інших.

Серед лінгвістичних розвідок у галузі дослідження ФО слід назвати праці таких вчених як Н Амосова, І. Білоус, Н. Бобух, З. Коцюба, П. Кузько, О. Кунін, В. Макієнко, К. Мізін та ін.

Мета статті полягає у дослідженні комбінаторних можливостей утворення порівняння у фразеологічних виразах (ФО).

Важливим питанням теорії фразеології є питання про комбінаторні можливості, які формують фразеологічну усталеність. Ми поділяємо думку Н. Амосової, яка стверджує: «Повз аналітичне вирішення проблеми усталеності словосполучень не може пройти дослідник-фразеолог, бо без цього межі фразеології і саме поняття фразеологічного взаємозв'язку слів залишаються невизначеними і невиправдано широкими» [1, с. 55]. Переважна більшість дослідників дотримується думки, що усталеність ФО проявляється у їх відтворюваності в готовому вигляді, причому подібне розуміння усталеності вважають аксіоматичним і застосовують до різних мов незалежно від їх специфіки.

Таке розуміння поняття усталеності бере початок у О. Єсперсена, який у своїх працях підкреслював, що вільні висловлювання (free expressions) кожний раз створюються у мові за певним зразком (pattern), а усталені словосполучення на певному етапі розвитку мови не створюються знову, їх використовують у готовому вигляді.

У дослідженні структурно-семантичної варіативності фразеологічних одиниць в англомовному художньому дискурсі, Г. Кузнєцова виявила структурно-семантичну гнучкість та різноманітні комунікативно-прагматичні властивості ФО-трансформів, можливість використання мовленнєвого явища варіативності ФО для створення своєрідної мовної гри в межах тексту цілого твору. Така мовна гра є елементом композиційно-смислової організації дискурсу, характеризується оригінальною виразністю, є неповторною для дискурсу кожного твору і слугує індивідуальною ознакою авторського стилю, притаманного окремим британським та американським прозаїкам XX-XXI століть [2, с. 4].

Що стосується компаративних ФО, то у них неможливо визначити усталеність порівняно з теоретично можливим еквівалентом, адже такий еквівалент в мові майже не існує. У цьому можна пересвідчитись на прикладах: *As like as peas=as like peas=as like peas in a pod=as like as two peas in a pod=as like one as if he (as if she) had been spit out of his (her) mouth =not a pin to choose between them=not hap`orth to choose between them=nothing (not much) to choose between them* [4].

У такому разі мова йде про фразеологічні синоніми, які «виникають про частковому співпаданні лексичного складу і числа значень, але при розходженні у відтінках значень, стилістичної направленості, образності, в сферах вживання, і, як наслідок цього, в сполучуваності» [1, с. 168]. Вони відтворюють якусь нову особливість того ж самого предмета або явища. Ці факти свідчать про те, що синонімічний ряд фразеологізмів не адекватний синонімії слів, хоч окремі фразеологізми і можуть поряд із словами належати до того самого синонімічного ряду.

Склад фразеологічних синонімів може поповнюватись за рахунок фразеологічних варіантів. Фразеологічні синоніми та їх варіанти, як і взагалі весь фразеологічний фонд, глибоко розкривають самобутній характер тієї чи іншої мови. Усі структурні заміни фразеологічних виразів, поява численної кількості різних синонімічних варіантів надають мові екскурсії, певного емоційного забарвлення та стилістичної виразності.

Саме операція порівняння «насичує» антропоінформацією образ-еталон, формуючи в такий спосіб компаративну модель концептуалізації світу як вияв людського мовного досвіду. У результаті такої концентрації антропоцентричної семантики ці мовні одиниці можна кваліфікувати як лінгвокреативні шедеври. Вони несуть заряд оцінки, емотивності, експресії або найвищої / найнижчої інтенсивності еталонізованої ознаки, напр.: *as mad as March hare* (досл.: божевільний, наче березневий заєць) – божевільний, не при своєму розумі; *as brisk as bee* (досл.: жвава, наче бджола) – працьовита людина; *drunk as a lord* (досл.: п’яний, наче лорд) – дуже п’яний.

Комбінаторні можливості утворення порівняння дають можливість створювати інші жанри художньої творчості. Про що свідчить вищеподаний вірш, побудований на фразеологічних одиницях порівняння з елементами повтору, який посилює гумористичну або сатиричну спрямованість всього твору в цілому. Напр.:

Well, he eats like a pig
He can't get enough
He works like a dog
He looks real tough
He smokes like a chimney
Four packs a day.
He sleeps like a log,
What more can I say?
He drinks like a fish,
Scotch on the rocks.
When he gets real mad,
He hardly talks.
He cries like a baby,
When he's feeling sad.
He's the dearest friend
I've ever had. [53, с. 211]

Проте звичайна частотність компаративних фразеологічних одиниць, звісно, значно менша. Вона залежить від належності письменника до певного літературного напрямку, від епохи написання твору, але найбільше відповідає конкретній художній задачі тексту, і, зрештою, характеризує стиль письменника.

Серед порівняння виокремлюють просте порівняння як уподібнення за однією ознакою, й розгорнуте, що ґрунтується на аналогії за багатьма ознаками «асоціативним ореолом» (термін О. Селіванової).

Напр.: (1) *as cannot as a kitten*, що означає *weak, sickly*. *The girl is as weak as a kitten and cannot carry the books (F. Baum. The Magic of Oz)* [3, с. 33].

(2) *as wild as a tiger*, що означає '*very wild'*. Контекст вживання: *The little girl was as wild as a tiger when we were trying to look after her (F. Baum. The Magic of Oz)* [3, с. 48].

У цих двох прикладах слабкість дівчини порівнюється з слабкістю кошеняти, а її дикість – з дикістю тигра. У такому типі порівнянь спостерігається виявлення спільних ознак за критерієм подібності, але в значно гіперболізованому вигляді.

В іншому прикладі *as awkward as a cow on roller skates – very awkward* (досл.: незграбна корова, як корова на ковзанах), (укр. мовою: незграбна, як корова на льоду).

Напр.: *The little girl was as awkward as a cow on roller skates when she first began riding her bicycle (D. Steel. The Accident)* [3, с. 23].

Наведемо інші приклади, що базуються на гіперболізованій подібності: *as a blind as a bat – blind, as busy as a beaver – very busy, as clean as a hound's a small tooth – very clean.*

Напр.: 1.*The man is as blind as a bat and cannot see more than a small distance ahead (D. Steel. The Accident)* [3, с. 34].

2. *I have been as busy as a beaver all morning (D. Steel. The Accident)* [3, с. 3]

Як показав аналіз, в компаративних фразеологізмах, залежно від семантики суб'єкта та об'єкта порівняння, спостерігається семантичне протиставлення пропорцій за сполучниками *as, like, as if*. Хоча компаративні фразеологізми відповідають мовній моделі порівняння і містить суб'єкт, об'єкт, основу порівняння та показник порівняльних відношень, вони мають й певні особливості як структурної організації, так і значеннєвого наповнення. Перспектива подальших досліджень полягає в поглибленому аналізі особливостей компаративістики англійських фразеологічних одиниць з обов'язковим залученням історичного ті культурологічного аспектів еволюції британського суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Амосова Н.Н. Основы английской фразеологии. Ленинград: Издательство ЛГУ, 1963. 208 с.

2. Кузнецова Г В. Структурно-семантична варіантність фразеологічних одиниць в англомовному художньому дискурсі: когнітивний ті прагматичний аспект (на матеріалі творів британських авторів XX-XXI століть): автореф. дис…канд.філол. наук: 10.02.04 / Г. В. Кузнєцова; Донец. нац. ун-т. Донецьк, 2008. 23 с.

3. English Books Read Online. URL : http://www.readbookonline.net/readoOnLine (дата звернення 20.03.2018).

4. Английские пословицы и поговорки. URL: https://www.native-english.ru/proverbs (дата звернення 20.03.2018).

Науковий керівник *– Скляренко Л. Б., кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземної філології, перекладу та методики навчання ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».*

МЕНЕДЖМЕНТ

УДК 65.012.8:658. 15

Владислава Тимкован,
студентка 5 курсу
спеціальності «Менеджмент»
Київський національний університет технологій та дизайну
(м. Київ)

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

Проаналізовано наявні теоретичні напрацювання з проблем визначення змісту поняття «фінансова безпека підприємства». Обґрунтовано необхідність системи впровадження механізмів забезпечення фінансової безпеки.

Ключові слова: *фінансова безпека, підприємство, безпека підприємства, фінансова безпека підприємства.*

The existing theoretical work on the problems of defining the content of the concept «financial security of the enterprise» is analyzed. The necessity of the system of implementation of mechanisms for ensuring financial security is substantiated.

Keywords: *financial security, enterprise, enterprise security, financial security of the enterprise.*

Перехід України до ринкових умов господарювання спричинило виникнення ряду проблем на початку діяльності підприємств. Основними проблемами є: кризові явища, фінансова нестабільність, банкрутство підприємств.

Для вирішення цих та низки інших проблем необхідне ефективне забезпечення фінансової безпеки суб’єктів господарювання.

Для цього необхідно, щоб система фінансової безпеки підприємства поєднувала інноваційні шляхи протидії та діяла безперервно, а не при настанні кризи.

Тобто, підприємства повинні заздалегідь передбачати розвиток кризових явищ, убезпечуючи ефективну фінансово-економічну діяльність. Це включає: діагностика фінансово-економічного стану підприємства та зовнішніх факторів для вчасної протидії кризового розвитку, визначення масштабів кризового стану, дослідження основних чинників, які спричиняють розвиток кризових умов, формування і реалізація шляхів запобігання кризи і банкрутству, контроль за виконанням шляхів з формування фінансової безпеки й оцінювання отриманих результатів. Впровадження такої системи створить дієвий інструмент, який зможе запобігти розвитку кризи і забезпечить стабільну та ефективну фінансову діяльність підприємства.

Дослідженням теоретичних аспектів економічної безпеки та фінансової безпеки як її складової зокрема займалися такі вітчизняні та зарубіжні науковці, як: І. Бланк [1], О. Арєф’єва [2], Т. Загорельська [3], О. Орлик [4] та ін.

Дослідження їх наукових праць [1-5] дозволяє виокремити такі основні риси фінансової безпеки суб'єктів господарювання:

– забезпечує стійку та ефективну фінансову діяльність;

– дає змогу на початку діяльності підприємства визначити проблемні місця;

– ліквідує прояви розвитку кризи та запобігає банкрутству.

Нині питання формування фінансової безпеки підприємств є недостатньо розробленим, але безумовним є той факт, що саме реальний сектор економіки є базою сфери економіки України, а отже, рівень фінансової безпеки є очевидним наслідком стану економіки країни.

На нашу думку, необхідно приділяти більше уваги системі впровадження механізмів забезпечення фінансової безпеки, що пов'язано зі значною кількістю ризиків і нестабільністю внутрішнього та зовнішнього середовища, а також загрозами поглинань, зокрема, через процедури банкрутства.

Тому, забезпечення стійкого розвитку підприємства, стабільності результатів їх діяльності, досягнення цілей, що відповідають інтересам власників і суспільства в цілому, неможливі без розробки й проведення самостійної стратегії, що в сучасній економіці визначається наявністю ефективної системи його фінансової безпеки. Саме стан фінансів господарюючих суб'єктів багато в чому зумовлює ефективність їх діяльності в ринковій економіці, що і приводить до необхідності розгляду проблем забезпечення фінансової безпеки суб'єктів підприємництва.

Таким чином, фінансова безпека є однією з найважливіших складових системи економічної безпеки суб'єктів підприємництва, оскільки саме фінансова складова є основною в сучасній економіці, як на макро-, так і на мікрорівні.

Результати оцінювання складових фінансової безпеки підприємства, проведеного за запропонованими методиками, є різновекторними та різнонаправленими, а тому не дають цілісного уявлення про стан фінансової безпеки підприємства. Забезпечення фінансової безпеки, особливо в період кризи, є одним з основних завдань керівництва будь-якого підприємства. Проте недосконалість нормативно-правової бази регулювання діяльності фінансових ринків та специфічність економіки нашої країни лише загострюють проблеми досягнення фінансової безпеки та належного рівня фінансової стійкості підприємств.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бланк И. Управление финансовой безопасностью предприятия / И. Бланк. – К. : Ольга ; Ника-Центр, 2004. – 784 с.

2. Ареф'єва О. Економічні основи формування фінансової складової економічної безпеки [Текст] / О. В. Ареф'єва, Т. Б. Кузенко // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 1(91). – С. 98-103.

3. Загорельська Т. До проблеми формування системи управління фінансовою безпекою на підприємстві [Текст] / Т. Ю. Загорельська // Вісник

Донецького національного університету. Серія В. Економіка і право. – 2009. – Вип. 2. – С. 243-248.

4. Орлик О. Методи управління фінансово-економічною безпекою [Текст] / О. В. Орлик // Сборник научных трудов SWorld. – Иваново : Маркова АД, 2014. – Т. 28. – Вып. 1. – С. 37-41.

УДК 658.821(045)

Анастасія Яремко,
студентка 4 курсу
спеціальності «Менеджмент»
Вінницький торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету
(м. Вінниця)

Анатолій Балдинюк,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту та адміністрування
Вінницький торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету
(м. Вінниця)

УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВА

У статті розглянуто механізм управління конкурентоспроможністю підприємства. Охарактеризовано основні зовнішні та внутрішні фактори, які впливають на даний процес, визначено об'єкти і суб'єкти управління. Запропоновано основні резерви підвищення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств.

Ключові слова: *конкурентоспроможність, механізм управління, підприємство, резерви підвищення конкурентоспроможності.*

The article deals with the mechanism of managing the competitiveness of the enterprise. The main external and internal factors that influence this process are characterized, the objects and subjects are defined. The main ways of increasing the competitiveness of domestic enterprises are offered.

Keywords: *competitiveness, the management mechanism, enterprise, ways of improving competitiveness.*

В сучасних умовах господарювання ефективне функціонування підприємства неможливе без вдало розробленої стратегії управління його конкурентоспроможністю, яка має обов'язково враховувати світовий досвід ведення бізнесу. Для будь-якої фірми важливо володіти певними конкурентними перевагами, адже це є запорукою отримання прибутку та досягнення економічної влади у відповідній галузі виробництва. Саме тому питання дослідження конкурентоспроможності та механізму її управління є

важливим та актуальним питанням як для економіки країни в цілому, так і для окремих виробників.

Теоретичний основу управління конкурентоспроможністю підприємств формують наукові доробки С. Клименка, Ю. Лузана, М. Маліка, С. Мілевського, В. Никифорової, С. Радзієвської, А. Семенчук, Є. Смирнова та інших. Враховуючи велике значення рівня конкурентоспроможності підприємства для його активної діяльності і розвитку, сьогодні багато науковців присвячує свої дослідження питанням оцінки конкурентоспроможності. Розгляд даних питань здійснюється у наукових працях В. Беляєва, В. Дикань, Л. Закревської, Ю. Іванова, Л. Костюк, О. Кузьміна, Д. Погребняка, Д. Рибницького, В. Сахно, О. Сомової, В. Яцури та інших.

Метою даної статті є дослідження процесу управління конкурентоспроможністю промислового підприємства та визначення напрямів його підвищення.

З розвитком конкуренції в усіх галузях економіки кожне вітчизняне підприємство намагається сформувати конкурентні переваги, які дозволять йому бути лідером на ринку, завоювати прихильність широкого кола споживачів, і як наслідок розширити обсяги виробництва та максимізувати фінансові результати діяльності. Теоретичні та практичні аспекти управління конкурентоспроможністю фірми вимагають розробку стратегії управління та охоплюють широкий комплекс показників оцінки конкурентоспроможності, які дозволять оцінити конкурентний статус фірми та визначити резерви її підвищення з використанням інформаційних технологій, впровадженням маркетингових заходів, покращенням якості продукції тощо.

Управління конкурентоспроможністю підприємства – це сукупність управлінських дій, спрямованих на дослідження діяльності активних і потенційних конкурентів, їх сильних і слабких сторін, а також розробку конкурентних стратегій, що забезпечують формування і підтримку довгострокових конкурентних переваг [4].

Управління конкурентоспроможністю підприємства (КСП) є частковою функцією загального менеджменту, яка спрямована на формування та реалізацію конкурентних переваг та забезпечення життєздатності підприємства. Конкурентоспроможність є відкритою системою, яка має вхід і вихід, може бути як керованою, так і не керованою. Метою управління конкурентоспроможністю є забезпечення життєздатності та сталого функціонування підприємства за будь-яких економічних, політичних, соціальних та інших змін у його зовнішньому середовищі.

Дослідження управління КСП потребує визначення понять суб’єкт і об’єкт управління. Суб’єктом процесу управління КСП є представники системи менеджменту підприємства та безпосередньо ступінь їхньої скоординованої та чіткої роботи. Тобто керівна ланка підприємства, використовуючи наявні управлінські технології при створенні та збуті продукції, формуванні засад інноваційного розвитку, забезпеченні гнучкості підприємства як відкритої економічної системи, формує відповідні конкурентні переваги підприємства.

Об'єктом управління є система взаємопов'язаних елементів внутрішнього середовища підприємства, його споживачів, конкурентів, об'єднаних у єдине ціле для вирішення завдання міцного забезпечення конкурентних позицій, збереження існуючих і нарощування нових конкурентних переваг [1].

Виокремлюють зовнішні та внутрішні фактори впливу на процес управління конкурентоспроможністю. До внутрішніх такі наступні: організаційно-правова форма та структура підприємства, рівень науково-технічного розвитку виробництва, рівень освіченості та кваліфікації персоналу, діловий імідж компанії. Проте не менший вплив на конкурентоспроможність підприємства мають зовнішні фактори, які вже, на відміну від внутрішніх, не підконтрольні компанії; серед них виокремлюють такі: стан ринку товарів, технологій, робочої сили, науково-технічний розвиток, ступінь державного регулювання [5].

Система управління конкурентоспроможністю підприємства являє собою багатокомпонентну та багатофункціональну систему, яка складається з комплексом взаємопов'язаних блоків, які відчувають вплив зовнішніх і внутрішніх факторів і створюють певну цілісність.

Рис. 1. Блок-система організаційно-економічного механізму системи управління конкурентоспроможністю

Як видно з рис. 1 структуру системи управління формують вісім комплексних блоків, на яких відображається певні дії, конкретні заходи у їх взаємозв'язку, реалізація яких сприятиме результативному проводженню управлінських рішень у певній сфері. Усі блоки системи об'єднані базовим принципом, який забезпечує розв'язок проблеми підвищення конкурентоспроможності підприємства, підвищує його позиції на ринку, забезпечує сталий розвиток за рахунок створення і підтримки конкурентних переваг. У свою чергу кожен із блоків також може розглядатися як система, яка також включає в себе системоутворюючі компоненти [2].

Таким чином, загальна блок-система організаційно-економічного механізму системи управління конкурентоспроможністю підприємства являє собою сукупність підсистем, які відображають комплекс дій по підвищенню конкурентних позицій підприємства. Через складність фактору конкурентоспроможності загальна блок-система не відображає усіх деталей, таких як, організаційних, економічних та технічних способів та прийомів до підвищення конкурентоспроможності підприємства. Проте через цю систему можна здійснювати системний пошук шляхів поєднання усіх основних компонентів з метою концентрації зусиль на чинники, які визначають внутрішній потенціал підприємства, що дає змогу підвищити його конкурентні можливості.

Управління конкурентоспроможністю підприємства має бути спрямованим на: нейтралізацію або обмеження кількості негативних чинників впливу на рівень конкурентоспроможності підприємства через формування захисту проти них; використання позитивних зовнішніх чинників впливу для нарощування та реалізації конкурентних переваг підприємства; забезпечення гнучкості управлінських дій і рішень – їх синхронізації з динамікою дії негативних і позитивних чинників конкуренції на певному ринку.

Беручи до уваги європейський досвід до комплексного управління конкурентоспроможністю підприємства, потрібно відзначити, що на сьогоднішній день європейські держави забезпечують управління конкурентоспроможністю ще на етапі проектування виробу, де створюють методи, які мінімізують можливість появи відхилень на етапі виробництва.

Підвищення конкурентоспроможності є процесом змін, і як будь-який процес, особливо той, який викликає певні протидії, він потребує управління і, зокрема, стратегічного підходу. Оскільки зміни стосуються всіх основних організаційних складових, включаючи структуру кадрів, зайнятість, кваліфікацію, технологію, обладнання, продукцію, ринки збуту, то, відповідно, вихідним моментом підвищення конкурентоспроможності виступає розробка стратегії такого підвищення з врахуванням всіх аспектів сприяння та протидії.

На основі аналізу міжнародного досвіду управління конкурентоспроможністю можна виокремити такі шляхи підвищення конкурентних переваг підприємства на ринку:

– зміна асортименту продукції відповідно до потреб споживачів;

– підтримання цін на продукцію на конкурентному рівні, що забезпечує збільшення товарообігу компанії;

– акцент на високу якість та безпечність продукції;

– постійне поліпшення, модернізація, оновлення виробничих, збутових та управлінських процесів;

– раціональне планування площі магазинів та приваблива презентація продукції;

– ввічливий та навчений персонал [3].

Серед основних засобів підвищення конкурентоспроможності підприємства можна виділити: промисловий інжиніринг – застосування новітніх інформаційних систем та технологій, автоматизація процесів на підприємстві; організаційний розвиток – впровадження прогресивних методів організації бізнес-процесів, вдосконалення організаційно-управлінської структури, розробка заходів щодо скорочення тривалості виробничо-комерційних циклів; економічні засоби – розробка стратегії щодо оптимізації управління запасами, підвищення фінансово-економічних показників діяльності; біхевіористські засоби – розробка корпоративної стратегії, яка включатиме зміну поведінки співробітників та їх взаємовідносин.

Отже, управління конкурентоспроможністю підприємства з кожним роком стає все більше важливим у ринкових відносинах і на сьогодні є запорукою успішної діяльності. У таких умовах українським підприємствам потрібно прискорити процес створення системи управління конкурентоспроможністю, адаптувати її до ринкових відносин та посилити її стратегічною орієнтацію.

ЛІТЕРАТУРА

1. Заїка О. О. До питань про конкурентоспроможність підприємства / О. О. Заїка // Економіка і менеджмент культури . – 2013. – № 1. – С. 81-84. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ekmk_2013_1_18.

2. Коновал В. В. Системно-процесний підхід до управління конкурентоспроможністю підприємства / В. В. Коновал. // Економіка. Управління. Інновації [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2011_2_23.

3. Назаренко А. С. Стан конкурентоспроможності виробничих підприємств під час кризи / А. С. Назаренко, Д. О. Дмитренко // Збірник наукових праць ДЕТУТ. Серія «Економіка і управління». – 2015. – Вип. 33. – С. 283-292.

4. Скиба Г. І. Конкурентоспроможність як категорія і як властивість підприємства, що функціонує в умовах ринкової економіки / Г. І. Скиба // Облік і фінанси. – 2012. – № 1. – С. 135-138.

5. Хринюк О. С. Управління конкурентоспроможністю підприємства / О. С. Хринюк, Ю. О. Хваль // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2013. – №1(21). – С. 70-73.

МАРКЕТИНГ

УДК 659.1:316.658.4(045)

Ольга Молодцова,
студентка 4 курсу
спеціальності «Менеджмент»
Вінницький торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету
(м. Вінниця)

Анастасія Яремко,
студентка 4 курсу
спеціальності «Менеджмент»
Вінницький торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету
(м. Вінниця)

РЕКЛАМА ЯК ЗАСІБ ВПЛИВУ НА СВІДОМІСТЬ СПОЖИВАЧІВ

У статті розглянуто механізм впливу реклами на свідомість споживачів. Визначено основні елементи та рівні психологічного впливу реклами. Охарактеризовано найбільш поширені методи маніпулювання поведінкою клієнтів. Запропоновано способи захисту від маніпулятивного впливу реклами.

Ключові слова: *реклама, маніпуляція, свідомість споживачів, психологічний вплив, методи та прийоми маніпулювання поведінкою клієнтів.*

The article deals with the mechanism of influence of advertising on the consciousness of consumers. The basic elements and levels of psychological influence of advertising are determined. The most common methods of manipulating customer behavior are described. The ways of protection from manipulative influence of advertising are offered.

Keywords: *advertising, manipulation, consciousness of consumers, psychological influence, methods and techniques of manipulating the behavior of clients.*

На сучасному етапі розвитку економічних відносин реклама є потужним інструментом маркетингової політики будь-якої організації, яка має значний вплив на свідомість споживачів та проникає у всі сфери життєдіяльності суспільства. Проблема маніпуляції свідомості особистості з використанням різноманітних методів реклами є актуальною і потребує детального вивчення її основних принципів та прийомів.

Питання маніпуляції свідомістю особистості та суспільства в цілому через засоби масової комунікації та рекламу було висвітлено в наукових працях таких вчених: Р. Грачова, Е. Доценко, які розглядали способи спотворення інформації з метою здійснення маніпулятивного впливу. Наприклад, у працях С. Зелінського та К. Рюмшиної маніпуляції розглядалися з точки зору впливу на психіку людини та осідання інформації на рівні підсвідомості, де її вплив не зменшується, а зростає. Також, Л. Рюмшина визначила, що «всі методи

маніпуляцій мають психологічну складову, але зосереджені навколо своєрідних центрів тяжіння: формату повідомлення, психологічних прийомів, логіки побудови повідомлення та форми подання статистичних даних».

Незважаючи на значну кількість наукових досліджень з даної теми, варто більш детально розглянути засоби маніпуляції поведінкою споживачів з метою протистояння цьому впливу.

Метою нашої статті є дослідження маніпулятивних методів та визначення елементів психологічного впливу, які широко застосовуються у рекламній діяльності.

Реклама є практичним інструментом в діяльності підприємства, яка дозволяє створити сприятливий образ фірми-виробника, і таким чином вплинути на поведінку споживачів.

Як відомо, реклама є потужним засобом маніпуляції свідомістю. Ще з давніх часів функція реклами в суспільстві передбачала не лише інформування споживачів про товар або послугу, а й намагалася підвищити їх інтерес до певної продукції.

Термін «маніпуляція» походить від латинського слова, початкове значення якого було «керувати», «надавати допомогу», тоді як в сучасній літературі маніпулювання розуміють як мистецтво керувати поведінкою і мисленням людей за допомогою цільового впливу на масову свідомість. Маніпулювання завжди здійснюється приховано, адже не кожен з нас повірить, що без його власної волі примушують вчинити так як йому не властиво.

Практика свідчить, що ефективність реклами залежить від її психологічного впливу на споживача. На рис. 1 представлено елементи психологічного впливу реклами:

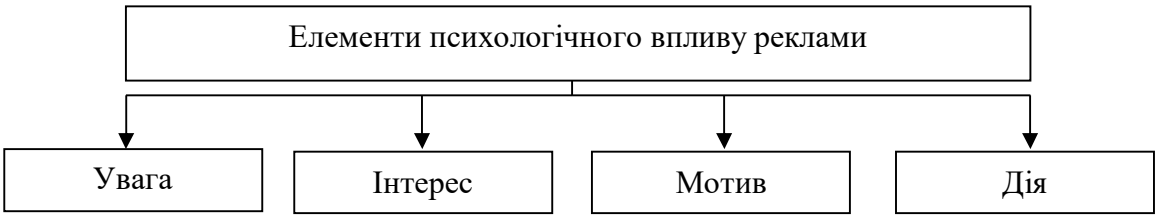

Рис. 1. Елементи психологічного впливу реклами на споживача

Увага. Досвід рекламної діяльності переконує, що увага людини витрачається на рекламні повідомлення тільки за певних умов, до яких належать: наявність персонажів у рекламі; парадоксальність, гумор, який викликає позитивні емоції; ситуація, що спричиняє шок (негативні емоції також мають сильний ефект привабливості й можуть привертати увагу); незвичність, оригінальність сюжету; надмірне підкреслення якостей, якими наділений товар та його образ у рекламі.

Інтерес до реклами може бути безпосереднім, який спричинений привабливістю об’єкта, та опосередкованим, що виступає засобом досягнення певних цілей. Важливою характеристикою інтересу є емоційна комфортність: якщо привернення уваги викликає позитивні емоції, обов’язково виникає інтерес. Отже, реклама має бути генератором позитивних емоцій.

Мотив є відтворюючим потребу переживанням, трансформованим в думку про можливість щось придбати. Сильне бажання спричиняє емоційне забарвлення і усвідомленість потреби, адже чим вища усвідомленість, тим більше бажання.

Дія. Чим сильніше бажання людини щось придбати, тим більше вона прагне зробити дію, спрямовану на задоволення потреби, тобто здійснити покупку [1].

Виділяють кілька рівнів впливу реклами на споживача:

– когнітивний рівень впливає на зміну знань про фірму, її товари і послуги;

─ афективний рівень впливає на формування позитивного відношення до виробника товару;

─ рівень, що спонукає – на формування намірів вступити в контакт із фірмою, придбати її товар.

Реклама як соціальний феномен відіграє важливу роль в житті суспільства. Рекламні слогани, ролики, зображені в них люди, які є інтерпретаторами існуючих норм та цінностей, та ідеальні сюжети стають соціально значимими. Потенційні споживачі стають заручниками наведених у рекламі образів та стереотипів. Таким чином, вони не тільки підкорюються сучасним нормам та цінностям, але й створюють в своїй підсвідомості бажаний соціальний статус, відтворюючи певну еталону групу і тим самим задовольняючи свої внутрішні потреби.

Американські фахівці з рекламного бізнесу стверджують, що навіть реклама, яка не подобається, теж може бути ефективною. Це пояснюється наступним. По-перше, за деяких обставин негативне ставлення до реклами не переноситься на виріб, зате стимулює увагу й обробку інформації. По-друге, так чи інакше здійснюється ознайомлення покупця з торговою маркою: згодом негативні емоції можуть послабшати й перестануть асоціюватися з торговою маркою, яка залишиться в пам’яті (так званий ефект елі пера, тобто сновиди), що може цілком несподівано принести значний прибуток. По-третє, емоційне роздратування, породжене рекламним зверненням, може завадити глядачам (слухачам, читачам) знайти переконливі контраргументи щодо суті рекламного звернення, а тому також збільшуватиме його ефективність [2].

Найвідомішими методами психологічного впливу на людину дослідники вважають:

Метод переконання: за допомогою аргументації довести споживачеві переваги даного товару та необхідність його придбання. Процес переконання споживача передбачає критичне осмислення отриманої рекламної інформації, її співвідношення з попереднім власним життєвим досвідом.

Метод навіювання: розглядається як штучне прищеплення шляхом слова або іншим способом різних психічних явищ, в тому числі настрої, зовнішнього враження, ідеї або конкретної дії іншої людини за відсутності у нього критичного мислення. Говорячи про навіювання в рекламі, слід підкреслити, що вона майстерно використовує весь спектр емоційного впливу,

використовуючи бажання людини бути здоровою і благополучною, її марнославство, прагнення зберегти або підвищити свій соціальний статус.

Метод гіпнозу: суть цього методу полягає в тому, що в ньому практично не віддають прямих наказів, просто щось коментують, про щось запитують, радяться з партнером по спілкуванню. Основні техніки гіпнозу наступні: Трюїзм (гіпнотична заміна команди), Ілюзія вибору, Припущення, Команда, прихована у питанні, Використання протилежностей, Повний вибір.

Психоаналітичний метод. В основі цього методу лежать два важливі положення: товар повинен бути привабливим підсвідомо; основа привабливості товару – сексуальність в широкому сенсі. Прикладом використання психоаналітичного методу є реклама солодких десертів «Бонжур».

Метод нейролінгвістичного програмування – вплив на людину з метою впливу на йогу психіку, а отже і на поведінку. «Нейро» означає той факт, що наведена в результаті впливу поведінка є наслідком нерво-психологічних процесів, а «лінгвістичне» – те, що ці процеси управляються словом.

Метод лінгвістичного маніпулювання – це використання особливостей мови та правил її вживання з метою прихованого впливу на адресата в потрібному напрямку [3].

Найчастіше використовують такі прийоми як роздрібнення і локалізація. Наприклад, в друкованих виданнях найцікавіший матеріал поділяється на декілька частин, які розміщені по всьому номеру. Це спонукає читача переглянути весь випуск, в тому числі і рекламні оголошення, – саме це і є метою рекламодавця.

В основу будь-яких рекламних технологій закладено маніпулювання свідомістю споживачів, ціллю яких є запобігання критичного ставлення до інформації, яка надходить. Спочатку здійснюється мотиваційний аналіз – з'ясовується, які стереотипи переважають, а потім акцентують на них увагу та вивчають більш детально. Далі з'являються ідеї, які необхідно пов'язати з вже наявними стереотипами. Так відбувається до тих пір, поки початкова концепція не змінюється на протилежну.

Варто відмітити, що в наш час найпотужнішим інструментом впливу на масову свідомість людей є телебачення. Телевізійна реклама одночасно поєднує в собі звукове і візуальне сприйняття інформації, а сильний психологічний вплив (через особистісний спосіб звернення до глядачів) надає рекламному зверненню такого рівня ефективності, який досягається при особистому продажу.

Особливо негативний вплив реклами прослідковується у свідомості молоді та дітей. Адже зріла людина, на відміну від молодої, може протиставити рекламному впливу власні сформовані погляди, смаки та моральні критерії.

Таким чином, щоб не стати жертвою реклами, необхідно фільтрувати всі повідомлення та пропозиції, які надходять, щоб уникнути спроб маніпулювання свідомістю. Щоб захистити себе від маніпулятивного впливу реклами слід: бути упередженим до рекламних закликів; бути прискіпливими до інформації, що подається у рекламі; все піддавайте сумніву; перевіряйте чи задекларована у рекламі інформація є логічною та послідовною.

Таким чином, реклама має вагомий вплив на свідомість споживачів, керуючи їх первинними інстинктами: відчуттям страху, радості, задоволення та прагненням до розвитку. Проникнувши у всі сфери життя суспільства – економічну (реклама як засіб збуту товару), соціальну (здійснення комунікативної функції, поєднання інтересів різних груп суспільства), правову (слугує інструментом пропаганди етичних та правових норм), духовну (сприяє формуванню ідентичності особистості, вихованню патріотизму), політичну (формування іміджу певної політичної групи чи лідера), реклама є складним соціальним явищем, ефективним інструментом маніпуляції свідомості покупців. Для захисту від негативного впливу реклами необхідно піддавати її дані сумніву та перевіряти на достовірність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мамалига С. В. Реклама: психологія впливу на споживача / С. В. Мамалига, Н. М. Краєвська, С. О. Краєвський. // Вісник Хмельницького національного університету. – 2011. – С. 173-176.

2. Реклама як засіб маніпулювання свідомістю підлітків [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://vipsoft.blob.core.windows.net/contest/6e44a55eeb55b1fb26a1a8f9485a31f5.pdf. – Назва з екрану.

3. Прокопчук І. О. Реклама як інструмент впливу на процес прийняття рішень споживачем / І. О. Прокопчук // Студентський вісник Національного університету водного господарства та природокористування. – 2015. – С. 126-128.

4. Антонова З. О. Психологічні особливості впливу реклами на споживача [Електронний ресурс] / З. О. Антонова // Педагогічний процес: теорія і практика. – 2014. – Вип. 1. – С. 149-153.

Науковий керівник *– Середницька Л. П., старший викладач кафедри маркетингу та реклами Вінницького торговельно-економічного інституту Київського національного торгово-економічного університету.*

ФІНАНСИ / ПІДПРИЄМНИЦТВО

УДК 65.012.8:658

Василь Голота,
студент 5 курсу
спеціальності «Менеджмент»
Київський національний університет технологій та дизайну
(м. Київ)

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ПІДПРИЄМСТВА: ФАКТОРИ ВПЛИВУ ТА ШЛЯХИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

У статті досліджено поняття економічної безпеки, фактори впливу. Визначено фактори, що негативно впливають на економічну безпеку підприємства. Запропоновано етапи управління ризиками для нейтралізації або мінімізації їх.

Ключові слова: *економічна безпека, загрози, фактори ризику, рівні управління.*

The article deals with the concept of economic security, factors of influence. The factors that negatively influence the economic safety of the enterprise are determined. The stages of risk management are proposed for neutralization or minimization of them.

Keywords: *economic security, threats, risk factors, management levels.*

Через нестабільну ситуацію в країні більшість підприємств змушені функціонувати в умовах нестабільної економіки та мінливого зовнішнього середовища. Для стабільного функціонування підприємствам необхідно модернізувати основні фонди для забезпечення його розвитку. Адже модернізація основних фондів є важливим чинником ефективності функціонування. За цієї ситуації захист виробництва від дестабілізуючих факторів, які впливають на підприємство, означає його економічну безпеку як у кризові періоди, так і в стабільному економічному середовищі.

При стійкому розвитку підприємство забезпечує утримання своїх позицій на ринку, тобто певних обсягів виробництва та збуту своєї продукції, запобігання економічних збитків. Під час кризи найбільшою небезпекою для підприємства є погіршення його потенціалу (виробничого, науково-технічного, кадрового тощо). Інакше кажучи, у підприємства знижується здатність до відтворення, оскільки бюджет на розвиток практично відсутні. Отже, дана тема є актуальною, що пояснює її вибір.

Дослідженнями питання економічної безпеки підприємств займалися такі науковці, як, зокрема, Н. Білошкурська [1], І. Бланк [2], А. Вергун, О. Черниш, І. Тарасенко. В основі цих наукових праць описуються категорія економічної безпеки, чинники, що її формують, та методики оцінки її рівня.

Дослідження впливу інвестиційної складової та інвестиційного ризику на економічну безпеку підприємства, адже інвестиційна складова є однією з тих, що визначають економічну безпеку та фінансову стійкість.

Стабільне функціонування підприємств залежить від таких факторів: фінансових, інформативних, екологічних втрат, підвищення продуктивності праці, конкурентоспроможності. Саме ці фактори формують економічну безпеку підприємства, яка може забезпечує стійкий розвиток суб'єкта господарювання [4].

Забезпечення економічної безпеки підприємства дає змогу нейтралізувати негативні впливи чи наслідки їх впливу або зовсім запобігти цьому. На виявлення та ідентифікацію загроз, як одного з найбільш важливих завдань забезпечення економічної безпеки вказує Р. Зачосова [3].

Автор [1] наукової праці зазначає, що вивчення дестабілізуючих факторів дає змогу запобігти загрозам економічної безпеки підприємства. Зіставлення розрахунків наявних і можливих економічних втрат є важливим інструментом забезпечення економічної безпеки.

Для забезпечення економічної безпеки підприємства важливим є підтримання її фінансової, кадрової, техніко-технологічної, інформаційної та інших складових. Це може бути реалізовано у процесі управління підприємством шляхом впровадження стратегічного рівня управління.

На стратегічному рівні передбачається проходження чотирьох етапів:

I. визначення показників та їх допустимих значень;

II. контроль за досягненням обраних значень;

III. вибір коригуючих заходів на підставі моніторингу ризикових факторів;

IV. впровадження заходів для ефективності управління ризиками.

Також підприємству необхідно здійснювати контроль за такими складовими економічної безпеки, як:

1) фінансова – спроможність пристосовуватись до мінливого та невизначеного зовнішнього середовища;

2) кадрова – збереження та розвиток інтелектуального потенціалу підприємства, ефективне планування та управління персоналом;

3) техніко-технологічна – відповідність технологій підприємства стандартам та потенціал для їх розвитку;

4) інформаційна – визначає ефективність інформаційно-аналітичного забезпечення господарської діяльності підприємства;

5) екологічна – дотримання підприємством усіх чинних вимог законодавства щодо норм впливу на навколишнє середовище;

6) силова – визначає фізичну безпеку працівників підприємства, ступінь збереження майна від негативного впливу та захищеність інформаційних ресурсів підприємства;

7) політико-правова – стосується формування правового забезпечення діяльності підприємства, можливості його адаптації до змін в законодавстві.

Моніторинг показників на підставі виявлення, оцінки й аналізу ризиків дає змогу передбачити загрозу безпеці та стати основою їх запобігання, а в подальшому – визначення відповідної стратегії.

А оскільки розвиток діяльності підприємства пов'язаний з дією дестабілізуючих факторів ризику, необхідно впровадити етапи управління ризиками.

На першому етапі, що здійснюється на стратегічному рівні управління, визначається перелік контрольованих показників, що відображають реалізацію інвестиційного проекту та допустимі межі їх значень.

Другий етап передбачає контроль обраних значень, а саме моніторинг внутрішніх та зовнішніх ризикових факторів, визначення рівня наявної небезпеки, а у разі необхідності – прийняття відповідних управлінських рішень щодо його зниження чи запобігання.

Третій етап передбачає виявлення негативні тенденції діяльності підприємства, визначаються причини, характер ризику та його рівень, а також прогноз наслідків на майбутнє, після чого ухвалюються управлінські рішення щодо коригування [2].

На четвертому етапі проводиться оцінка ефективності коригувальних заходів. Для цього визначається коефіцієнт ефективності одним із загальноприйнятих способів: як оцінка фінансової стійкості; різниця між фактичними втратами від прояву ризику і витратами на ідентифікацію та зменшення ризику; різниця між фінансовими можливостями підприємства і його збитками та витратами на управління ризиками і втратами після заходів управління; співвідношення між чистим грошовим потоком від реалізації діяльності підприємства до та після впровадження заходів управління ризиком тощо.

У разі неефективного управління ризиком процеси повторюються для визначення коригувальних дій з прийнятним рівнем ризику.

Зазначене дає підстави до висновків про те, що залежно від того, наскільки суб'єкт господарювання може протистояти загрозам внутрішнього та зовнішнього характеру залежить рівень його економічної безпеки. В сучасних умовах господарювання рівень економічної безпеки підприємства залежить певною мірою від того, наскільки ефективними є розроблені на підприємстві заходи, що сприятимуть уникненню чи принаймні зменшенню можливих загроз та шкідливих наслідків негативних складових зовнішнього та внутрішнього середовища суб'єкта господарювання. За таких обставин перед керівництвом підприємства постає завдання, яке полягає в розробці заходів, що сприятимуть забезпеченню належного рівня його економічної безпеки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білошкурська Н. В. Особливості формування рівнів економічної безпеки / Н.В. Білошкурська // Економіка. Фінанси. Право. – 2011. – № 5. – С. 7-10.

2. Бланк И. А. Инвестиционный менеджмент: уч. курс / И. А. Бланк. – К. : Эльга-Н ; Ника-Центр, 2001. – 448 с.

3. Зачосова Р. В. Класифікація загроз сталості економічної безпеки компаній з управління активами /Н.В. Зачосова // Економіка Фінанси Право. – 2010. – № 3. – С. 7-12.

4. Смоквіна Г.А. Сучасні підходи до оцінки економічної безпеки промислового підприємства: теоретичний досвід і практичне використання / Г. А. Смоквіна // Бізнес-Інформ. – 2015. – № 11. – С. 231-239.

УДК 332.133

Оксана Кузьменко,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри підприємництва, торгівлі та біржової діяльності
Університет імені Альфреда Нобеля
(м. Дніпро)

ТОРГОВІ ПРОБЛЕМИ, ЯКІ СТОЯТЬ ПЕРЕД КРАЇНАМИ, ЩО РОЗВИВАЮТЬСЯ

У статті розглянуто основні торгові проблеми, що стоять перед країнами, що розвиваються. Охарактеризовано залежність попиту та пропозиції щодо ціни та експорту.
Ключові слова: *експорт, торгівля, попит, пропозиція, продуктивність.*

The article deals with the main trade problems facing developing countries. The dependence of supply and demand on prices and exports is described.
Keywords: *export, trade, demand, supply, productivity.*

На думку деяких економістів, таких як Рауль Пребиш, Ханс Зінгер та Гуннар Мюрдаль, товарні умови торгівлі (тобто співвідношення індексу цін до експорту до індексу цін імпорту) мають тенденцію до погіршення з часом [1].

Для цього є дві основні причини: підвищення продуктивності; еластичність попиту на доходи.

Підвищення продуктивності. Більшість або все підвищення продуктивності праці, що відбуваються в розвинених країнах, передаються їх працівникам у вигляді високої заробітної плати та доходів. Але підвищення продуктивності в країнах, що розвиваються призводить до падіння цін на сировину.

Еластичність попиту на доходи. Попит на виготовлений експорт розвинених країн має тенденцію до зростання набагато швидше, ніж попит останнього на сільськогосподарський експорт країн, що розвиваються. Це пов'язано з набагато більшою еластичністю попиту на промислові товари, ніж сільськогосподарські товари. З цих причин самодостатність (без торгівлі) іноді краще, ніж торгівля. Як стверджував Дж. Н. Бхагвати, погіршення умов країн, що розвиваються, може бути настільки великим, що погіршить їх з торгівлею більше, ніж без неї. Це відомо як згубне зростання [2].

Мак Бейн зазначив, що, крім погіршення довгострокових або світських умов торгівлі, країни, що розвиваються, можуть зіткнутися зі значними короткостроковими коливаннями експортних цін та валютних надходжень, що

може серйозно заважати їх розвитку. Цей пункт наведено на рис.1 D_0 та S_0 відносяться відповідно до кривої попиту та пропозиції країн, що розвиваються.

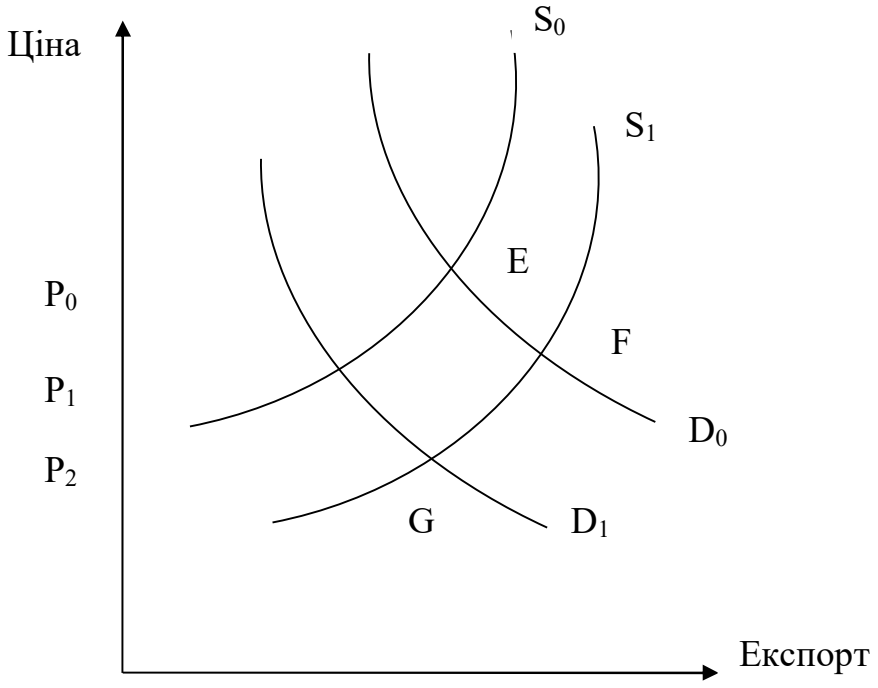

Рис. 1. Ціна стабільності та первинного експорту

При D_0 та S_0, рівноважна ціна первинного експорту країн, що розвиваються, становить P_0. Якщо D зміщується на D_1 або S на S_1, то рівноважна ціна різко падає до P_1. Якщо обидва D та S змінюються на D_1 та S_1, то рівноважна ціна падає ще більше до P_2. Якщо D_1 та S_1 знову повертаються до початкових позицій, тобто D_0 та S_0, то рівноважна ціна повертається до P_0.

Таким чином, ціна нееластичних та нестабільних кривих D та S може призвести до різких коливань цін. Тут діапазон коливань цін досить широк P0-P_2. Таким чином, нееластичні (тобто круто схильні) та нестабільні (тобто змінні) криві попиту та пропозиції для первинного експорту країн, що розвиваються, можуть призвести до значних коливань цін на експортуванні товару країн, що розвиваються [2].

Попит на основні продукти на світових ринках є нееластичним та незмінним. Він є нееластичним, оскільки більшість домашніх господарств у розвинених країнах витрачають лише невелику частку своїх доходів на такі товари, як кава, чай, цукор та какао. Отже, коли ціни на ці предмети змінюються, домашні господарства не збільшують покупки цих предметів значно.

В результаті попит на такі товари стає нееластичним. З іншого боку, попит на різні мінерали – це нееластична ціна, оскільки замінники не є доступними. У той же час попит на первинну продукцію країн, що розвиваються, нестабільний через цикли торгівлі в розвинених країнах.

Постачання більшості первинних країн-експортерів, що розвиваються, – це нееластична ціна через тривалий період визрівання у випадку деревних культур, особливо плантацій. Гумові дерева потребують 10-15 років, щоб

вирощувати. Більше того, у більшості країн, що розвиваються, ми знаходимо внутрішню жорсткість і нездоланність використання ресурсів. Постачання нестабільні і змінюються через погодні умови, шкідники тощо.

Через великі коливання експортних цін, експортні надходження країн, що розвиваються, також значно відрізняються з року в рік. Це, в свою чергу, призводить до коливань національного доходу, споживання, заощаджень та інвестицій. Такий тип економічних коливань чи рухи бізнесу, циклічно робить планування розвитку (яке залежить від імпортної техніки, фондів, сировини) набагато складніше.

ЛІТЕРАТУРА

1. Bhagwati J. Termites in the Trading System How Preferential Agreements Undermine Free Trade / J. Bhagwati. – Oxford University Press, 2008. – 160 p.

2. United Nations (2008) Trade and Development Report, 2008.

ЕКОНОМІКА

УДК 65.012.8

Василь Голота,
студент 5 курсу
спеціальності «Менеджмент»
Київський національний університет технологій та дизайну
(м. Київ)

СИСТЕМА ЗАГРОЗ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

У статті досліджено сутність понять «економічна безпека підприємства», «попередження», «загроза», «ризик». Запропоновано види загроз за основними характеристиками. Розглянуто вплив внутрішніх та зовнішніх загроз на діяльність підприємства.

Ключові слова: *економічна безпека підприємства, система загроз економічної безпеки, попередження, загроза, ризик, небезпека.*

The article defines the concept of «enterprise economic security», given definitions «danger», «prevention», «risk», «threat». The classification of threats made according to the main features. Generalized the impact of threats on the enterprise.

Keywords: *enterprise economic security, danger, prevention, risk, threat.*

На сучасному етапі розвитку ринкової економіки у підприємств виникає проблема стабільного та безпечного функціонування. Адже, на стабільне функціонування підприємства впливає маса чинників зовнішніх та внутрішніх загроз. Тому, для зменшення негативного впливу необхідно більш детально розглянути та визначити негативні чинники, які найбільше впливають на діяльність підприємства.

Серед науковців, які займалися дослідженням впливу загроз на економічну безпеку підприємства, виділяють: О. Барановський, І. Тарасенко, В. Шлемко, А. Вергун, І. Бінько. Деякі вчені в своїх наукових працях приділили увагу вивченню загроз безпеки, а саме: В. Пономаренко, Г. Козаченко, А. Пономарьов.

Вивчення змісту поняття «загрози», класифікація загроз за ознаками, дослідження негативного впливу загроз на функціонування діяльності підприємства.

Економічна безпека підприємства – це стан захищеності діяльності підприємства, який досягається у результаті комплексу складових елементів суб'єкту господарювання (фінансових, правових, капіталу, технологій, кадрів, соціально-психологічних та інших), які забезпечують здійснення найбільш ефективного використання ресурсів, стабільного функціонування підприємства, досягнення поставленої мети, подолання різного роду загроз та швидкої адаптації до умов середовища, що змінюються [2].

Аналіз досліджень свідчить про те, що у кожного підприємства будь-якої сфери діяльності завжди виникають внутрішні та зовнішні загрози розвитку.

Тому, для захисту підприємства від даних загроз існує система економічної безпеки, яка безпечно захистить підприємство і ефективно використає його фінансовий та матеріальний потенціал.

Згідно з цим, необхідно розглянути зміст основних понять, які пов'язані з внутрішніми та зовнішніми загрозами системи економічної безпеки. Терміни «небезпека» та «загроза» у загальному розумінні розглядаються як синоніми, а у вузькому розумінні їх необхідно розрізняти, адже у конкретній події сукупність загроз становить небезпеку.

У широкому розумінні *небезпека* – це об'єктивно існуюча можливість негативно вплинути на соціальний організм, в наслідок якого останньому може бути спричинено будь-який збиток, втрата, які змінюють його стан або, в результаті впливу яких, його розвиток набуває негативної динаміки чи параметрів (характер, темп, форми та інші) [3].

Відповідно джерела небезпек становлять сукупність умов і факторів, які утримують в собі та при визначених умовах самі по собі або в будь-якій комбінації формують деструктивну природу (сукупність негативних впливів).

Для більш детального вивчення системи економічної безпеки необхідно акцентувати увагу на таких видах небезпек:

− *попередження* – це метод згідно якого проводиться оцінка можливих станів щодо отримання розвитку ситуацій ризику та відмова від них або реагування певними діями. За невиконання певних дій підприємством щодо попереджень це переростає в ризик.

− *ризик* – це зміна результатів конкретних рішень чи дій від плану [2]. Економічна безпека направлена на нейтралізацію чи зменшення ризику економічних збитків. Однак ніякі людські здібності не здатні ліквідувати ризик. На практиці існують тільки способи полегшення його наслідків [3]. Основним фактором у господарській діяльності підприємства, стосовно ризику, виступає його вік. Чим довше підприємство існує, тим менша ймовірність зазнати невдачі.

Усі фактори небезпеки, ризику й загрози можуть бути згруповані по різних класифікаційних ознаках (Табл. 1) [4].

Таблиця 1

Класифікація небезпек і загроз економічній безпеці підприємства

Ознака	**Класифікація**
По можливості прогнозування:	*прогнозовані* – що виникають при певних обставинах, виявлені на підставі минулого досвіду, узагальнені галузевою наукою та прикріплені в законах, стандартах, технічних умовах та інших нормативних документах; *непередбачені* – форс-мажорні обставини, технологічні досягнення й відкриття та інші, неминучі по суті.
по джерелу походження:	*об'єктивні* – виникають без участі та волі суб'єктів системи (стан ринкової кон'юнктури, конкурентний перерозподіл ринку і та ін.); *суб'єктивні* – навмисні або ненавмисні дії людей, органів влади або державних організацій; конкурентна боротьба, злочинність та інше, що впливають на економічні відносини підприємства на ринку.

по можливості запобігання:	*форс-мажорні* – відрізняються непереборністю впливу (природні катаклізми, техногенні катастрофи, війни, епідемії, які змушують вирішувати й діяти всупереч наміру) і представляють особливу складність запобігання бюджетними коштами; *передбачувані* – можуть бути передбачені на стадії планування бізнесу, процесів і технологій для мінімізації або повного запобігання можливого збитку у випадку реалізації фактору ризику.
по ймовірності настання:	*явні, очевидні* – обумовлені ринковими (економічними і юридичними) законами; *латентні* – неявні, тимчасово сховані, що важко виявляються.
по природі їх виникнення:	*економічні* – кон'юнктурні (ринкові) зміни; *політичні* – зміна влади, введення ембарго; *правові* – законодавче регулювання діяльності, ліцензування; *техногенні* – аварії та катастрофи; *екологічні* – виснаження ресурсів, кліматичні зміни; *конкурентні* – «чорний PR», недобросовісна конкуренція; *контрагентські* – невиконання зобов'язань, шахрайство.
по значимості або істотності збитку:	*несуттєві* – що не впливають на ринковий стан компаній; *істотні* – втрата значної частини матеріальних і фінансових ресурсів; *значні* – втрата конкурентних переваг, можливе банкрутство; *катастрофічне* – неможливе продовження господарської діяльності, неминуче банкрутство.
по ступеню ймовірності:	*неймовірні* – за вкрай низької ймовірності збігу обставин виникнення погрози; *малоймовірні* – не вимагають планування превентивних заходів як *різновид* форс-мажорних обставин; *імовірні* – слабко прогнозовані, вимагають планування залежно від значимості збитку; *досить імовірні* – прогнозовані, плановані й забезпечені бюджетом; *неминучі* – легко прогнозовані, обумовлені природою виникнення, плановані й забезпечені бюджетом.
за ознакою їх здійснення в часі:	*безпосередня* – з повною ймовірністю здійснення; *близька* (до 1 року) – прогнозована й планована; *далека* (понад 1 рік) – не передбачається поточним бюджетом.
за ознакою їх здійснення в просторі:	*на території підприємства; на території, що прилягає до підприємства; на території регіону; на території країни; на закордонній території.*
за способами здійснення:	*промислове шпигунство; розкрадання; вербування і підкуп персоналу; психологічний вплив на персонал; технологічний доступ та інші.*
за сферою виникнення:	*внутрішні фактори* – пов'язані з господарською діяльність підприємства і його персоналу. Обумовлені бізнес – процесами, що й зумовлюють вплив на результати господарської діяльності підприємством, дотримання технологій, організація праці й соціальної сфери персоналу й багато інших; *зовнішні* – виникають за межами підприємства, пов'язані з кон'юнктурою ринку й середовищем функціонування підприємства, їх зміна може привести до виникнення збитків: соціальноекономічних, політичних, юридичних, технологічних криміналістичних тощо.

З огляду на вище сказане, саме загрози за сферою виникнення мають найбільший вплив на підприємство.

До найнебезпечніших зовнішніх загроз, які можуть нанести шкоду підприємству або зробити його подальшу діяльність неможливою, можна віднести [5]: недосконалість чинного законодавства; недобросовісна конкуренція; криміналізація економіки; зміна валютного курсу; поява нових технологій (Інтернет).

До внутрішніх загроз, які найбільше впливають на підприємство, належать:

– відсутність стабільної середньої ланки менеджерів;

– відсутність або поверхневе ставлення до маркетингової стратегії підприємства;

– забезпечення сировиною та комплектуючими;

– невизначеність цілей;

– невмотивована поведінка персоналу підприємства, яка, в свою чергу, веде до зниження продуктивності праці.

При визначенні численних зовнішніх і внутрішніх загроз, напрямів і об'єктів їх дії та можливих наслідків для підприємства свідчить про їх різні впливи на діяльність. Вони змінюються в залежності від роду діяльності підприємства. Для кожного підприємства будуть свої економічні загрози, притаманні саме цьому підприємству. У зв'язку з цим головною ціллю керівників підприємства, є визначення найбільш небезпечних загроз та розроблення системи заходів і їх своєчасного виявлення, запобігання або послаблення.

У дослідженні проведено класифікацію загроз за певними ознаками та запропоновано класифікацію небезпек і загроз економічної безпеки підприємства. До запропонованої класифікації виявлено вплив внутрішніх і зовнішніх загроз та визначені найбільш небезпечні і впливові. Система економічної безпеки покликана захистити підприємство від зовнішніх та внутрішніх загроз, надійно зберегти економічний стан підприємства. Чим краще підприємство визначить загрози, притаманні саме йому, тим більш точні будуть вжиті заходи для стабілізації ситуації і нормального його функціонування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ястремський О. Основи теорії економічного ризику : навч. посібник для студентів екон. спец. вищ. навч. закл. – К.: АртЕк.1997. – 248 с.

2. Долан Э. Д., Линдсей Л. микроэкономика: Пер. с англ. – СПб. : АО «Санкт-Петербург оркестр», АО ЗТ «Литера плюс», 1994. – 405 с.

3. Москвин В. А. Управление рисками при реализации инвестиционных проектов / Москвин В. А. – М. : Финансы и статистика, - 2004.

4. Реверчук Н. Й. Управління економічною безпекою підприємницьких структур [монографія] / Реверчук Н.Й. – Львів ЛБІ НБУ. 2004. – 195 с.

УДК 351. 863

Владислава Тимкован,
студентка 5 курсу
спеціальності «Менеджмент»
Київський національний університет технологій та дизайну
(м. Київ)

ВПЛИВ НЕГАТИВНИХ ФАКТОРІВ НА ЕКОНОМІЧНУ БЕЗПЕКУ ДЕРЖАВИ

Досліджено зміст економічної безпеки держави, її основні складові та негативний вплив дестабілізуючих факторів на неї. Проаналізовано головні риси тіньової економіки та запропоновано заходи для ліквідації загроз економічній безпеці держави.

Ключові слова: *економічна безпека, безпека, економічна безпека держави, безпека держави.*

The content of economic security of the state, its main components and the negative influence of destabilizing factors on it are researched. The main features of the shadow economy are analyzed and measures are taken to eliminate threats to the economic security of the state.

Keywords: *economic security, security, economic security of the state, state security.*

На сучасних етапах розвитку ринкової економіки покращення економічної безпеки країни можливе без ведення тіньової економіки в державі. Саме тіньова економіка є головною перешкодою економічному піднесенню економічній безпеці країни. Стан ринкової економіки свідчить про те, що високий рівень тіньової економіки присутній у країнах з неефективною системою державного управління. Головними рисами цього є:

1. Відсутність стратегії розвитку ринкової економіки;
2. Низький рівень підготовки працівників;
3. Відсутність програм для мотивації контролюючих органів;
4. Недосконалість правової системи.

Аналіз досліджень показав, що через недосконалість суспільно-економічної системи формуються загрози національній безпеці держави. Крім того, загострюються рівень дефіциту державного бюджету, інфляції та, як наслідок, зростає рівень безробіття і погіршується життя населення, що зумовлює негативні процеси через відсутність обґрунтованої стратегії національного розвитку, яка заснована на нових наукових підходах до формування економічної безпеки держави. Саме тому дана тема є досить актуальною, що пояснює її вибір.

Теоретичні та практичні аспекти економічної безпеки держави висвітлено у працях таких вітчизняних та зарубіжних науковців як: П. Кінг, Л. Абалкін, Р. Нолан, А. Архіпова, Т. Костюк, О. Власюк, А. Козаченко, З. Варналій, В. Геєць, А. Гриценко, О. Чаусовський, Є. Олейніков, Є. Човушян, О. Білорус, Ю. Лисенко, В. Медведєва, Є. Панченко, О. Тамбовцев, Т. Пастернак-Таранушенко та ін.

Метою статті є визначення сутності економічної безпеки підприємства та негативних факторів, які на неї впливають.

Нині за умов розвитку ринкової економіки ефективність функціонування економіки сприяє поглибленню міжнародної кооперації та міжнародному обміну технологіями. Глобалізація соціально-економічних процесів може викликати залежність для країн, що розвиваються, це потребує забезпечення економічної безпеки.

У наукових працях дослідники економічну безпеку описують як стійкість до зовнішніх та внутрішніх загроз, контроль держави за рухом і використанням національних ресурсів, сукупність умов і чинників, які забезпечують незалежність національної економіки, її стабільний і стійкий розвиток, здатність до постійного оновлення та самовдосконалення [2].

Автори [3; 4] наукових праць вважають, що основними складовими економічної безпеки є:

– економічна незалежність, що означає здійснення державного контролю над вітчизняними ресурсами, спроможність використовувати національні конкурентні переваги для забезпечення рівноправної участі у міжнародній торгівлі;

– стійкість і стабільність національної економіки, що передбачає надійність усіх елементів економічної системи, захист усіх форм власності, створення гарантій для ефективної підприємницької діяльності, стримування дестабілізуючих факторів;

– здатність до саморозвитку та прогресу, тобто спроможність самостійно реалізувати і захищати економічні інтереси держави, здійснювати постійну модернізацію виробництва, ефективну інвестиційно-інноваційну політику, розвивати інтелектуальний і трудовий потенціал країни.

Загалом економічна безпека держави забезпечується декількома економічними методами та засобами неекономічного характеру, а саме:

– Політичними;
– Юридичними;
– Правовими;
– Спеціальними;
– Військовими й іншими, включаючи захист секретів.

Проте, варто зауважити, що економічна безпека є не тільки специфічним методом, але й економічним засобом щодо наслідків внутрішніх та зовнішніх загроз у державі.

Дослідивши негативний вплив дестабілізуючих факторів на економічну безпеку країни необхідно вжити такі головні заходи для ліквідації або нейтралізації загроз національній безпеці в економічній сфері:

– зменшення банківських ставок за кредитами для промисловості з урахуванням її пріоритетності;

– здійснення легалізації тіньових доходів;

– підвищення рівня розвитку економіки за рахунок мобілізації фінансових ресурсів держави [4].

В умовах ринкової економіки важливе місце займає економічна безпека держави, адже вона є запорукою суверенітету, конкурентоспроможності, обороноздатності, підтримання соціальної злагоди в суспільстві, органічного входження країни в систему світової економіки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гетьманчук М. П. Національна безпека України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pidruchniki.ws/10310208/politologiya/natsionalna_bezpeka_ukrayini.

2. Кальмук О. Механізми забезпечення економічної безпеки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.experts.in.ua/baza/analitic/index.php?ELEMENT_ID=81077.

3. Користін О.Є. Економічна безпека. Національні економічні інтереси та загрози економічній безпеці України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.ws/15290527/ekonomika/natsionalni_ekonomichni_interesi_zagrozi_ekonomichniy_bezpetsi_ukrayini.

4. Статкевич М. Тіньова економіка і національна безпека – загрози і способи захисту [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dialogs. org.ua/ru/project/page7924.html.

БІОЛОГІЯ

УДК 591.9 (1-751.3) (477.46-21 Канів)

Катерина Коляда,
студентка 2 курсу
спеціальності «Біологія»
ДВНЗ « Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди»
(м. Переяслав-Хмельницький)

РІЗНОМАНІТНІСТЬ І СУЧАСНИЙ СТАН ВИВЧЕННЯ РІДКІСНОЇ ФАУНИ КАНІВСЬКОГО ПРИРОДНОГО ЗАПОВІДНИКА

У даній статті на основі літературних джерел проаналізовано видове різноманіття рідкісної фауни Канівського природного заповідника, зокрема узагальнені результати та показано розподіл таксонів червонокнижних тварин за станом вивчення їх видового складу.

Ключові слова*: Канівський природний заповідник, фауна, біорізноманіття, рідкісні види тварин, Червона книга України.*

In this article, on the basis of the literature analyzed the species diversity and rare fauna of the Kaniv natural reserve, in particular the summary of the results and shows the distribution of the taxa in the red data book species status study their species composition.

Keywords: *Kaniv natural reserve, fauna, biodiversity, rare species of animals, Red Book of Ukraine.*

На сьогоднішній день постає проблема охорони тварин та збереження біорізноманіття. Не виняток і Канівський природний заповідник, адже і тут є багато представників сучасної фауни, яким загрожує зникнення. Крім того, вивчення фауни Канівського природного заповідника сприяє підвищенню наукової значимості завдяки нагромадженню зібраних об’єктів (вологі препарати, ентомологічні колекції, земноводних тощо).

Чимало науковців вивчали фауну Канівського заповідника. Учені М. Грищенко і М. Гаврилюк розглядали гніздування орлана-білохвоста у Канівському заповіднику. В результаті було з’ясовано, що орлан-білохвостий є звичайним видом для Канівського заповідника, але за останні двадцять років зустрічається тільки на зимівлі або під час перельотів[4]. Дослідники Н. Ружіленко, А. Продченко аналізували територіальний розподіл, екологію та чисельність борсука в Канівському заповіднику і було виявлено, що борсук зустрічається здебільшого у лісистій місцевості і його чисельність достатньо висока [5]. Науковці О. Радченко, С. Дудка, обстежували мурашки Канівського заповідника, і з’ясували, що на сьогодні на території заповідника відомо 52 види мурашок з 16 родів 4 підродин [6].

Мета дослідження: полягає у вивченні рідкісної фауни Канівського природного заповідника. Основними завданнями даного дослідження є:

– проаналізувати історичний огляд досліджуваної проблеми

– дослідити видовий склад рідкісної фауни заповідника, основну увагу приділивши червонокнижним тваринам.

Канівський природний заповідник знаходиться в Черкаській області, а саме в центральній частині Канівського району. Канівський заповідник був створений 30 липня 1923 року на площі 2027 гектарів для охорони біорізноманіття. Заповідник включає надзаплавну, нагірну частини, а також острови – Круглик, Шелестів та Зміїні острови [1, с. 5-7].

Канівський природний заповідник – це перший заповідник який був створений у зоні лісостепу. Нині заповідник підпорядковується Київському національному університету імені Тараса Шевченка і є базою для практики студентів відповідних спеціальностей цього університету [2].

Клімат заповідника помірно-континентальний, з сонячним літом і достатньо прохолодною зимою, що сприяє швидкому поширенню представників флори і фауни даної території. Грунтовий покрив заповідника представлений сірими лісовими та дерновими грунтами. Внаслідок розчленування рельєфу можна побачити велику різноманітність тварин на території заповідника [3, с. 53-59].

На основі літературних джерел та власних спостережень було з'ясовано, що в заповіднику переважають такі біотопи: лісовий, водно-болотний та синантропний, які заселяють рідкісні види тварин: лунь польовий *(Circus cyaneus),* жук-олень *(Lucanus cervus cervus),* орел-карлик *(Hieraaetus pennatus),* голуб-синяк *(Columba oenas),* вусач великий дубовий *(Cerambyx cergo),* ящірка зелена *(Lacerta viridis),* мідянка *(Coronella austriaca),* тхір лісовий *(Mustela putorius),* орлан-білохвіст *(Haliaeetus albicilla)* та багато інших тварин з різних біоценозів. Результати досліджень відображено у таблиці 1.

Таблиця 1

Видовий склад рідкісних видів тварин Канівського заповідника

№	Вид	Клас	Біогеоценози			
			Водно-болотний	Лісо-вий	Синан-тропний	ЧКУ
1.	Змієїд *(Circaetus gallicus)*	Птахи *(Aves)*	-	+	-	+
2.	Мідянка *(Coronella austriaca)*	Плазуни *(Reptilia)*	-	+	-	+
3.	Крячок малий *(Sterna albifrons)*	Птахи *(Aves)*	+	-	-	+
4.	Бражник мертва голова *(Acherontia atropos)*	Комахи *(Insecta)*	-	+	-	+
5.	Лящ *(Abramis brama)*	Риби *(Pisces)*	+	-	-	-
6.	Лелека чорний *(Ciconia nigra)*	Птахи *(Aves)*	+	-	-	+
7.	Тхір лісовий *(Mustela putorius)*	Ссавці *(Mammalia)*	+	-	+	+
8.	Лунь польовий *(Circus cyaneus)*	Птахи *(Aves)*	-	+	-	+
9.	Дозорець-імператор *(Anax imperator)*	Комахи *(Insecta)*	+	-	-	+

10.	Підорлик малий *(Aquila pomarina)*	Птахи *(Aves)*	-	+	-	+
11.	Ящірка зелена *(Lacerta viridis)*	Плазуни *(Reptilia)*	-	+	-	+
12.	Щука звичайна *(Esox lucius)*	Риби *(Pisces)*	+	-	-	-
13.	Плітка звичайна *(Rutilus rutilus)*	Риби *(Pisces)*	+	-	-	-
14.	Вусач великий дубовий *(Cerambyx cergo)*	Комахи *(Insecta)*	-	+	-	+
15.	Голуб-синяк *(Columba oenas)*	Птахи *(Aves)*	-	+	-	+
16.	Сорокопуд сірий *(Lanius excubitor)*	Птахи *(Aves)*	-	+	-	+
17.	Орлан-білохвіст *(Haliaeetus albicilla)*	Птахи *(Aves)*	-	+	-	+
18.	Веретільниця ламка *(Anguis fragilis)*	Плазуни *(Reptilia)*	-	+	-	-
19.	Гадюка звичайна *(Vipera berus)*	Плазуни *(Reptilia)*	+	-	-	-
20.	Часничниця звичайна *(Pelobates fuscus)*	Земноводні *(Amphibia)*	-	+	-	-
21.	Вуж звичайний *(Natrix natrix*)	Плазуни *(Reptilia)*	+	-	-	-
22.	Сарна європейська *(Capreolus capreolus*	Ссавці *(Mammalia)*	-	+	-	-
23.	Окунь *(Perca fluviatilis)*	Риби *(Pisces)*	+	-	-	-
24.	Лисиця звичайна *(Vulpes vulpes)*	Ссавці *(Mammalia)*	-	+	+	-
25.	Лось *(Alces Gray)*	Ссавці *(Mammalia)*	-	+	-	-
26.	Борсук лісовий *(Meles meles)*	Ссавці *(Mammalia)*	-	+	-	-
27.	Бобер річковий *(Castor fiber)*	Ссавці *(Mammalia)*	+	-	-	-
28.	Жук-олень *(Lucanus cervus)*	Комахи *(Insecta)*	-	+	-	+
29.	Жук-самітник *(Osmoderma barnabita)*	Комахи *(Insecta)*	-	+	-	+
30.	Махаон *(Papilio machaon)*	Комахи *(Insecta)*	-	+	-	+
31.	Сатурнія велика *(Saturnia pyri)*	Комахи *(Insecta)*	-	+	-	+
32.	Стрічкарка блакитна *(Catocala fraxini)*	Комахи *(Insecta)*	-	+	-	+
33.	Сом *(Silurus glanis)*	Риби *(Pisces)*	+	-	-	-
34.	Жаба трав'яна *(Rana temporaria)*	Земноводні *(Amphibia)*	+	-	-	-
35.	Тритон гребінчастий *(Triturus cristatus)*	Земноводні *(Amphibia)*	+	-	-	-

36.	Ропуха сіра *(Bufo bufo)*	Земноводні *(Amphibia)*	+	-	-	-
37.	Орел-карлик *(Hieraaetus pennatus)*	Птахи *(Aves)*	-	+	-	+
38.	Скопа *(Pandion haliaetus)*	Птахи *(Aves)*	-	+	-	+
39.	Гоголь *(Bucephala clangula)*	Птахи *(Aves)*	+	-	-	+
40.	Видра річкова *(Lutra lutra)*	Ссавці *(Mammalia)*	+	-	-	+
41.	Вечірниця руда *(Nyctalus noctula)*	Ссавці *(Mammalia)*	-	+	-	+
42.	Грак *(Corvus frugilegus)*	Птахи *(Aves)*	-	+	+	-
43.	Шпак звичайний *(Sturnus vulgaris)*	Птахи *(Aves)*	-	+	+	-
44.	Пугач *(Bubo bubo)*	Птахи *(Aves)*	-	+	-	+
45.	Кільчаста горлиця *(Streptopelia decaocto)*	Птахи *(Aves)*	-	+	+	-
46.	Ласка *(Mustela nivalis)*	Ссавці *(Mammalia)*	-	-	+	-
47.	Ластівка сільська *(Hirundo Rustica)*	Птахи *(Aves)*	-	+	+	-
48.	Землянка звичайна *(Pelobates fuscus)*	Земноводні *(Amphibia)*	-	+	-	-
49.	Ставкова жаба *(Pelophylax lessonae)*	Земноводні *(Amphibia)*	+	-	-	-
50.	Їжа́к звича́йний *(Erinaceus europaeus)*	Ссавці *(Mammalia)*	-	+	-	-
51.	Сиворакша *(Coracias garrulus)*	Птахи (*Aves)*	-	+	-	+
52.	В'язь *(Leuciscus idus)*	Риби *(Pisces)*	+	-	-	-
53.	Жерех *(Aspius aspius)*	Риби *(Pisces)*	+	-	-	-

За результатами власних спостережень та аналізу літературних джерел поширені види на території Канівського заповідника належать до класу птахи, а саме: змієїд *(Circaetus gallicus)*, скопа *(Pandion haliaetus)*, підорлик малий *(Aquila pomarina),* гоголь *(Bucephala clangula),* лелека чорний *(Ciconia nigra)* та інші.

Серед ссавців рідкісними є такі представники: тхір лісовий *(Mustela putorius),* видра річкова *(Lutra lutra),* вечірниця руда *(Nyctalus noctula)* та інші. В групу рідкісних комах, які заселяють переважно лісові біотопи входять: жук-олень *(Lucanus cervus)*, махаон *(Papilio machaon),* бражник мертва голова *(Acherontia atropos)* і багато інших видів.

Найменшу кількість становлять плазуни. Занесені до Червоної книги України такі представники: мідянка *(Coronella austriaca)* і ящірка зелена *(Lacerta viridis)*.

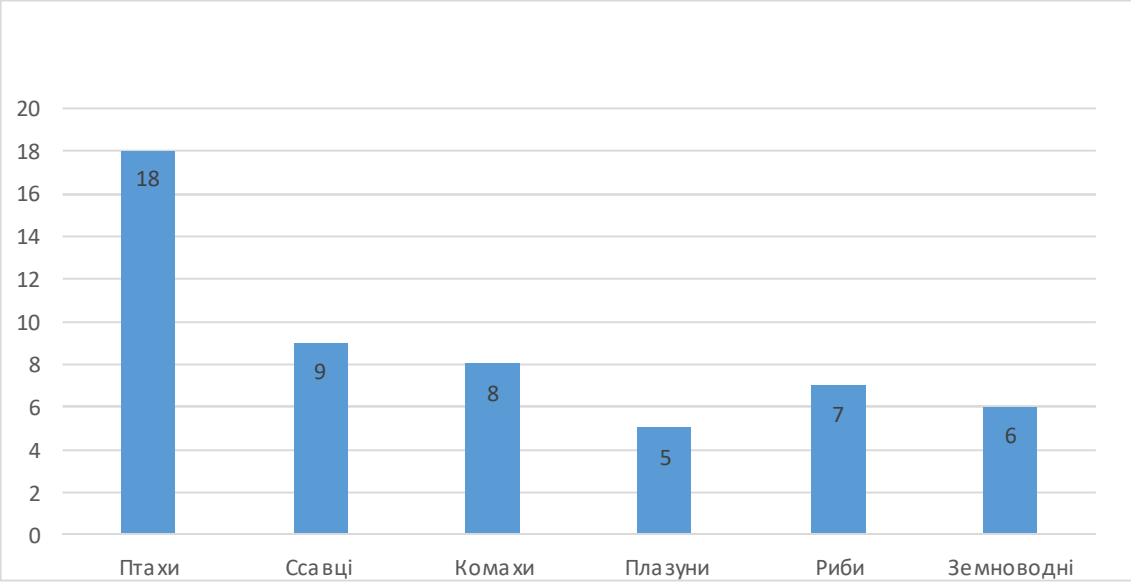

Рис. 1. Видовий склад рідкісних видів тварин Канівського природного заповідника

Отже, вивченням фауни Канівського природного заповідника займалися такі вчені: М. Грищенко, М. Гаврилюк, Н. Ружіленко, А. Продченко, О. Радченко, С. Дудка та інші.

На сьогодні на території Канівського природного заповідника нами вивчено понад 50 видів рідкісної фауни із 6 класів. Серед яких, за результатами сучасних досліджень з'ясовано 26 види червонокнижних тварин, а решта потребують охорони. Домінуючими представниками Канівського природного заповідника є птахи, що заселяють водно-болотні біотопи, а в найменшій кількості за своєю чисельністю виявлено плазунів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Маловічко С. М. Природоохоронні об'єкти Черкащини. Заочна подорож до Канівського заповідника / С. М. Маловічко // Біологія. Позакласна робота. – 2014. – № 4. – С.5-7.

2. Канівський природний заповідник – офіційний сайт [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://ukrainaincognita.com/zmiini-ostrovy/kanivskyi-pryrodnyi-zapovidnyk

3. Гетьман В. І. Канівський природний заповідник/ В. І. Гетьман // Географія та економіка в сучасній школі. – 2012. – № 11-12. – С. 53-59.

4. Грищенко В. М., Гаврилюк М. Н. Гніздування орлана-білохвоста у Канівському заповіднику // Заповідна справа в Україні. – 1997.– Т.3, В.1. – С. 45.

5. Ружіленко Н. С., Продченко А. Л. Територіальний розподіл, екологія та чисельність борсука в Канівському заповіднику // Заповідна справа в Україні. – 1998.– Т.4, В.1. – С. 61-65.

6. Радченко О. Г. Мурашки Канівського заповідника / О. Г. Радченко, С. В. Дудка // Изв. Харьков. энтомол. о-ва. – 2002. – Т. 9, Вып. 1-2. – С. 123-143.

7. Хрестоматія з географії України: Посібник для вчителя / упоряд. П. О. Масляк, П.Г. Шищенко. – К. : Генеза, 1994. – 448 с.

8. Червона книга України / Упорядник О. Ю. Шапаренко.– Х. : Торсінг, 2002–336с.

9. Гетьман В.І. Канівський заповідний край / Гетьман В. І. // Екологічний вісник. – 2012. – №4. – С.37-40.

Науковий керівник *– Трускавецька І. Я., кандидат історичних наук, доцент кафедри біології та методики навчання ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».*

УДК 595.729

Богдана Литвинчук,
студентка 3 курсу
спеціальності «Біологія»
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди»
(м. Переяслав-Хмельницький)

ОСОБЛИВОСТІ БІОЛОГІЇ ТА РІВЕНЬ ШКІДЛИВОСТІ КАПУСТЯНКИ ЗВИЧАЙНОЇ В АГРОЦЕНОЗАХ ОВОЧЕВИХ КУЛЬТУР

У статті проаналізовано особливості біології та значний рівень шкідливість капустянки звичайної на овочевих культурах (огірки, капуста, томати, баклажани).реальну та потенційну небезпеку становить найбільший відсоток знищених рослин серед огірків та капусти. Пік шкідника припадає на початок червня.

Ключові слова: *овочеві культури, грунтовий шкідник, капустянка звичайна, динаміка, фітоваги.*

The article analyzes the peculiarities of biology and the significant level of harmfulness of capuchin that occurs in vegetable crops (cucumbers, cabbage, tomatoes, eggplants). The real and potential danger is the highest percentage of destroyed plants among cucumbers and cabbages. The pest peak falls in early June.

Keywords: *vegetable crops, soil pest, common cabbage, dynamics, phyatogy.*

Капустянка звичайна *(Gryllotalpa gryllotalpa L.)* поширена в усіх зонах на добре зволожених, у тому числі зрошуваних землях. Поліфаг, пошкоджує злаки: рис, пшеницю, жито, ячмінь, кукурудзу, овес та ін.; бобові (горох, вику, сочевицю, квасолю); багаторічні трави; буряки, картоплю, моркву, капусту, кавуни, дині, огірки, гарбузи, цибулю, редиску, баклажани, томати, перець, земляний горіх, соняшник, льон, тютюн, суниці; у розсадниках і молодих садах (яблуню, грушу, сливу, вишню, черешню, абрикос, персик; дуб, бук, тополю, вербу, сосну, ялину та багато іншихрослин) [3, с. 11]. Живиться також багатьма ґрунтовими безхребетними, в тому числі шкідливими комахами, дощовими черв’яками. Імагооксамитово-коричневого, знизу жовтуватого кольору.

Довжина тіла 35-50 мм. Передні ноги копальні, короткі, розширені, з сильними зубцями. Задні гомілки мають 3-4 шипи на внутрішньому боці [2, с. 139].

Характерною особливістю шкідника є те, що він не відзначається високим рівнем зимостійкості. Зимує у досить вузьких діапазонах температур та вологості, залягає досить глибоко (на глибині 1,2 м). Температура у місцях зимівлі не повинна бути взимку нижчою за $+2^0$С – (-3^0С), якщо буде нижча то комаха загине, а також при вологості 75-95%, вона може загинути або не зможе розмножуватися [1, с.21].

Шкідливість є основним критерієм за яким визначають небезпечність ентомологічного об'єкту у господарському розумінні. Що стосується капустянки звичайної, то цей шкідник в останні роки набуває масового розмноження, що завдає значних збитків господарству.

Нами зроблена спроба оцінити шкідливість капустянки звичайної на присадибних ділянках с. Седлище в агроценозах овочевих культурах (огірки, капуста, томати, баклажани та картоплі). Результати подаємо в таблиці 1.

Таблиця 1

Динаміка зрідженості рослин овочевих культур капустянкою звичайною (с. Седлище, Волинська обл., 2017 р.)

Дата обліку	Знищено рослин, %						Середня щільність шкідника екз./м^2
	капусти	баклажанів	огірків	перцю солодкого	томатів	картоплі	
9. 05. 2017	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,08
27.05. 2017	1,6	10	37	2,1	2,4	1,2	0,3
2.06. 2017	13,1	14,6	37,2	11,9	8,9	4,5	0,35
9.06. 2017	24,2	13,1	38,6	21,8	18,7	5,6	0,35
16.06.2017	23,8	17,3	41,2	24,1	22,1	7,1	0,25
23.06. 2017	24,3	17,8	41,7	21,3	15,1	6,8	0,2

Досліджено, що найбільш привабливим з овочевих культур для капустянки є капуста, картопля, буряки та огірки. Перець, помідори та квасоля обираються капустянкою рідше. Якщо на третю добу після висадження розсади голодні особини капустянки майже не розрізняють, якого роду корм до них потрапляє, то на десяту добу спостережень встановлено, що найчастішим кормом для ведмедки є капуста [5, с. 36]. На 40-у добу кількість знищених рослин майже не змінюється, окрім огірків. На нашу думку, це пов'язано з тим, що на цю пору, рослини капусти, помідорів, перцю та квасолі мають міцне коріння з волокнистою структурою, тоді як стебла огірків залишаються досить соковитими та ламкими, ще через 20 днів (на 60-ту добу спостережень) відсоток зрідженості рослин майже не змінюється [5, с. 37].

Для того щоб успішно регулювати чисельність шкідника, насамперед слід добре знати найбільш несприятливі у його розвитку так звані критичні періоди. Комахи у стані діапаузи дуже стійкі проти багатьох несприятливих умов – низьких та високих температур, вологості, дії токсичних речовин тощо.

За нашими спостереженнями для капустянки критична межа (нижче 2-3^0С). Капустянка любить більш вологі місця і низьку температуру.

При температурі +25-27^{0}С, і низькій вологості вона починає мігрувати, шукаючи більш вологі ґрунти для умов існування.

Проводячи наші дослідження, ми визначили шкодочинність капустянки овочевих культур на присадибних ділянках. Її можна поділити на три умовних періоди: ранньовесняний, весняно-літній та осінній.

Ранньовесняний період: раціон шкідника складається переважно з рослинної їжі, що становить 60-70%, загального обсягу живильної маси, тваринної їжі (30-40 %), та механічних домішок (6-8%), що сприяють процесу травлення. Весняно-літній період: обсяг всієї їжі 74-80%, тваринної 13-15% і механічних домішок 2-3%. Цей період є найдовшим, і тому саме в цей період найбільша шкодочинність капустянки. За високої чисельності шкідника без заходів захисту, урожай овочів та картоплі на окремих площах може бути цілком знищений. Осінній період: рослинна їжа, що становить 75-85%, тваринної – 4-5%, та механічних домішок 2-3%. У цей період шкідники готуються до зимівлі і живляться в основному плодами, бульбами та стеблами рослин[6, с. 23].

На основі проведених спостережень можна виділити терміни шкодочинності капустянки в агробіоценозах овочевих культур (табл. 2).

Таблиця 2

Періоди шкодочинності *Gryllotalpa gryllotalpa* на полях фермерського господарства

Період	Тривалість періоду	Шкодочинність
Ранньовесняний	Триває близько 30 днів. Припадає на кінець квітня-початок травня	В цей період відбувається масова поява шкідника, який завдає значної шкоди, пошкоджуючи насіння, а потім сходи і молоді рослини
Весняно-літній	Триває близько 90 днів. Припадає на кінець травня-середину серпня	В цей період найбільша шкодочинність капустянки. Пошкоджує молоді рослини буряків, картоплі, кукурудзи тощо перегризаючи коріння. Внаслідок цього рослини швидко в'януть, жовтіють і висихають та легко витягуються з грунту
Осінній	Триває близько 55 днів. Припадає на кінець серпня-початок жовтня	В цей період готуються до тривалої зимівлі і живляться здебільшого плодами, бульбами та стеблами рослин. У коронеплодах овочевих культур і бульбах картоплі вовчок виїдає великі порожнини. Шкодочинність порівняно з двома попередніми періодами невисока

Отже, особливості біології капустянки та значний рівень шкідливості, свідчить про те, що реальну та потенційну небезпеку становить присутність капустянки в агроценозі в попередні роки. Таким чином, вирішальним фактором збереження урожаю культурних рослин є застосування в основному винищувальних заходів. Тому потрібно й надалі проводити дослідження цього представника прямокрилих для того, щоб звести до мінімуму його шкідливий вплив на сільськогосподарські рослини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Александров Д.П. Медведка/ Обзор вредителей и повреждений селькохозяйственных растений. Л. : Изд-во Упр. Службыучета, 1932. С. 58
2. Буракова Л.В. Из наблюдений над жизнью медведки. / *Рус. энтомол. Обзор*. 1925. № 3. С.139 – 142
3. Дехтяров М. Шкідники городніх рослин: навч. посібник. Харків: Радянський селянин, 1930. 160 с.
4. Добровольский Б. В. Фенология насекомых : підручник. Москва : Высшая школа, 1969. 231с.
5. Дрозда В.Ф. Медведка. Особливості біології, розповсюдження, прогноз шкодочинності. *Захист рослин*. 1998. № 3. С. 36-37
6. Станкевич С.В.Моніторинг шкідників сільськогосподарських культур: навч. посібник / Харк. нац. аграр. ун-т ім. В.В. Докучаєва. Харків: ФОП Бровін О.В., 2016. 216 с.

Науковий керівник *– Трускавецька І. Я., кандидат історичних наук, доцент кафедри біології і методики навчання ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».*

УДК 632.935.7:634.7

Євгеній Січкар,
студент 2 курсу
спеціальності «Географія»
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди»
(м. Переяслав-Хмельницький)

СТАН І ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ПЛОДОВО-ЯГІДНИХ КУЛЬТУР ВІД АҐРУСОВОЇ ВОГНІВКИ (ZOPHODIA GROSSULARIELLA)

Висвітлено особливості біології й шкідливості аґрусової вогнівки та захист ягідних культур на рослинах аґрусу в приватному секторі Житомирської області, Олевського району впродовж 2016-2017 рр.

Ключові слова*: фітофаги, аґрус, шкідники, ягідні культури, динаміка.*

The peculiarities of biology and harmfulness of agrarian lights and protection of berry crops on goose plants in the private sector of Zhytomyr oblast, Olevsky district for 2016-2017 are highlighted.

Keywords: *phytophagous, gooseberries, pests, berry crops, dynamics.*

Обов'язковим елементом сучасного садівництва є інтегрований захист рослин від шкідників, хвороб, який полягає в управлінні динамікою популяцій шкідливих і корисних організмів на основі фітосанітарних прогнозів та цілеспрямованого застосування сучасних методів і засобів захисту рослин.

У період сьогодення, видовий склад шкідників розсадників плодово-ягідних культур вивчено недостатньо, що стало підставою дослідження найбільш шкідливої фауни ценозів плодових розсадників [3, с. 6-7].

Смородина і аґрус найпоширеніші складові ягідних насаджень. Їх продукція використовується переважно в свіжому та переробленому вигляді, а також у дієтичному та дитячому харчуванні, є джерелом необхідних людському організму вітамінів [3, с. 12].

Основний метод виявлення шкідників, і встановлення їх чисельності та ступеня пошкодження ягідників – періодичні обстеження й обліки.

Аґрусова вогнівка (Zophodia grossulariella) пошкоджує аґрус і смородину.

Метелик з розмахом крил 27-30 мм, передні крила коричневосірі з поперечними темнокоричневими перев'язями, чорною зубчастою лінією по зовнішньому краю і бурою округлою плямою посередині крила; задні крила світліші, ніж передні, з темним краєм. Яйце розміром 0,7 мм, біле, овальне. Гусениця завдовжки 9-14 мм, світлозелена, з темними розмитими смугами; грудний та анальний щитки бурі; голова чорна. Лялечка 7-9 мм, коричнева, з 8 зігнутими шипиками на кремастері [1, с. 25].

Літ метеликів починається в період оголення бутонів у аґрусу і триває до одного місяця. Масовий літ і відкладання яєць збігається із закінченням цвітіння середньоспілих сортів аґрусу. Метелики літають увечері і відкладають по одному, рідше по дватри яйця всередину квіток, плодючість до 200 яєць. Через 8-10 діб відроджуються гусениці, які підгризають стовпчик маточки і занурюються у зав'язь. Якщо в одній квітці знаходиться кілька гусениць, то всі вони, крім першої, переходять на сусідні квітки та ягоди. Гусениці живляться переважно насінням і м'якушем ягід. Одна гусениця може пошкодити 6 ягід аґрусу і до 15 ягід смородини [1, с. 67].

Характерні ознаки пошкоджених плодів: пошкоджені ягоди, обплутані павутиною, стають червоними і засихають, розвиток гусениць триває 25-30 діб, після чого вони переходять на заляльковування. Це збігається з періодом достигання ягід. За рік розвивається одна генерація [5, с. 54].

Шкідливість гусениць аґрусової вогнівки визначали на основі періодичних аналізів аґрусу або грон смородини з 10 кущів в період з травня по липень з 10 кущів аґрусу). Аґрусова вогнівка зимує у фазі гусениці в бурих папероподібних коконах у ґрунті між пагонами та біля основи куща в радіусі до 60 см на глибині до 5 см [5, с. 34].

У результаті досліджень встановлено: основна частина популяції концентрується всередині кущів та біля кореневої шийки, де діапаузуючими є лялечки. Саме в цих місцях, в розгалуженні кореневої системи, створюються оптимальні умови для перезимівлі лялечок, вони досить захищені від природних ворогів (табл. 1). Фактично ця частина популяції була захищена від профілактичних і винищувальних заходів, таких як згрібання опалого листя та перекопування ґрунту. Щодо решти популяції, то вона розміщувалась на відстані до 15 см – 6,8%, 30 см – 1,9% та 60 см – 1,3% від кореневої шийки відповідно.

Таблиця 1

Розташування діапазуючих лялечок аґрусової вогнівки та їх лінійні розміри залежно від місць зимівлі

Місце зимівлі	Виявлено лялечок у ґрунтових пробах		Довжина мм	Ширина мм	Маса/гр
	екз. / 10 кущів	%			
Ґрунт у середині кущів	140	59	16	6	71
Біля кореневої шийки	95	36	16	5	67
На відстані до 15 см від кореневої шийки	18	6,8	11	4	56
На відстані 30 см від кореневої шийки	5	1,9	10	4	50
На відстані 60 см від кореневої шийки	3	1,3	9	3	48

Встановлено також, що початок відродження гусениць вогнівки відбувався з третьої декади травня. Гусениці, не виходячи з квітки, проникали в молоду зав’язь, вигризаючи її вміст, насамперед насіння. З однієї ягоди гусениця переповзала в іншу. Гусениці старших віків скріплювали листя, квіти, ягоди аґрусу в клубочки.

За період розвитку одна гусениця пошкоджувала від 3 до 7 ягід аґрусу. Пошкоджені зав’язі опадали, пошкоджені ягоди залишалися висіти на кущах, оповиті павутиною. Пошкодження ягід аґрусу становило 25-30% [4, с. 102].

З урахуванням пошкодження зав’язі та ягід на ранніх стадіях розвитку втрати від цього шкідника збільшувалися ще на 5-7%.

Початок заляльковування гусениць аґрусової вогнівки у ґрунті почався кінець червня – початок липня і тривав 3 тижні в період

Отже, в період дослідження (впродовж 2016-2017 рр.) встановлено, що в околицях Олевського району, на приватних ділянках плодово-ягідних культур, а саме насадження аґрусу, одна гусениця пошкоджувала від 3 до 7 ягід на одному кущі. Пошкоджені зав’язі опадали, пошкоджені ягоди залишалися висіти на кущах, оповиті павутиною. З урахуванням пошкодження зав’язі та ягід на ранніх стадіях розвитку втрати від цього шкідника становили до 10 %. Основними заходами захисту від шкідника рекомендовано, як весняний так і осінній обробіток ґрунту під кущами, а наприкінці цвітіння, при чисельності

заселених суцвіть понад 2-5 % обприскування біопрепаратами або інсектицидами..

ЛІТЕРАТУРА

1. Омелюта В. П. Обліки шкідників та хвороб сільськогосподарських культур : навч. посіб. – Київ : Урожай, 1986. – 274 с.
2. Писаренко В. М. Захист рослин: Фітосанітарний моніторинг, методи захисту рослин, інтегрований захист рослин : навч. посіб. – Полтава, 2007. – 256 с.
3. Покозій Й. Т. Моніторинг шкідників сільськогосподарських культур : підручник. – Київ : Аграрна освіта, 2010. – 223 с.
4. Станкевич С. В. Моніторинг шкідників сільськогосподарських культур : навч. посіб. / Харк. нац. аграр. ун-т ім. В. В. Докучаєва. – Харків : ФОП Бровін О.В., 2016. – 216 с.
5. Ягідництво : навчальний посібник / ред. Ю. П. Яновський. – Київ : Вища школа, 2009. – 216 с.

Науковий керівник – *Трускавецька І. Я., кандидат історичних наук, доцент кафедри біології і методики навчання ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».*

УДК 159.944-057.877

Андрій Цибань,
студент природничо-технологічного факультету
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди»
(м. Переяслав-Хмельницький)

БІОРИТМИ ТА ПРАЦЕЗДАТНІСТЬ

У статті розкрито питання щодо урахування біоритмів працездатності при організації навчального процесу з метою попередження втоми і перевтоми учнів. Визначено, що на сьогоднішній день це питання є дуже важливим проте ще маловивченим науковим напрямком. Висвітлено як в сучасних умовах інтенсифікації та інформатизації навчального процесу, нехтування біоритмологічними закономірностями функціонування ростучого організму призводить до погіршення стану здоров'я учнів.

Ключові слова: *працездатність, розумова праця, біоритми, навчальне навантаження.*

The article deals with the issue of taking into account the biorhythms of disability in the organization of the educational process in order to prevent the fatigue and fatigue of students. It is determined that today this issue is a very important but still little-studied scientific field. The modernization of the intensification and informatization of the educational process is highlighted, the neglect of the biorhythmologic laws of the functioning of the growing organism leads to deterioration of the students' health.

Keywords: *efficiency, mental labor, biorhythms, educational load.*

Незадовільні показники стану здоров'я дітей і підлітків, що навчаються в навчальних закладах, є актуальною проблемою сучасності. Вивчення дії факторів навколишнього середовища, що постійно впливають на організм, прагнучи змінити його стан, а також специфічних і неспецифічних механізмів, які попереджають або компенсують зміни структури циркадних ритмів сну та неспання організму школяра в нових соціальних умовах існування (добова зміна динаміки працездатності) – пріоритетні напрямки фізіологічних, медичних і валеологічних досліджень, спрямованих на збереження здоров'я дітей і підлітків під час навчання.

Біоритми учнів мають досить вагомий вплив на їх працездатність. Однак у сучасних навчальних умовах на цей факт практично не звертають уваги. Необхідність проявляти активну діяльність за межами піку працездатності супроводжується надмірною напруженістю учня, що призводить до підвищення рівня шкільної тривожності. Серед негативних переживань тривожність займає особливе місце, оскільки є причиною зниження працездатності, виникнення труднощів у спілкуванні.

Основним видом діяльності школяра є навчання. Тому важливе значення має гігієнічне нормування навчального навантаження. Збереження високої працездатності, попередження втоми і перевтоми учнів можливе тільки при правильній організації їх праці і відпочинку. Для цього необхідно брати до уваги такі компоненти шкільного життя як тривалість уроку, тривалість навчального дня і тижня, організація власне уроку, розклад уроків, перерви, екзамени, суспільно-корисна праця і канікули [2, с. 78].

Вирішення цього питання можливе також через реалізацію науково обґрунтованих методик. Одна з наймолодших і швидкорозвиваючихся наук XX століття – біоритмологія, тобто наука, що вивчає циклічні біологічні процеси, які відбуваються на всіх рівнях організації живої системи. Всі живі істоти мають здатність ритмічної організації фізіологічних функцій. Ця здатність забезпечує високу досконалість адаптації організму до постійно мінливих умов навколишнього середовища, в тому числі до умов трудової і навчальної діяльності. У біоритмології розглядається широке коло питань, пов'язаних з біоритмами – відображення добових, сезонних, річних і інших ритмів фізіологічних процесів [5, с. 49].

Біологічні ритми – це циклічні коливання біологічних процесів і явищ. Вони притаманні всім живим організмам: від одноклітинних до надзвичайно складного організму людини. Ритмічні процеси спостерігаються й у біосфері Землі. Період біологічних ритмів має дуже широкий спектр – від частки секунди до багатьох років. Наприклад, період ритмічних коливань у діяльності серця, дихання вимірюються секундами. Періодичні коливання виділення гормонів мають період у декілька годин. Практично всі функції нашого організму ритмічно змінюються з періодом 24 години, тобто за добу. Існують біологічні ритми з періодами 7, 14, 28 діб. Досить поширені в природі сезонні коливання. Відомі періодичні зміни в природі з циклом 11 і 22 роки. Вони пов'язані з коливанням Сонячної активності з такими ж періодами. Є відомості про наявність екологічних змін на Землі з періодом 300 й більше років.

В організмі людини ведучу роль у регуляції біоритмів грають функції гіпоталамуса й епіфіза. У період внутрішньоутробного розвитку ритми плоду завжди синхронізуються з біоритмами матері. Добові біоритми найбільш знайомі людині. Вони формуються до кінця 3 тижня життя дитини. У цілому, багато органів і системи організму найбільш активні вдень близько 16 годин.

Працездатність – це здатність людини розвинути максимум енергії та, економічно витрачаючи її, досягти поставленої мети, якісно виконуючи розумову і фізичну роботи. Розумова і м'язова працездатність тісно пов'язані з віком: усі показники працездатності збільшуються залежно від росту й розвитку дитини.

Серед населення по індивідуальних типах добових біоритмів розрізняють людей, що мають найбільшу активність функцій і найбільшу працездатність у ранкові години – з 9 до 13 години, їх ще називають «жайворонками» (їх близько 20-25%); найбільш активних увечері з 21 години до 1 години ночі – «совами» (близько 30-40%) і активних протягом усього дня – аритміків (близько 50%) [3, с. 15].

Працездатність школярів змінюється і протягом тижня. У понеділок вона дещо знижена через початок тижневої фаз входження в навчальну діяльність. У школярів максимуми працездатності припадають на вівторок і четвер. У п'ятницю цей показник поступово знижується внаслідок стомлення. Деякі дослідження свідчать, що у п'ятницю в учнів спостерігається підвищення працездатності зумовлене емоційним очікуванням днів відпочинку. За такими принципами змінюється працездатність дітей і протягом навчального року.

Розглянута динаміка працездатності характерна для більшості здорових учнів, які є встигаючими у навчальній діяльності. Однак типологічні та вікові особливості організму дітей можуть змінювати динаміку працездатності. Крім того, чим молодший школяр, тим нижчий рівень його працездатності та коротший період оптимальної стійкої працездатності [1, с. 62].

Порушення біологічних ритмів істотно впливають на психофізіологічні функції та емоційну сферу людини, що значно знижує працездатність і порушує фізіологічні процеси в організмі людини. Такі стани отримали назву десинхронозу. Десинхронози зумовлені передусім соціальними умовами життя та факторами урбанізації (виробнича міграція, робота у нічну зміну, відсутність перерв у роботі, переїзди і перельоти на великі відстані зі зміною двох і більше часових поясів тощо). Причиною виникнення десинхронозу часто стають суттєві порушення режиму добової діяльності та вплив шкідливих і стресогенних факторів (патогенні мікроорганізми, больові та фізичні подразники – шум, вібрація, електромагнітне поле, загазованість, запиленість тощо; психічне та м'язове навантаження). Десинхронози порушують процеси обміну речовин, ритми біоенергетичних процесів, знижують скоротливу функцію міокарду, викликають аритмію, спотворюють ритми виділення гормонів у гіпоталамо-гіпофізарно-наднирниковій системі зі зниженням рівня стероїдних гормонів, викликають психоемоційні напруження, неврози. Такі зміни в організмі стають передумовою виникнення захворювань та порушення чи втрати працездатності [4, с. 75].

Оскільки темпи науково-технічного прогресу зараз набувають стрімкого характеру і висувають серйозні вимоги до людини, проблема актуальності біоритмів є сьогодні найважливішою. Бездумне ставлення людини до самої себе, як і до навколишньої природи, часто є наслідком незнання біологічних законів, еволюційних передумов, адаптивних можливостей людини і т.д., і т.п. Щоб зберегти здоров'я підростаючого покоління і його розумову працездатність, всебічно і гармонійно розвивати його фізичні та духовні якості, необхідна наполеглива науково-дослідна робота. Тому виявлення впливу біоритмів на розумову працездатність та пошук нових засобів, методів удосконалення навчально-виховного процесу відповідно до біологічних ритмів буде сприяти підвищенню працездатності учнів та збереженню їх здоров'я.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антропова М. В. Работоспособность учащихся и ее динамика в процессе учебной и трудовой деятельности / М. В. Антропова. – М. : Просвещение, 1968. – 251 с.

2. Куинджи Н.Н. Биоритмологические принципы рациональной организации режима дня / Н.Н. Куинджи // Школа и психическое здоровье учащихся. – 1988. – С. 78-98.

3. Малахов Г. П. Биоритмология / Г. П. Малахов – СПб. : АО «Комплект», 2004 – 257 с.

4. Степанова С. И. Биоритмологические аспекты проблемы адаптации / С. И. Степанова. – М. : Наука, 1986. – 244 с.

5. Шахненко В. Біоритмологія у системі навчально-виховного процесу / В. Шахненко // Початкова школа. – 1998. – № 11. – С. 49-51.

Науковий керівник – *Миздренко О. М., кандидат історичних наук, старший викладач кафедри медико-біологічних дисциплін і валеології ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».*

ГЕОГРАФІЯ

УДК 911.52:7.01

Юлія Козаченко,
студентка 4 курсу
спеціальності «Географія»
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди»
(м. Переяслав-Хмельницький)

ЕСТЕТИЧНІ ВЛАСТИВОСТІ ЛАНДШАФТУ ЯК СКЛАДОВА РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТЕРИТОРІЇ

Однією з актуальних проблем сучасних досліджень є використання естетичних властивостей ландшафтів у рекреаційному потенціалі території, на що вказують ряд наукових праць [2; 7; 8; 9; 10].

Рекреаційний потенціал розглядається як сукупність наявних природних, соціально-економічних і культурно-історичних передумов певної території в організації рекреаційно-туристичної діяльності. Тому, будь-яка територія чи країна постійно знаходиться у більшій або меншій невідповідності між наявним рекреаційним потенціалом і рівнем, характером та ефективністю його використання [6, с. 17].

Структура рекреаційного потенціалу території являє собою систему, що складається з двох блоків: ресурсного складника, представленого рекреаційними ресурсами (природними та культурно-історичними), і соціально-економічного представленого матеріально-технічною базою. Але поряд з цими двома складниками рекреаційний потенціал території має ще один – природні та соціально-економічні умови, що сприяють розвитку рекреації або гальмують його.

Виникає необхідність проаналізувати особливості рекреаційних ресурсів. Складність визначення поняття рекреаційних ресурсів, на думку М. Поколодної [8], залежить від кількох чинників:

– рекреаційні ресурси – це категорія історична, оскільки в залежності від зміни певних історичних умов відбувається поява нових видів рекреаційної діяльності, що в свою чергу призводить до змін уявлень як про необхідний обсяг використовуваних ресурсів, так і про їх якісний склад;

– поняття рекреаційних ресурсів залежить від рівня організації рекреаційної діяльності, і від того здійснюється вона в межах одного рекреаційного підприємства, рекреаційного району чи рекреаційної галузі в цілому;

– визначення рекреаційних ресурсів ускладнюється різним генезисом ресурсів.

Науковці трактують рекреаційні ресурси по-різному, називаючи в якості таких: окремі елементи середовища; геосистеми і їх елементи; певні даності (природні, господарські, історичні); комплекси і їх елементи (природні,

природно-технічні, соціально-економічні); процеси; складові загальних ресурсів (природних, культурних, соціально-економічних); об'єкти і явища. Так, П. Масляк рекреаційні ресурси визначає як об'єкти, явища і процеси природного та антропогенного походження, що використовуються або можуть бути використані для розвитку рекреації і туризму, тобто вони є матеріальною і духовною основою формування територіальних рекреаційних систем різного типу і таксономічного рангу [6, с. 77].

Науковці виділяють три типи рекреаційних ресурсів, серед яких природні, культурно-історичні, соціально-економічні [5, с. 24]. У складі рекреаційних ресурсів О. Бейдик розрізняє суспільно-історичні, об'єкти та явища антропогенного (соціально-економічного, суспільно-історичного) походження, які залучені у сферу рекреації [1]. У дослідженні спираємося на класифікацію рекреаційних ресурсів П. Масляка, де виділено дві основні групи: природні та історико-культурні [6, с. 77].

До природних рекреаційних ресурсів належать природні та природно-антропогенні геосистеми, природні об'єкти, явища і процеси, які володіють внутрішніми і зовнішніми властивостями й характерними рисами для організації сезонної або цілорічної рекреаційної діяльності. У межах природних рекреаційних ресурсів виокремлено кліматичні, орографічні, бальнеологічні, біотичні, грязьові, водні у тому числі й ландшафтні ресурси.

А. Гринасюк важає що, естетичні властивості ландшафтів перетворюються в ресурси, коли людина починає їх цілеспрямовано використовувати (наприклад, в рекреаційній діяльності) або усвідомлює можливість їх використання [4].

К. Ерінгіс і А. Будрюнас [11] дають таке визначення: «Природні естетичні ресурси – це навколишнє природне середовище, яка викликає у спостерігача естетичну насолоду». Автори під естетичними ресурсами розуміють пейзажі сформовані ландшафтами даної території (як природними, так і культурними), і які викликають у людини позитивні емоції при їх сприйнятті.

У контексті аналізу естетичних властивостей ландшафту як складової рекреаційного потенціалу території важливим є дослідження природних умов, які обґрунтовуються як кількісні та якісні характеристики природного довкілля. На основі цього такі естетичні властивості ландшафту як різноманіття, природність, своєрідність, гармонійність, красу, у нашому дослідженні, розглядаємо як рекреаційні умови. Зазначимо, що головною особливістю естетичних властивостей ландшафту є те, що їм притаманна здатність відновлювати і розвивати духовні та фізичні сили людини. Такі ресурси придатні як для прямого, так і для опосередкованого споживання, надання різноманітних послуг курортно-лікувального і рекреаційно-туристського характеру. Дотримуємося твердження В. Гетьмана, яке полягає в тому, що ландшафт має виконувати особливу соціально-економічну функцію – відтворювати та відновлювати життєву енергію людини, витрачені в процесі життєдіяльності (трудової, навчальної, побутової) [3].

Конструктивною в цьому контексті є думка Т. Черемхи, про те що естетичні властивості ландшафту складають певний його потенціал, який

характеризує внутрішні можливості ландшафту, пов'язані зі здатністю виконувати ним певні функції, тобто задовольняти різноманітні потреби людини та зберігати свою структуру і властивості [10, с. 215]. Тобто вивчення естетичних властивостей ландшафту повинно ґрунтуватись на дослідженні вертикальної та горизонтальної структури, динаміки ландшафту та його впливу на загальний стан людини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бейдик О. О. Словник-довідник з географії туризму, рекреології та рекреаційної географії. К. : Палітра, 1998. 130 с

2. Бучко Ж. І. Естетичні якості ландшафтів у контексті використання та збереження гуманістичного ресурсного потенціалу регіону : автореф. Дис. Канд. Геогр. Наук. 11.00.01. Чернівці : Чернівецький нац. Ун-т ім. Ю.Федьковича, 2002. 20 с.

3. Гетьман В. І. Основні завдання і проблеми розвитку екотуризму в національних природних парках і біосферних заповідниках України. *Гори і люди (у контексті сталого розвитку)*: *2002 рік* : матеріали Міжнар. Конф. Присвяченої

4. Гринасюк А. Р. Оценка аттрактивности ландшафтов Волыни в целях рекреационно-туристической деятельности. *Sworld.* 2013.1-12 October. URL: http://www.sworld.com.ua/index.php/ru/conference/the-content-of-conferences/archives-of-individual-conferences/oct-2013.

5. Карпатский рекреационный комплекс / под ред. М. И. Долишнего, М. С. Нудельмана, К. В. Ткаченко. К. : Наук. Думка, 1984. 148 с.

6. Масляк П.О. Рекреаційна географія : навчальний посібник. К.: Знання, 2008. 343 с.

7. Новикова В. І. Територіальна організація рекреаційної діяльності у контексті збалансованого розвитку регіону (на прикладі Черкаської області) : автореф. Дис. Канд. Геогр. Наук : 11.00.02. К. : Ін-т географії НАН України, 2008. 23 с.

8. Поколодна М. М. Рекреаційна географія : навч. Посіб. Х. : ХНАМГ, 2012. 275 с.

9. Природоохоронний потенціал ландшафтних екосистем Центрального Побужжя / Совгіра С В., Гончаренко Г Є., Красноштан І. В.,. Задорожна О М. Київ. Наук. Світ, 2012. 200 с.

10. Черемха Т. Поняття природного потенціалу ландшафту. *Вісник Львівського ун-ту*. 2012. № 40. С. 211–216.

11. Эрингис К., Будрюнас А. Сущность и методика детального еколого-естетического исследования пейзажей. Вильнюс : Минтис, 1975. С. 107-170.

Науковий керівник *– Дудка І. Г., кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри географії екології та методики навчання ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».*

УДК 504.054

Галина Сергієнко,
студентка 4 курсу,
спеціальності «Географія»
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди»
(м. Переяслав-Хмельницький)

ВПЛИВ АГРОЛАНШАФТІВ ЗАБРУДНЕНИХ ПЕСТИЦИДАМИ НА ЗДОРОВ'Я НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

У статті розглянуто основні шляхи надходження пестицидів в навколишнє середовище. Процеси міграції та трансформації пестицидів у основних природних системах ґрунт-рослина-людина та чинники що їх спричиняють. Вплив залишків пестицидів в продуктах харчування та їх дія на організм людини.

Ключові слова: *пестициди, чинники, навколишнє середовище, агроекосистеми.*

The article considers the main ways of the introduction of pesticides into the environment. The processes of migration and transformation of pesticides in the basic natural systems of soil-plant-man and the factors that cause them. Influence of pesticide residues in food products and their effects on the human body.

Keywords: *pesticides, factors, environment, agroecosystems.*

Впродовж останніх десятиріччя в Україні та світі, внаслідок інтенсифікації аграрного виробництва, все актуальнішим стає питання забруднення агроекосистем пестицидами, які чинять багатосторонній негативний вплив на біосферу, масштаб якого порівнюють з глобальними екологічними проблемами.

Ще з давніх часів, коли людство почало займатися сільськогосподарським виробництвом, виникла потреба боротьби з шкідниками, хворобами, бур'янами, паразитами рослин і тварин, які завдають надзвичайно великої шкоди виробництву сільськогосподарської продукції. Такі культури, як картопля, цукрові буряки та овочі практично неможливо виростити без проведення захисних заходів. Вчені переконують, що застосовуючи необхідну кількість пестицидів, сільськогосподарський товаровиробник може зберегти з 1 га до 10 ц зерна пшениці, 95 ц – цукрових буряків, 40 ц – картоплі та 15 ц – плодів [4, 5].

У зв'язку з масовим використанням агрохімікатів пріоритетним напрямком у збереженні здоров'я населення є як розробка методологічних підходів для оцінки ризиків при виробництві та застосуванні пестицидів, так і пильний контроль за залишковими кількостями пестицидів у продуктах харчування, а також моніторинг за населенням, що проживає в екологічно небезпечних районах. На сучасному етапі розвитку уявлень про охорону здоров'я людини і навколишнього середовища виникла необхідність в

науковому обґрунтуванні принципово нових критеріїв і методичних підходів до оцінки небезпеки хімічних засобів захисту рослин.

Питання щодо ефективного використання пестицидів у діяльності сільськогосподарських товаровиробників та формування ринку агрохімічних послуг в сільському господарстві України висвітлюють у своїх роботах О. Бондар, В. Кабанець, О. Корчинська, С. Корчинська, Ю. Михайлов, М. Назаренко, М. Попович та ін. Проблеми пов'язані із формуванням господарюючими суб'єктами первинного обліку і державної статистичної звітності щодо використання та зберігання хімічних засобів захисту рослин досліджували у своїх працях С. Дорогунцов, В. Данилко, В. Шевчук, І. Замула та ін.

Пестициди – це біологічно активні речовини, здатні викликати порушення життєдіяльності теплокровних тварин, людини та сільськогосподарських рослин. Окрім того, часто пестициди потрапляють на нецільові об'єкти: в навколишнє середовище – ґрунт, повітря, водні басейни; знищують корисну фауну – ентомофагів та акарофагів, бджіл, комах запилювачів, переносяться на суміжні посіви та ценози, які не обробляють. Традиційно в Україні використовували і використовують пестициди або засоби захисту рослин, які за походженням умовно поділяють на три групи. До першої групи відносять препарати рослинного, грибкового та бактеріального походження; до другої – неорганічні препарати міді, заліза та інші; до третьої – препарати промислового органічного синтезу (органічні сполуки хлору, фосфору, ртуті та інших металів). Пестициди першої групи – не чужорідні, не сторонні природі і техногенне навантаження від них мінімальне. Що стосується пестицидів другої і третьої груп – це найнебезпечніші отрутохімікати [1].

У нинішніх умовах господарювання, коли вирощування картоплі, більшості овочевих і плодових культур зосереджено в приватному секторі (фермерські господарства, присадибні та дачні ділянки), де пестициди застосовують люди, які не завжди обізнані з технікою безпеки під час роботи з ними, конче потрібним є постійне надання консультацій щодо охорони праці та охорони довкілля від забруднення цими небезпечними речовинами. Пестициди розрізняють за призначенням, способом проникнення та характером дії на шкідливі організми, а також за хімічною будовою та складом. За цільовим призначенням ПП (пестицидні препарати) розподіляють на такі групи: інсектициди (від шкідливих комах); акарициди (від рослиноїдних кліщів); молюскоциди (від молюсків); овіциди (від яєць комах і кліщів); лярвициди (від личинок комах); репеленти (для відлякування комах); атрактанти (для принаджування комах); нематициди (від рослиноїдних нематод); родентициди, зооциди (від гризунів); бактерициди (від бактеріальних збудників хвороб); гербіциди (від бур'янів); дефоліанти (для передзбирального видалення листя); десиканти (для підсушування рослин); арборициди (для знищення небажаної чагарникової і дерев'янистої рослинності та ін.

За способом застосування інсектициди поділяють на групи: для обробки насіння – протруйники, для внесення в ґрунт – ґрунтові, для обробки вегетуючих рослин тощо [2, 3].

Пестициди за характером дії на рослини умовно поділяють на дві основні групи: вибіркові – безпечні для певних сільськогосподарських культур, суцільної дії – знищують усю рослинність. Крім того, їх поділяють на контактні й системні. За хімічною природою ПП поділяються на два класи: неорганічні та органічні. Окрім того, фунгіциди містять антибіотики. Переважна більшість засобів захисту рослин – органічні речовини.

Процес міграції пестицидів у ґрунті, переміщення їх в системах ґрунт – суміжні системи, а також їх залишкова кількість є результатом складної взаємодії ряду факторів. Їх можна розділити на чотири основні групи: перша група факторів визначається властивостями пестицидів; друга група характеризується властивостями ґрунту та агрономічними факторами; третя включає в себе кліматичні умови; а четверта – режими потрапляння хімічних засобів захисту рослин (рис. 1).

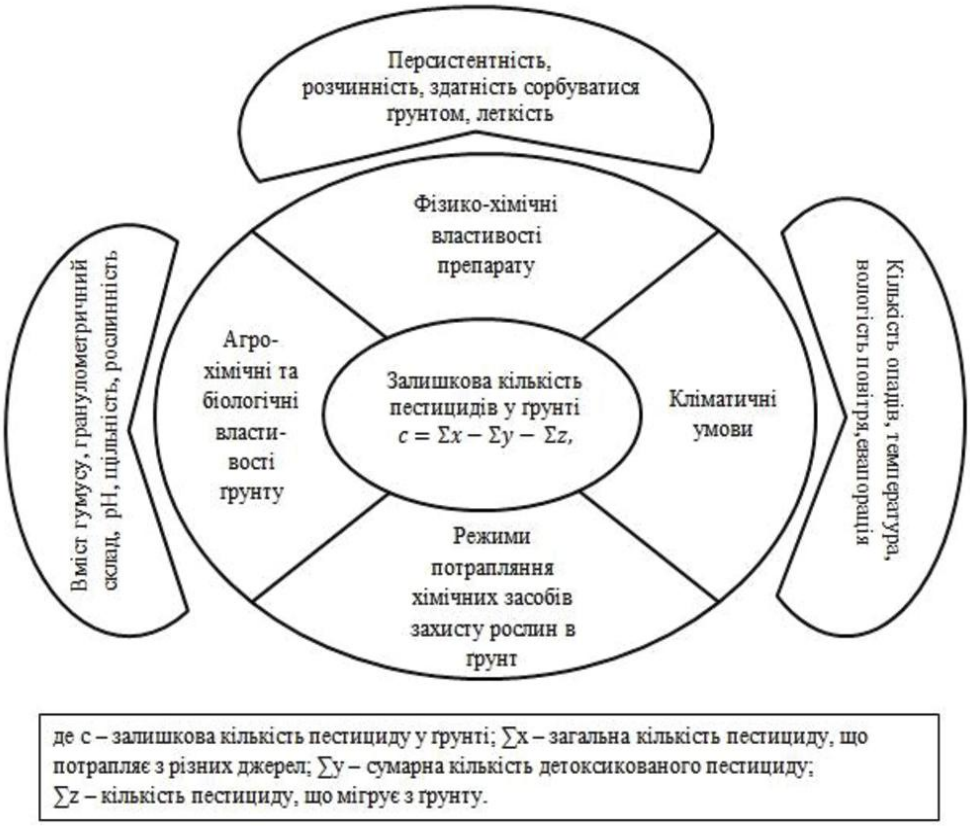

Рис. 1. Фактори, що впливають на міграцію пестицидів в ґрунті [6].

При чому, для одних речовин визначальними будуть фізичні фактори, як, наприклад, випаровування, для інших – хімічна чи біологічна деструкція (так, основний шлях розкладання амідосульфурону – мікробіологічний) [10]. Спільним фактором, що визначає стійкість майже усіх без винятку пестицидів, є їх здатність адсорбуватися часточками ґрунту, бо в адсорбованому стані вони стають малодоступними для мікроорганізмів та слабо піддаються хімічним перетворенням. Численні дослідження показують пряму залежність накопичення токсичних речовин від вмісту гумусу в ґрунті через високу сорбційну здатність гумінових речовин [7]. Тому у родючих структурованих ґрунтах максимальна акумуляція спостерігатиметься у верхньому пахотному

шарі, в той час як у ґрунтах з низьким вмістом гумусу концентрація забруднювача мало відрізнятиметься по всьому профілю, до того ж слід очікувати підвищений ризик забруднення ґрунтових вод.

В останній час різко підвищилась кількість алергенних захворювань серед сільського та міського населення України. Все це свідчить про те, що пестицидні препарати за своїм фізіологічним впливом на живі організми можна порівняти з високотоксичними отруйними речовинами уповільненої дії. А саму препаративну форму застарілого пестициду слід розглядати як зовсім новий об'єкт хімічний мутант з невідомими фізико-хімічними та токсикологічними характеристиками (рис.2) [8].

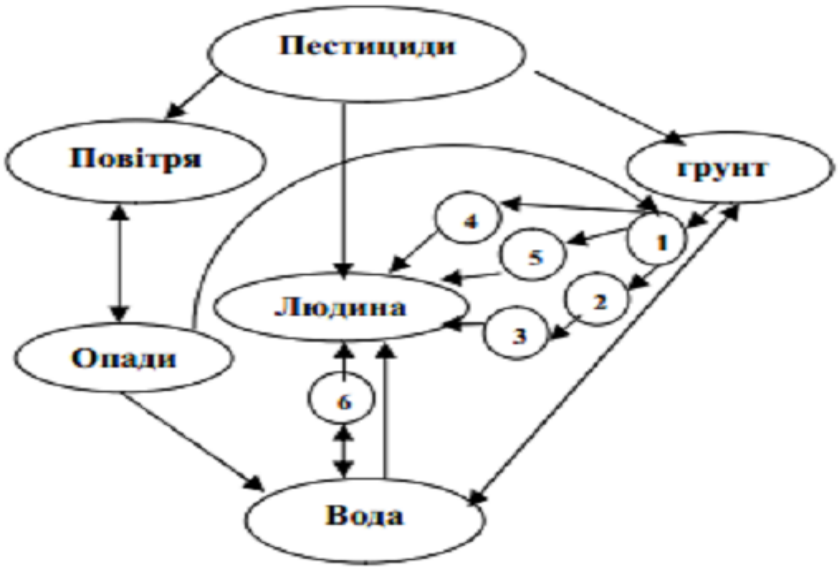

Рис. 2. Механізм потрапляння пестицидів до організму людини:
1 – рослини; 2 – тварини; 3 – продукти тваринного походження; 4 – ліки з добавками рослинного походження; 5 – косметичні засоби; 6 – риба.

Згідно схеми шляхи потрапляння пестицидів до організму людини є наступними:

– пестициди потрапляють до організму людини в процесі безпосереднього контакту (виготовлення, використання, трансформування, складування пестицидів);

– пестициди потрапляють у ґрунт, з якого живляться рослини, які в свою чергу споживає людина;

– рослини забруднені пестицидами, використовуються для годівлі тварин, а далі продукти тваринного походження (м'ясо, яйця, жир) споживає людина;

– пестициди потрапляють у повітря, яким дихає людина;

– пестициди, які містяться в повітрі, потрапляють до опадів, а далі до водних джерел; водою живляться рослини, які споживає людина;

– пестициди з опадами концентруються в стеблах, листі рослин;

– добавки рослинного походження з вмістом пестицидів входять до складу ліків та косметичних засобів, які використовує людина;

– пестициди потрапляють у ґрунт, а потім у підґрунтову воду, яку споживає людина;

– через забруднену воду пестициди потрапляють до організмів риб, які споживає людина.

Крім того, під час загибелі фауни відбувається десорбція пестициду і його метаболітів у воду (вторинне забруднення водоймища). Всі розглянуті ланцюги мають спільний кінцевий пункт призначення – людина [9].

Отже, пестициди, потрапляючи в організм людини, викликають функціональні зміни центральної й периферичної нервової системи, захворювання органів травлення (хронічні гастрити, гепатити, коліти, виразкова хвороба шлунка) і серцево-судинної системи, а гостре отруєння пестицидами може призве до смерті від зупинки дихання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Акімов В. І. Проблема накопичення та цтилізації непридатних до використання пестицидів у Полтавській області / В. І. Акімов, М. І. Андрусенко //Світ довкілля. – 2005. – №5. – С. 12-13.

2. Еколого-гігієнічне значення проведення санітарноепідеміологічного обстеження об’єктів довкілля та виробничих приміщень колишніх складів пестицидів і мінеральних добрив / І. В. Мудрий, І. В. Лепьошкін, О. О. Бобильова [та ін.] // Довкілля та здоров’я. – 2007. – № 1. – С. 45-47.

3. Електронна енциклопедія пестицидів і агрохімікатів. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.oldis.net.ua.

4. Кабанець В. М. Сучасні агроекологічні та соціальні аспекти використання пестицидів в сільському господарстві / В. М. Кабанець // Екологічність продукції АПК: економіка та технології. – В 2 т. – Т. 2. – Суми : Козацький вал, 1999 – С. 298-304.

5. Корчинська О. А., Корчинська С. Г. Підвищення ефективності хімізації землеробства в Україні / О. А. Корчинська, С. Г. Корчинська // Економіка АПК. – 2005. – № 5. – С. 39-44.

6. Наземцева Я. О. Моделювання міграції пестицидів у грунтах від джерел постійного забруднення / Я. О. Наземцева, Д. О. Лазненко // Восточно-Европейский журнал передових технологий № 4/10 (63), 2013. С. 12-15.

7. Сметник, А. А. Прогнозирование миграции пестицидов в почвах [Текст] : дис. ... док. биол. наук / А. А. Сметник. – М., 1999. – 389 с.

8. Способствовать ответственным действиям. GTZ. Сервисный проект по средствам защиты растений. Пилотный проект по устранению остатков пестицидов. // Общество по техническому сотрудничеству Германии. – Эшборн, 1993. – 52 с.

9. Сучасні екологічно чисті технології знезараження непридатних пестицидів / За ред. В. Г. Петрука. – Вінниця : Універсум, 2003. – 254 с.

10. Fent G. Lysimeterversuche zum abbau-und Verlagerungsverhalten des herbiziden Wirkstoffes amidosulfuron in verschiedenen Boden mit besonderer Berucksichtigung des Nachbauverhaltens unter Einbeziehung von gewachshausuntersuchungen [Text] : dis. PhD / g. Fent. – Bonn, 1992. – 115 p.

БЕЗПЕКА ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

УДК 37.091.217

Ірина Агафонова,
студентка 4 курсу
спеціальності «Біологія»
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди»
(м. Переяслав-Хмельницький)

РАЦІОНАЛЬНЕ ХАРЧУВАННЯ СУЧАСНИХ ШКОЛЯРІВ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖЕННЯ

У статті висвітлено проблему забезпечення потреб школярів у високоякісних, біологічно-повноцінних харчових продуктах. З'ясовано, що раціональне харчування забезпечує нормальний ріст і розвиток організму, а також є однією з ознак здорового способу життя.

Ключові слова: *раціональне харчування, фізіологічні потреби організму, оптимальній раціон, розвиток організму, харчові продукти, харчові добавки, здоровий спосіб життя.*

The article highlights the problem of ensuring the needs of schoolchildren in high-quality, biologically-complete food products. It turns out that rational nutrition provides normal growth and development of the body, and also is one of the signs of a healthy lifestyle.

Keywords: *rational nutrition, physiological needs of the organism, optimal diet, organism development, food products, nutritional supplements, healthy lifestyle.*

Раціональне харчування – це збалансоване харчування при оптимальному режимі прийому їжі. Збалансоване харчування, у свою чергу, являє собою повноцінне харчування, яке характеризується оптимальною якістю їжі та оптимальними, тобто такими, що відповідають фізіологічним потребам організму, співвідношеннями між окремими компонентами їжі.

Харчування суттєво впливає на все, що відбувається в житті та формуванні організму школяра. Правильний раціон і режим харчування впливає на працездатність учня, а відтак і на рівень засвоєння ним корисної інформації [1, с. 677–684].

Повноцінне, збалансоване харчування є однією з умов нормального функціонування дитячого організму. Раціональне харчування зумовлює належний розвиток усіх життєвоважливих органів, сприяє зміцненню захисних функцій організму. Якість харчування є вагомим чинником створення комфортного навчального середовища, а отже, опосередковано і безпосередньо впливає на якість засвоєння школярем навчального матеріалу.

На жаль, на сьогодні якість харчування українських школярів часто не відповідає навіть мінімально допустимими нормативним орієнтирам з точки зору розвитку дитячого організму та відтворення його життєвої активності під час навчання.

Питанням раціонального харчування школярів займалися такі науковці: Н. Герасименко, А. Довгань, О. Овчарук, Л. Пужайчереда, В. Шкуро, О. Макарова, М. Гуліч, Н. Полька, Ю. Бойчук, Н. Коцур, Л. Гармаш, Л. Товкун, К. Варивода та ін. У своїх дослідженнях вчені зазначають, що харчування школярів потребує особливої уваги тому, що сучасне навчання вимагає високого розумового та фізичного навантаження й супроводжується значними енерговитратами.

Науковці М. Пересічний, В. Корзун, М. Кравченко, О. Григоренко займались аналізом динаміки харчування дитячого населення України. Їхніми дослідженнями доведено, що відбулося погіршення структури продуктового набору, погіршення збалансованості харчового раціону дітей за вмістом мінеральних речовин, вітамінів, білків, жирів, вуглеводів [2, с. 222].

З розширенням виробництва харчових добавок постійно зменшується асортимент харчових продуктів, одержаних без їх використання. Багато продуктів містять такі стабілізатори і консерванти, які нам не відомі, швидше за все через те, що на момент створення класифікації їх іще в природі не існувало. Виробництво не стоїть на місці, винахідливості підприємців немає меж і їхньому бажанню заробити гроші на не зовсім якісних товарах також. Ці шкідливі речовини можна знайти майже в кожному продукті. Деякі виробники «чесно» зазначають на упаковці, які консерванти використовують, сподіваючись на необізнаність покупця, інші ж обмежуються загальними фразами типу «продукт містить ароматизатор, ідентичний натуральному». Тепер харчовими продуктами, які не мають харчових добавок, є овочі, фрукти (крім цитрусових), рис, мінеральна вода, молоко, яйця, мед, м’ясо, цукор та продукти для новонароджених дітей.

У багатьох країнах світу існує практика створення магазинів чи окремих відділів, які торгують екологічно чистою продукцією. Звичайно ж, вона коштує дорожче, але попри це бажаючих придбати такий товар багато, адже, як відомо, здоров’я за гроші не купиш [3, с. 196-198].

Враховуючи вищеозначене, дуже важливо сформувати в дитини уміння правильно обирати продукти харчування, орієнтуючись не лише на їх смакові особливості, а й на якість, харчову і поживну цінність.

Звички, набуті в дитинстві, переходять і в доросле життя людини, тому формування стійких моделей адекватної харчової поведінки дитини важливе для збереження її здоров’я в майбутньому. Саме тому, формування культури харчування дітей має бути одним із пріоритетних напрямків педагогічної діяльності навчального закладу будь-якого типу. З метою досягнення максимальної ефективності у розв’язанні проблеми формування основ здорового харчування учнів у навчально-виховному процесі роботу доцільно починати у початковій ланці, оскільки молодший шкільний вік – сенситивний період, який необхідно плідно використати для виховання мотивації до здорового способу життя та ціннісного ставлення до здоров’я; для набуття соціального досвіду, формування моральних та етичних рис особистості [4].

Отже, збалансоване харчування є важливою фізіологічною потребою організму й забезпечує не тільки ріст та розвиток дитини, але й сприяє

відновленню працездатності, поліпшує адаптивні можливості, є методом лікування та профілактики захворювань.

Раціональне харчування учнів загальноосвітніх навчальних закладів повинне будуватися на дотриманні трьох основних принципів:

– забезпечення відповідності енергетичної цінності раціону харчування енергозатратам організму;

– задоволення фізіологічних потреб організму у визначеній кількості енергії і співвідношенні у харчових речовинах;

– дотримання оптимального режиму харчування, тобто фізіологічно обґрунтованого розподілу кількості споживаної їжі протягом дня.

Важливим елементом організації раціонального харчування учнів є правильний розподіл обсягів добового споживання їжі між окремими її прийомами. Найбільш оптимальним режимом харчування учнів протягом дня слід вважати чотириразовий прийом їжі з інтервалами між прийомами 3,5–4 години [5, с. 115].

Фізіологічну потребу школярів у харчових речовинах великою мірою визначають фізіолого-біохімічні особливості організму, підвищені розумові навантаження, заняття фізкультурою тощо. Раціони харчування дітей шкільного віку повинні складатися на основі норм добової потреби школярів різного віку в харчових речовинах та енергії.

При формуванні раціону харчування дітей і приготуванні їжі, призначеної для дітей, повинні дотримуватися *принципів раціонального, збалансованого й адекватного харчування*, що включає в себе:

– задоволення потреби дітей у харчових речовинах і енергії, в тому числі в макронутрієнтах (білки, жири, вуглеводи) і мікронутрієнтах (вітаміни, мікроелементи та ін.), відповідно до вікових фізіологічних потреб (харчування, адекватне віковим фізіологічним потребам);

– збалансованість раціону за всіма харчовими речовинами, в тому числі за амінокислотами, жирними кислотами, вуглеводами, що належать до різних класів, вмістом вітамінів, мінеральних речовин (у тому числі мікроелементів);

– максимальну різноманітність раціону, що досягається шляхом використання достатнього асортименту продуктів і різних способів кулінарної обробки;

– адекватну технологічну (кулінарну) обробку продуктів, переважно варіння, тушкування, що забезпечує високі смакові якості кулінарної продукції й збереження поживної цінності всіх продуктів; виключення з раціону харчування продуктів і страв, здатних викликати подразнення слизової органів травлення, а також продуктів, які можуть призвести до погіршення здоров’я у дітей;

– врахування індивідуальних особливостей дітей (у тому числі не сприйняття ними окремих видів харчових продуктів або страв).

Раціон харчування дітей розрізняється за якісним і кількісним складом залежно від віку дітей і формується окремо для дітей молодшого, середнього і старшого шкільного віку [1, с. 670].

Об'єктивною основою для розробки програм та конкретних рекомендацій з організації харчування дітей є такі складові, як сучасні теоретичні положення та останні наукові досягнення в нутриціології, результати досліджень з вивчення стану фактичного харчування та здоров'я дитячого населення, впливу факторів навколишнього середовища тощо. Усі перераховані складові постійно змінюються і відповідно розробляються заходи щодо поліпшення здоров'я дітей.

Таким чином, організація раціонального харчування школярів повинна сприяти правильному фізичному та розумовому розвитку дітей, зміцненню їх здоров'я, підвищувати опірність організму до несприятливих факторів довкілля, стійкість до інфекційних захворювань.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сердюк А. М. Еколого-гігієнічні проблеми харчування / А. М. Сердюк // Журнал Академії медичних наук України. – 2012. – Т. 8, № 4. – С. 677-684.

2. Смоляр В. І. Основи фізіології та і гігієни харчування / В. І. Смоляр. – Київ: Здоров'я, 2016. – 302 с.

3. Товкун Л. П. Раціональне харчування як складова здорового способу життя / Л. П. Товкун // Валеологія : сучасний стан, напрямки та перспективи розвитку. – Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2013. – С. 196-198.

4. Шкуро В. В. Особливості харчування дітей молодшого шкільного віку у навчальних закладах різного типу / В. В. Шкуро, А. М. Парац // Environment & Health. – 2013. – С. 26-30.

5. Як виростити дитину здоровою: посібник для батьків шкільного віку / Т. Бойченко, Н. Колотій, А. Царенко та ін. – Київ : Прем'єр-Медія, 2016. – 204 с.

Науковий керівник *– Варивода К. С., кандидат історичних наук, старший викладач кафедри медико-біологічних дисциплін і валеології ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».*

УДК 37.011.3

Сергій Болілий,
студент 2 курсу спеціальності «Математика»
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди»
(м. Переяслав-Хмельницький)

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ У ВЧЕННЯХ РИМСЬКОГО КЛУБУ

У статті проаналізовано заснування, принципи діяльності, основні засади вчень Римського клубу – міжнародної громадської організації, створеної у 1968 р.

Ключові слова: *Римський клуб, екологічна культура, ноосфера, науково-технічна революція, біосфера.*

The article analyzes the foundations, principles of activity, the basic principles of the teachings of the Rome Club – an international public organization founded in 1968.

Keywords: *Roman club, ecological culture, noosphere, scientific and technical revolution, biosphere.*

У сучасних умовах збільшення кількості глобальних проблем важливого значення набуває діяльність міжнародних громадських організацій, які розробляють та впроваджують принципи попередження чинників науково-технічної революції.

Вчення про біосферу та ноосферу Е. Ларуа, П. Тейяр де Шардена, В. Вернадського спонукали вчених з ініціативи Ауреліо Печчеї у 1968 р. створити міжнародну громадську організацію вчених Римський клуб. У 1969 р. Ауреліо Печчеї видав книгу «Перед прірвою», відобразивши таким чином становище людства в результаті комплексу негативних чинників науково-технічної революції та сучасного соціально-економічного, політичного, екологічного, культурного розвитку світового співтовариства [4, с. 270].

У результатах діяльності Римського клубу знайшли відображення основні екологічні обмеження розвитку людства, а також евристичні прогнози відносно сценаріїв розвитку, і на цій основі – оптимальні способи «вписування» техногенного суспільства у природне середовище. Глобальність протиріч між природою та господарською діяльністю людини, біосферою та техносферою, потребує їх розв’язання винятково на рівні міждержавних консультацій та активізації міжнародної взаємодії і співробітництва при здійсненні практичних напрямів у цій сфері. Пріоритетність вирішення глобальних проблем зумовила інтенсифікацію інтеграційних процесів, що вказує на об’єктивні зміни у формуванні світогляду щодо майбутнього розвитку людської цивілізації: від єдиних світоглядних уявлень у межах конкретних суспільств або держав до сучасної системи світоглядних цінностей у загальнопланетарному масштабі [3, с. 140].

За даними, опублікованими на сайті «Екологія та соціальний захист», станом на середину 2007 р. Римський клуб налічував 79 дійсних членів з 35 країн, а також 36 асоційованих членів (в тому числі один громадянин України – Віктор Вовк). Крім того, до складу Римського клубу входить Богдан Гаврилишин – український економіст з діаспори.

Римський клуб також має почесних членів, серед яких є чимало видатних державних, політичних і громадських діячів, бізнесменів і науковців. Зокрема, це король Іспанії Хуан Карлос I і королева Софія, королева Нідерландів Беатріче, колишні президенти: СРСР – Горбачов Михайло, Чехії – Вацлав Гавел, Німеччини – Вайцзекер Ріхард фон, Південної Африки – Клерк Фредерік де, Фінляндії – Мауно Койвісто; колишній голова Комісії Європейського Союзу Жак Делор і генеральний директор ЮНЕСКО Коіширо Мацуура, колишні прем'єр-міністри низки країн; представники бізнесових кіл та наукового співтовариства (в тому числі президент Національної академії наук України Патон Борис). Крім того, Римський клуб має афілійовані до нього національні асоціації, що нині діють у 28 країнах світу з метою популяризації ідей клубу та їхньої адаптації й розвитку на національному рівні у відповідь на виклики доби глобалізації. Національні асоціації також покликані вносити свій внесок в глобальні дослідження Римського клубу. В Україні діє Українська асоціація Римського клубу [1].

Публікація в 1972 р. першої, найбільш знаменитої доповіді Римського клубу Limits to Growth («Межі зростання«) щодо довгострокових наслідків глобальної тенденції зростання населення планети, промислового і сільськогосподарського виробництва, споживання природних ресурсів й забруднення довкілля мала великий суспільно-політичний резонанс у світі й заклала основу сучасної концепції «сталого розвитку». Доповідь була перекладена більш ніж 30 мовами і видана загальним накладом понад 12 млн. примірників.

За майже 40 років своєї діяльності Римський клуб підготував 33 доповіді з широкого кола питань в контексті світової проблематики та майбутнього людства, більшість з яких отримала серйозний резонанс. Останньою, на сьогодні, доповіддю Римського клубу є видана у 2005 р. книга Limits to Privatization («Межі приватизації») [1].

У працях Римського клубу підкреслювався комплексний характер глобальних проблем, які перетинаються одна з одною у найрізноманітніших аспектах. Автори ідей Римському клубу виділяють два основні блоки глобальних проблем: пов'язані з протиріччями між суспільством і навколишнім середовищем; соціальні, пов'язані з протиріччями всередині суспільства. У своїй теоретичній діяльності Римський клуб намагався вирішити дві взаємопов'язані проблеми: з одного боку, якомога чіткіше означити глобальні кризові процеси і соціальні протиріччя сучасності, зумовлені всезростаючим масштабом природокористування; з другого – знайти соціально прийнятні способи і засоби вирішення глобальних проблем, ліквідації кризових явищ, усунути всі протиріччя на шляху подальшого розвитку людської спільноти. Основна позиція Римського клубу щодо розв'язання соціальних глобальних

проблем була відображена в книзі ініціатора заснування клубу «Людські якості». Автор вважав, що успіх у подоланні глобальних проблем цивілізації можливий, найперше, завдяки зміні якостей самої людини шляхом формуванням «нового гуманізму». Розглядаючи витоки й причини глобальних проблем, в тому числі й екологічної кризи, А. Печчеї вважав, що вони знаходяться не поза людиною, а в ній. Проблеми виникають тому, що люди в процесі соціального розвитку не встигають адаптувати свою культуру до тих змін, які самі ж вносять у цей світ. На його думку, розв'язання екологічних проблем потребує передусім змін самої людини, її власної сутності. Це можна досягти такими шляхами: «зовнішні межі» (орієнтування на бережливе ставлення до природи, її ресурсів, життєвого потенціалу); «внутрішні межі» (врахування біологічних можливостей людини); «культурна спадщина» (культурна самовизначеність); «світове суспільство» (об'єднання міжнародних зусиль для вирішення глобальних проблем сучасності); «людське житло»; «виробнича система» [2, с. 97].

Таким чином, Римський клуб – міжнародна громадська організація, покликана попереджувати та вирішувати основні проблеми екологічного та економічного характеру у всіх країнах світу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Екологія та соціальний захист: програма сталого розвитку України. URL: http://www.esz.org.ua/?page_id=1195 (дата звернення 12.04.2018).

2. Іванова Т.В. Науково обґрунтована економіко-екологічна політика держави // Інвестиції: практика та досвід. 2011. №7. С. 95-98. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2011_7_26 (дата звернення 29.03.2018).

3. Каленяк Р.В. Інноваційні напрями впливу на суспільний розвиток // Право. Вип. 19. 2012. С. 139-145.

4. Костенко В.Г. Ноосферна концепція Володимира Вернадського в світлі сучасних глобальних проблем і філософії сталого розвитку // Науковий вісник ЛНУВМБТ імені С.З. Гжицького. Т. 16. №2 (59). Ч. 5. 2014. С. 267-271.

Науковий керівник *– Буц М. А., викладач кафедри медико-біологічних дисциплін і валеології ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».*

УДК 37.091.2:6

Олександр Левченко,
студент 2 курсу
спеціальності «Математика»
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний
педагогічний університет імені Григорія Сковороди»
(м. Переяслав-Хмельницький)

ЗАКОНОДАВЧА БАЗА УКРАЇНИ З ПИТАНЬ ПОЖЕЖНОЇ БЕЗПЕКИ

У статті проаналізовано програму забезпечення пожежної безпеки, накази, реєстр та правила пожежної безпеки в Україні.

Ключові слова: *пожежна безпека, законодавча база, Правила пожежної безпеки, організаційні заходи, технічні заходи, заходи режимного характеру, експлуатаційні заходи.*

The article analyzes the program of fire safety, orders, registry and rules of fire safety in Ukraine.

Keywords: *fire safety, legislative base, fire safety rules, organizational measures, technical measures, measures of a regime nature, operational measures.*

«Пожежна безпека» – це сукупність урегульованих нормативно-правовими актами суспільних відносин, спрямованих на створення таких внутрішніх і зовнішніх умов існування будь-якого об’єкта чи особи, що виключається неприпустимий ризик виникнення та розвитку пожежі, забезпечується запобігання можливості впливу небезпечних факторів пожежі на людей, матеріальні цінності та довкілля, а також попередньо впроваджуються заходи, які будуть сприяти гасінню пожеж. Пожежна безпека являє собою важливу складову суспільних відносин. Вона має історичне підґрунтя і вважається фахівцями важливою складовою національної безпеки, хоча це безпосередньо і невідображене в Законі України «Про основи національної безпеки України». Пожежна безпека є обов’язковою умовою професійної діяльності та життєдіяльності будь-якого суб’єкта господарювання, посадової особи та громадянина і вимагає забезпечення необхідного її рівня. Вона вимагає цілеспрямованого створення умов, за яких виключається неприпустимий ризик виникнення пожежі. Пожежна безпека передбачає також створення необхідних умов для запобігання можливості впливу небезпечних факторів пожежі на людей, матеріальні цінності та довкілля і потребує завчасного впровадження низки заходів, які будуть сприяти успішному гасінню пожежі у випадку її виникнення [2, с. 140].

Основними системами комплексу заходів та засобів щодо забезпечення пожежної безпеки є: система запобігання пожежі, система протипожежного захисту та система організаційно-технічних заходів. Організаційні заходи пожежної безпеки передбачають: організацію пожежної охорони на об’єкті, проведення навчань з питань пожежної безпеки, проведення перевірок, оглядів стану пожежної безпеки приміщень, будівель, об’єкта в цілому та ін.

До технічних заходів належать: суворе дотримання правил та норм, визначених чинними нормативними документами під час реконструкції приміщень, будівель та об'єктів, технічному переоснащенні виробництва, експлуатації чи можливому переобладнанні електромереж, опалення, вентиляції, освітлення і т.д. Заходи режимного характеру передбачають заборону куріння та застосування відкритого вогню в недозволених місцях, регламентацію пожежної безпеки під час проведення вогневих робіт тощо. Експлуатаційні заходи охоплюють своєчасне проведення профілактичних оглядів, випробувань, ремонтів технологічного та допоміжного устаткування, а також інженерного господарства (електромереж, електроустановок, опалення, вентиляції) [4].

Кодекс цивільного захисту від 02.10.2012 р. так визначає поняття пожежа: пожежа – неконтрольований процес знищування або пошкодження вогнем майна, під час якого виникають чинники, небезпечні для істот та навколишнього природного середовища; пожежна безпека – відсутність неприпустимого ризику виникнення і розвитку пожеж та пов'язаної з ними можливості завдання шкоди живим істотам, матеріальним цінностям і довкіллю; пожежна охорона – вид діяльності, який полягає у запобіганні виникненню пожеж і захисті життя та здоров'я населення, матеріальних цінностей, навколишнього природного середовища від впливу небезпечних чинників пожежі [4].

Правила пожежної безпеки в Україні було затверджено Наказом Міністерства внутрішніх справ в Україні №1417 від 30.12.2014 р., а зміни – Наказом №657 від 31.07.2017 р. Відповідно до даного наказу, пожежна безпека повинна забезпечуватися шляхом проведення організаційних заходів та технічних засобів, спрямованих на запобігання пожежам, забезпечення безпеки людей, зниження можливих майнових втрат і зменшення негативних екологічних наслідків у разі їх виникнення, створення умов для успішного гасіння пожеж [3]. Зазначені Правила встановлюють загальні вимоги з пожежної безпеки до будівель, споруд різного призначення та прилеглих до них територій, іншого нерухомого майна, обладнання, устаткування, що експлуатуються, будівельних майданчиків, а також під час проведення робіт з будівництва, реконструкції, реставрації, капітального ремонту, технічного переоснащення будівель та споруд.

Правила є обов'язковими для виконання суб'єктами господарювання, органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах.

Слід відзначити, що існує Державний реєстр нормативно-правових актів з питань пожежної безпеки, який містить нормативно-правові акти з питань пожежної безпеки, яка організація є розробником даних актів, дані про узгодження, затвердження та введення в дію, реєстрацію в Мін'юсті, термін дії, внесення змін та примітки. Всього у Державному реєстрі виокремлено 226 нормативно-правових акти.

Види протипожежних інструктажів, а також порядок організації та проведення протипожежних інструктажів, навчання і перевірки знань з пожежно-технічного мінімуму встановлено постановою Кабінету Міністрів України від 26 червня 2013 р. № 444 «Про затвердження Порядку здійснення навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях».

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрієнко М. Особливості визначення поняття «пожежна безпека» // Пожежна безпека: теорія і практика. 2014. № 16. С. 11-14. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pbtp_2014_16_4 (дата звернення 12.05.2018).

2. Андрієнко М. Поняття та сутність державного управління сферою державної безпеки // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2014. № 2. С. 139-143. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizvru_2014_2_28 (дата звернення 20.03.2018).

3. Наказ Міністерства внутрішніх справ в Україні №1417 від 30.12.2014 р. «Про затвердження Правил пожежної безпеки в Україні». URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0252-15 (дата звернення 13.05.2018).

4. Сізіков О.О., Євдін О.М., Климась Р.В., Якименко О.П. Стан законодавчої та нормативно-правової бази з питань застосування ризик-орієнтованого підходу у сфері безпеки в Україні та шляхи її удосконалення // Науковий вісник Українського науково-дослідного інституту пожежної безпеки. 2014. № 2. С. 35-40. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvundipb_2014_2_8 (дата звернення 13.05.2018).

Науковий керівник *– Буц М. А., викладач кафедри медико-біологічних дисциплін і валеології ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».*

УДК 614.8

Андрій Литвин,
кандидат педагогічних наук, викладач кафедри
теорії та методики професійної підготовки
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди»
(м. Переяслав-Хмельницький)

ПРОБЛЕМИ БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ЛЮДИНИ ТА СУСПІЛЬСТВА

У статті розглянуто проблеми сучасної безпеки життєдіяльності людина та суспільства. Статистичні дані Державної служби України з надзвичайних ситуацій про вплив на людину різноманітних небезпек свідчать про зростання травматизму, аварій і катастроф, збільшення матеріальних збитків. Продовжує зростати кількість жертв на виробництвах, автодорогах, у сфері побуту.

Ключові слова: *життя, середовище, надзвичайні ситуації, характеру, діяльність.*

The article considers modern problems of safety of human life and society. Statistical data of the State service of Ukraine for emergency situations of the impact on people of different hazards indicate an increase in injuries, accidents and disasters, increase in material damage. Continues to grow the number of victims in the factories, the roads, in everyday life.

Keywords: *life, environment, emergency situations, nature, activities.*

Сучасне життя насичене великою кількістю небезпечних факторів – біологічних, хімічних, фізичних, фізико-хімічних, які часто негативно впливають на здоров'я людей, всього живого у природі. Безпека життєдіяльності людини це стан при якому мінімальна вірогідність негативного ризику в будь-яких умовах діяльності. Сама безпека пов'язана з визначенням ризику. Безпека життєдіяльності людини у всіх її сферах діяльності є дуже складною, комплексною та має глибинний характер. Вона входить у різні структури людського буття – психофізіологічні, морально-етичні, світоглядні, релігійно-етнічні, культурні, техніко-технологічні, природні, екологічні проблеми.

Безпека життєдіяльності залежить не тільки від людини, але також від кількості й потенціалу загроз сформованих навколишнім середовищем (природним, соціальним, техногенним). А стан навколишнього середовища багато в чому визначається результатами життєдіяльності суспільства.

Провідними науковцями, які досліджували та висвітлювали ці питання є: В. Березуцький, Т. Бондаренко, Г. Валенко, О. Запорожець, П. Атаманчук, В. Лапін, В. Цапко, О. Мягченко, П. Атаманчук, В. Жидецький. Питання підготовки сучасної молоді до безпечної життєдіяльності та формування в неї культури безпеки життєдіяльності досліджувало багато вчених-педагогів, серед яких: В. Акімов, Л. Буєва, В. Березуцький, Ю. Бойчук, Ю. Воробйов, В. Гафнер, С. Гвоздій, В. Девисилов, С. Дембіцька, О. Запорожець, М. Зоріна, Ю. Іванов,

І. Кобилянська, О. Кобилянський, Л. Коженевский, В. Мельник, В. Михайлюк, В. Мошкін, Н. Лизь, І. Нємкова, О. Пуляк, В. Сапронов, Л. Сорокіна, Р. Цаліков, О. Шароватова, Л. Шершнев, С. Якушева, З. Яремко та інші.

Зокрема, В. Сапронов вважає, що «для вироблення адекватних принципів життєдіяльності суспільство потребує інструменту розуміння та передбачення світової динаміки з небувалим наростанням масштабів загроз людині» [2], а на думку Л. Коженевского, «безпека – головна потреба окремої людини і суспільних груп, а також їхня найважливіша мета» [4, с. 409].

На сучасному етапі розвитку суспільства спостерігаються серйозні кризові тенденції, які потребують від людей радикальних змін щодо їхньої безпеки життєдіяльності. Інакше, негативні зміни та перетворення навколишнього середовища можуть призвести до соціальних та екологічних катастроф. Так, за даними Державної служби України з надзвичайних ситуацій у 2017 році в Україні зареєстровано 166 надзвичайних ситуацій (далі – НС), які, відповідно до Національного класифікатора «Класифікатор надзвичайних ситуацій» ДК 019:2010, розподілилися на: НС техногенного характеру – 50; НС природного характеру – 107; НС соціального характеру – 9. Унаслідок цих НС загинуло 172 особи (з них – 29 дітей) та 892 особи постраждало (з них – 417 діти) [1]. За 2017 рік на виробництві в результаті нещасних випадків постраждало 4260 осіб, зокрема, 375 осіб зі смертельними наслідками [5].

Згідно із Концепцією ООН, основними завданнями освіти з БЖДЛ є:

– формування культури людини щодо безпеки, її відповідних моральних цінностей, поглядів, поведінки тощо;

– забезпечення певного стану індивідуальної захищеності людини шляхом формування і розвитку тих якостей особи, що сприяють розвитку безпеки, а також необхідних знань та вмінь;

– інтенсифікація методичної, наукової та інших форм освітянської роботи з напряму БЖДЛ як у закладах освіти, так і поза ними;

– сприяння підвищенню ефективності роботи державної системи з безпеки населення шляхом навчання і підготовки людей до їх адекватної взаємодії, активної позиції щодо вдосконалення державної системи, у тому числі – у законодавчій сфері;

– удосконалення управління освітою всіх верств населення за критеріями напряму БЖДЛ [3, с. 9].

У процесі своєї діяльності, з метою поліпшення побутових умов, людина настільки змінила природу середовище буття, що воно стало небезпечним для її життя. Невтішною також є статистика, пов’язана зі зростанням наркоманії, отруєнням алкоголем, загибеллю людей у побуті та під час інших видів діяльності. Таким чином, населення, намагаючись реалізувати права і свободи особистості, забуває про власну безпеку й безпеку оточуючих, ліквідувати дію створюваного віками механізму самозбереження, в основу якого покладено присутність у людини об’єктивного розуміння основ безпечної життєдіяльності.

У ситуації, що склалася, зрозумілим є те, що кожна людина і, безперечно, людина з вищою освітою повинна усвідомлювати важливість питань безпеки

життєдіяльності. Підготовка студентів у рамках цієї навчальної дисципліни містить теоретичні питання, спрямовані передусім на формування світогляду, вироблення ідеології поведінки і забезпечує майбутніх спеціалістів важливим інструментом не лише щоденного безпечного контактування з навколишнім світом, а й готує до безпечного виконання технологічних процесів самого різного рівня складності.

Отже, проблеми безпеки життєдіяльності постають перед кожним із нас щодня, оскільки, включаючись у трудову, навчальну, суспільну чи іншу діяльність, ми маємо знати й передбачати можливі негативні наслідки своїх вчинків відносно нашого середовища існування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Офіційний інформаційний сервер Українського науково-дослідного інституту цивільного захисту [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.dsns.gov.ua/ua/Dovidka-za-kvartal/72899.html.

2. Сапронов В. В. Идеи к общей теории безопасности [Электронный ресурс] / В. В. Сапронов // ОБЖ. Основы безопасности жизнедеятельности. – 2007. – № 1-3 Режим доступа: обж.рф/data/documents/sapronov_teoriya.pdf.

3. Кузнєцов В.О. Концепція освіти з напрямку «Безпека життя і діяльності людини» / В.О. Кузнєцов, В.В. Мухін, О.Ю. Буров та ін. // Інформаційний вісник «Вища освіта». – К. : Вид-во наук.-метод. Центру вищої освіти МОНУ, 2001. – № 6. – С. 6–17.

4. Коженевский Л. Ф. Секюритология как научная дисциплина. Киев – Днепропетровск, – 2007. – С. 412.

5. Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України [Електронний ресурс]. Режим доступу : https://www.social.org.ua/activity/profilactika.

УДК 614.02

Наталія Скригонюк,
студентка 2 курсу спеціальності
«Філологія (Англійська мова та література)»
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди»
(м. Переяслав-Хмельницький)

ВЕГЕТАРІАНСТВО: ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ

У статті досліджується користь вегетаріанства для здоров'я людини, його різновиди, переваги та недоліки цього способу харчування.

Ключові слова: *вегетаріанство, раціональне харчування, поживні речовини.*

The article examines the benefits of vegetarianism for human health, its varieties, advantages and disadvantages of this method of nutrition.

Keywords: *vegetarianism, rational nutrition, nutrients.*

Раціональне харчування – це повноцінне в кількісному та збалансоване в якісному відношенні харчування, що забезпечує нормальний ріст, фізичний та психофізіологічний розвиток організму, його високу працездатність, активне довголіття та стійкість до несприятливих природних, техногенних, соціальних чинників навколишнього середовища. Основою раціонального харчування є збалансованість, тобто оптимальне співвідношення компонентів їжі. За цих умов до організму надходять різноманітні поживні речовини (білки, жири та вуглеводи) в кількостях необхідних для нормальної життєдіяльності людини.

Науковці стверджують, що в добовому раціоні людини повинно міститись не менше одного грама білка на кожний кілограм маси тіла людини. Майже половину повинні містити білки рослинного походження, якими є горіхи, крупи, бобові та інші[1]. Харчова цінність білка залежить від його засвоюваності. Білки рослиних продуктів важкодоступні для травних ферментів, тому в кишечнику вони засвоюються гірше, ніж білки тваринного походження. У свою чергу надлишок тваринних білків у раціоні приводить до такого захворювання як подагра.

З кожним роком все більше набуває популярності такий спосіб харчування як вегетаріанство. Воно включає в собі низку аспектів, при яких людина відмовляються від продуктів харчування, які виготовленні шляхом вбивства чи насильства тієї чи іншої худоби. У своїй основі дана ланка харчування містить різні аспекти і види, на які поділяється; всього їх налічується чотири.

Першим можна вважати цілковите вегетаріанство. Воно означає повний перехід лише на продукти рослинного походження і цілковитої відмови від м’яса, риби, морепродуктів, а також молочних виробів.

Другий – це лактовегетаріанство, яке дозволяє вживати такі продукти тваринного походження, як молоко, молочні продукти, а також мед. Цим видом вегетаріанства зазвичай користуються представники релігійних груп таких, як буддизм.

Третій – це ововегетаріанство, що являє собою дозвіл на вживання яєць, але заборону на молочні продукти.

І останній – це лактоововегетаріанство, включає споживання молочних продуктів, меду та яєць. Воно схвалюється лікарями, оскільки не несе шкоди для здоров’я [2].

Існує багато чинників чому так чи інакше люди починають споживати лише продукти рослинного походження. Більшість з них ґрунтується на філософських або релігійних міркуваннях, тобто на не бажанні вбивати тварин і заподіювати страждання живим організмам заради власного задоволення. Також вони вважають, що відмова від м’яса – найперший крок до духовного просвітлення [3].

Вегетаріанство можна вважати провідною ланкою харчування на сьогоднішній день. На рахунок того чи є воно корисне, чи навпаки шкодить здоров’ю досі йдуть суперечки.

Плюси вегетаріанства:

1. Вегетаріанців можна віднести до довгожителів, оскільки існує багато фактів того, що народи, які харчуються лише рослинною їжею, доживають до ста років і навіть більше [4].

2. Харчування будь-якої людини, яка стала вегетаріанцем, є багатим на клітковину, яка сприяє покращенню роботи травної системи. Тому важко знайти вегетаріанця, який би мав проблеми з зайвою вагою і з самою травною системою [5].

3. Рослинне харчування виводить шлаки та токсини, а також містить в собі велику кількість вуглеводів. Вуглеводи надають людині енергію.

4. Американські вчені виступають проти вживання м'яса, наводячи такі дані: « - у 99% американок, які вживають м'ясо, материнське молоко забруднене хімічними токсинами в порівнянні з 8% жінок, які їдять в основному рослинну їжу; – найпоширеніша причина смерті в США – інфаркт міокарда; у «м'ясоїдів» в 50% випадків серцевий напад закінчується смертю (як вважають, через високий вміст холестерину і жирів у м'ясі), у тих, хто віддає перевагу рослинній їжі, летальний результат настає в 15% випадків, у строгих вегетаріанців – 4%; – чоловіки, в щоденний раціон яких входить м'ясо, хворіють на рак простати в 3,6 рази частіше, ніж вегетаріанці; аналогічно у жінок, що харчуються м'ясом, рак грудей діагностується в 4 рази частіше, ніж у вегетаріанок; – у м'ясній промисловості 55% антибіотиків витрачається на відгодівлю худоби, призначеної на забій, у зв'язку з чим понад 90% стафілококів, виділених у пацієнтів лікарень, стійкі до пеніциліну [6].

Але, крім своїх переваг, воно містить низку недоліків, які можуть вплинути на організм:

1. Вегетаріанство є протипоказаним дітям та вагітним жінкам. Дітям потрібен білок для нормального розвитку та росту, а вагітним – для нормального розвитку та функціонування дитини в утробі матері [6].

2. Якщо споживання клітковини набагато перевищить норму, то з часом може виникнути незасвоєння білка.

3. Якщо перестати споживати рибу, то можна помітити, що в організмі виникне нестача омега-3 поліненасичених кислот.

4. В овочах та фруктах міститься недостатня кількість таких елементів, як цинк, кальцій, залізо та вітамін B_{12}. Іноді це може викликати розвиток анемії або ж призводить до дефіциту вітамінів.

5. Недостатня кількість вітамінів та мінералів у зимній період, оскільки зимою зменшується вміст поживних речовин у фруктах та овочах.

6. Згідно з прогнозами науковців, імунітет в людей, які вживають виключно овощі та фрукти знизиться через 5-7 років [6].

Сумуючи всі плюси та мінуси можна дати деякі поради для тих, хто тільки починає свій шлях в цьому напрямку:

1. Більшість дієтологів стверджують, що вегетаріанство можна рекомендувати людям лише, коли їм виповниться 30 років. У цьому віці організм вже повністю сформований, тому потреба в білку є меншою, ніж в молодшому віці. Але все ж таки, якщо ви вирішили повністю змінити свій раціон харчування, то потрібно звернутися до професіонала [6].

2. Вегетаріанство – це не тільки відмовлення від тваринної їжі, а й ведення здорового способу життя, відмова від вживання алкогольних напоїв та куріння.

3. Обов'язково потрібно додавати в раціон бобові, гриби, овочі зеленого кольору, горіхи, гречку і цитрусові. Ці компоненти раціону сприятимуть кращому засвоєнню і замінять білок.

Таким чином, проаналізувавши вплив вегетаріанства на людський організм можна зробити деякі висновки. По-перше, людина, яка вживає виключно рослинну їжу не отримує достатньої кількості білка та амінокислот, які потрібні під час росту організму. Тому найкраще буде, якщо людина почне вживати виключно рослинну їжу в віці, коли організм повністю сформувався та під керівництвом дієтолога. По-друге, потрібно здати всі необхідні аналізи і проконсультуватися з лікарями, щоб бути впевненим, що організм готовий до цього.

ЛІТЕРАТУРА

1. Раціональне харчування. URL : http://krasivovnorme.ru/harchuvannja/1887-racionalne-harchuvannja-3.html (дата звернення 12.04.2018).

2. Вегетаріанство. URL : https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D0%B5%D0%B3%D0%B5%D1%82%D0%B0%D1%80%D1%96%D0%B0%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE (дата звернення 20.03.2018).

3. Як впливає вегетаріанське харчування на здоров'я людини? Користь і шкода вегетаріанства. URL: http://bezlichporad.in.ua/yak-vplyvaye-vegetarianske-harchuvannya-na-zdorov-ya-lyudyny-koryst-i-shkoda-vegetarianstva.html (дата звернення 20.03.2018).

4. Факты о вегетарианстве. URL: http://h-yoga.com.ua/?p=8961 (дата звернення 20.03.2018).

5. Плюси і мінуси вегетаріанства. URL: http://vidpoviday.com/plyusi-i-minusi-vegetarianstva (дата звернення 25.03.2018).

6. Вегетаріанство. Користь і недоліки вегетаріанства. Поради початківцям вегетаріанцям. URL: http://ywoman.ru/page/vegetarianstvo-korist-i-nedoliki-vegetarianstva-poradi-pochatkivcjam-vegetariancjam (дата звернення 29.03.2018).

Науковий керівник *– Миздренко О. М., кандидат історичних наук, доцент кафедри медико-біологічних дисциплін і валеології ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».*

УДК 613.96

Степан Трускавецький,
студент 2 курсу
спеціальності «Філологія (Англійська мова)»
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди»
(м. Переяслав-Хмельницький)

ШКІДЛИВІ ЗВИЧКИ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ В КОНТЕКСТІ ПРОФІЛАКТИЧНИХ ЗАХОДІВ

У статті висвітлено проблемні питання шкідливих звичок у школярів та проаналізовано найбільш поширені та вживані негативні дії учнівської молоді.
Ключові слова: *алкоголь, куріння, наркоманія, учні, здоров'я молоді.*

The article highlights the problem issues of bad habits in schoolchildren, analyzes the most common, and used negative effects of student youth.
Keywords: *alcohol, smoking, drug addiction, students, youth health.*

Діти – майбутнє кожної держави, перспектива її економічного, соціального та духовного розвитку. Проблема збереження здоров'я дітей в усьому світі стає дедалі актуальнішою, у тому числі й у нас в Україні. Проблема погіршення стану здоров'я молоді в даний час надзвичайно актуальна. На жаль, сьогодні стало великою рідкістю побачити на вулиці компанію молодих людей, що відпочивають в парку, на лавочках, прогулюються містом та не п'ють пиво чи слабоалкогольні напої. Дослідження останніх років [1; 2; 3; 4] свідчать, що не більше 10% учнівської молоді можна віднести до категорії здорових, у решти – виявлені ті чи інші відхилення у стані здоров'я.

Мета – дослідити питання попередження шкідливих звичок у школярів засобами психолого педагогічної літератури. Відповідно до мети ставилися такі завдання: 1. Вивчити проблему пияцтва і алкоголізму школярів у загальноосвітніх навчальних закладах. 2. Теоретично обґрунтувати несумісність вживання алкоголю з активними заняттями фізичною культурою і спортом та дослідити методи роботи з попередження і викорінення шкідливих звичок. Аналіз літературних джерел свідчить, що профілактика таких шкідливих явищ у молоді, як пияцтво й алкоголізм завжди викликала підвищений інтерес учених і дослідників, психологів і педагогів, медиків і юристів. Незважаючи на віддаленість у часі публікацій В. Бехтерєва, І. Павлова, К. Ушинського, П. Лесгафта, Л. Вигоцького та ін., у них міститься багато істотних висновків висновків, які всебічно висвітлюють проблему залучення молоді до спиртних напоїв. Зокрема, В. Бехтерєв відзначав, що лкоголізація «не тільки губить сили нинішнього покоління, але і обрушується всім своїм тягарем на майбутні покоління» [4, с. 94], що веде до прихованої деградації населення.

На основі літературних досліджень куріння та алкоголь є найбільш поширеними шкідливими звичками серед учнівської молоді.

Підлітковий, або дитячий, алкоголізм, мабуть, один з найстрашніших видів алкоголізму, адже саме він якоюсь мірою деформує особистість. Основними наслідками вживання алкоголю в підлітковому віці можна виділити: нервові розлади, руйнування внутрішніх органів та деградація особистості. У результаті чого відбувається притуплення нервових імпульсів, розвивається алкогольна токсична енцефалопатія, спостерігається відставання в психічному розвитку, скоєння злочину тощо [7, с. 9].

В основу профілактики з алкоголізмом у цілому, й серед учнівської молоді зокрема, покладено в першу чергу, це виховання в сім'ї, а відтак і відповідна робота вчителів у школах.

Антиалкогольне виховання можна проводити в такій послідовності: в першу чергу з'ясувати причини, які призводять до алкоголізму, й усунути їх; здійснювати диференційовану пропаганду, спрямовану на формування негативного ставлення до алкоголю та організувати ефективну профілактичну роботу проти алкоголізму серед школярів, у формі відео-бесід. Позакласних заходів тощо [8].

Потрібно привчати школярів у кожному конкретному випадку зіставляти свою поведінку і поведінку інших людей з моральними і правовими нормами, свідомо коригувати вчинки відповідно до цих норм і вимагати цього від інших [6].

У підлітковому віці ставлення до алкоголю вже інформоване, тому варто поглиблювати і розширювати негативні антиалкогольні настанови, зокрема на уроках біології докладно висвітлити шкідливий вплив алкоголю на організм людини на всіх рівнях від білка, клітини, тканини до органів [10].

Ще один спосіб захистити дитину від алкоголю – це знайти йому цікаве хобі, було б не погано, якщо воно виявиться сімейним. Приміром, походи з родиною у вихідні дні або риболовля на озері, заняття в спортивних або художніх секціях.

Куріння є найбільш масовою у світовому масштабі звичкою. У нього залучені практично всі верстви населення, але особливу проблему для суспільства представляє його поширення серед молоді. У той час як в цивілізованих країнах «модним» стає здоровий спосіб життя, в нашій країні спостерігається протилежна тенденція [3, с. 7]. На жаль, модель модного і стильного життя для багатьох молодих людей пов'язана саме з шкідливими звичками. Куріння сприяє розвитку багатьох хронічних захворювань, а схильність до нього формується саме у юному віці і згодом стає елементом способу життя.

На основі статистичних даних про початок і причини куріння школярів, враховуючи їхні психофізіологічні вікові особливості, антинікотинове виховання можна поділити на три основні етапи: *початковий* (охоплює дітей молодшого шкільного віку); *основний* (підлітковий вік 12-15 років) та *старший* (16-17 років) [6, с. 8].

На основі аналізу літературних джерел, доведено що це період інтенсивного звикання до куріння й алкоголю, школярі в цьому віці стають підвищено збудливими, емоційно неврівноваженими, схильними до наслідування шкідливих навичок [9, с. 3].

Тютюнова отрута згубно впливає на здоров'я людини, а саме: сприяє розвитку неврозів, відставанню учнів у навчанні, погіршують слух і зір, викликають стомлення, знижують активність головного мозку. Також в результаті впливу нікотинової смоли погіршується функціонування щитовидної залози, з'являється дратівливість, збільшується серцебиття, підвищена спрага і потовиділення[1].

Наукові дослідження показали, що куріння підлітків призводить до зниження мозкової активності, порушень режиму праці та відпочинку, неможливості сприйняття навчального матеріалу, втрати творчих і спортивних здібностей [6].

Серед основних причин куріння підлітків можна виділити: швидке прагнення стати дорослими; наслідування однолітками та приклад близьких; негативна обстановка в сім'ї; психологічні проблеми; депресія тощо.

Засобами виховання щодо запобіганню курінню є розповіді вчителів і батьків про те, як кинути курити, групові та індивідуальні бесіди на уроках.

Аналіз наукової літератури [8], світовий і вітчизняний досвід показує, що засоби фізичного виховання і спорту мають універсальну здатність комплексно вирішувати проблеми підвищення рівня здоров'я, фізичної підготовленості; морально-вольового, естетичного виховання; формують здоровий морально-психологічний клімат в суспільстві. Фізична культура і спорт (особливо в юнацькому віці) є ефективним механізмом для самореалізації, самовдосконалення і самовиховання людини, для його самовираження і розвитку в майбутньому [11].

Отже, профілактика шкідливих звичок серед підлітків включає бесіди лікарів, відео-лекції, вікторини, дні здоров'я, вечори питань і відповідей, радіогазети, оформлення вітрин, випуск санітарних бюлетенів і стіннівок. На всіх етапах така пропаганда повинна бути тісно пов'язана з сімейним вихованням, особливу увагу слід приділяти роботі з молодими батьками.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреева Т. И. Табак и здоровье / Т. И. Андреева, К. С. Красовский. – К. : Полиграфцентр ТАТ, 2004. – 224 с.

2. Апанасенко Г. Л. Книга о здоровье / Г. Л. Апанасенко. – К. : Медкнига, 2007. – 132 с.

3. Бабаков А. И. Исследование проблемы воспитания и самовоспитания детей и молодежи, имеющих предрасположенности к употреблению наркотиков, в процессе занятия спортом и туризмом / А. И. Бабаков, Л. В. Логинов // Физическая культура: Воспитание, образование, тренировка. – 2006. – № 4. – С. 15-17.

4. Бондарчук О. І. Психологія девіантної поведінки: Курс лекцій. / О. І. Бондарчук. – К. : МАУП, 2006. – 88 с.

5. Богданова І. М. Соціальна педагогіка: Навч. пос. / І. М. Богданова. – К. : Знання, 2008. – 343 с.

6. Булатова М. М. Здоров'я і фізична підготовленість населення України / М. М. Булатова // Теорія і методика фізичного виховання і спорту : Науково-теоретичний журнал. – 2004. – № 1. – С. 3-8.

7. Грибан В. Г. Валеологія : підручник / В. Г. Грибан. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 214 с. (с. 207 – 211).

8. Коцур Н. І. Валеологія : підручник / Н.І. Коцур, Л.С. Гармаш, І. О. Калиниченко, Л. П. Товкун. – Корсунь-Шевченківський, 2011. – 581с.

9. Підпомога А. Ю. Вирішення проблеми адиктивної поведінки студентської молоді засобами фізичної культури / А. Ю. Підпомога, Л. С. Кравченко, Й. Ф. Земцов // Матеріали І Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Харків, 2011. – С. 29-32.

10. Підпомога А. Ю. Профілактика шкідливих звичок у студентів засобами організованої рухової активності (на прикладі куріння) / А. Ю. Підпомога, Й. Ф. Земцов // Науковий напрям. – 2018. – С. 229-234

11. Что убивает Украину. Главные причины смертности украинцев – курение и алкоголь [Электронный ресурс]. – 2012 – Режим доступа : http://nbnews.com.ua/ru/tema/99063.

Науковий керівник – *Миздренко О. М., кандидат історичних наук,. Старший викладач кафедри медико-біологічних дисциплін і валеології ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».*

ТУРИЗМ

УДК: 338,48:712,2

Оксана Бурдюг,
студентка 4 курсу
спеціальності «Географія»
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
(м. Київ)

ВОЛОНТЕРСЬКИЙ ТУРИЗМ ЯК ПЕРСПЕКТИВНИЙ НАПРЯМОК ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У МЕЖАХ ПРИРОДООХОРОННИХ ТЕРИТОРІЙ

У статті розкрито поняття «волонтерський туризм», згадується досвід поєднання волонтерської та туристської діяльності у різних країнах світу та її розвиток в Україні. Запропоновано проекти волонтерського туризму в Національному природному парку «Голосіївський».

Ключові слова: *туризм, волонтерство, волонтерський туризм, природоохоронні території, національний парк.*

The article explains the concept of «Volunteer tourism». The experience of combining volunteer and tourism activity in different countries and its development in Ukraine are mentioned. Volunteer tourism project is proposed in the National Park «Golosiivsky».

Keywords: *tourism, volunteering, volunteer tourism, conservation areas, national park.*

У світі велика кількість унікальних природних об’єктів, величних міст, цікавих людських спільнот та культурних багатств. Але разом з тим існує багато чинників, що зупиняють їх розвиток та призводять до руйнування чи загибелі. Тому одним з основних завдань виробничих та невиробничих галузей економіки є організація своєї роботи відповідно до екологічних стандартів та всіляке сприяння збереженню унікальних об’єктів.

Однією з форм безкорисливої допомоги в охороні та відтворенні тих чи інших об’єктів є волонтерська діяльність. Роком виникнення волонтерського руху вважається 1859. Саме тоді французький письменник-журналіст Анрі Дюман запропонував ідею створення Червоного Хреста. Нині волонтерські програми та організації мають різний характер: від надання першої медичної допомоги під час воєнних дій до евакуації людей з місць природних катастроф. Багато провідних світових організацій, таких як ООН, WWF, МСОП реалізують велику кількість проектів саме завдяки допомозі волонтерів. Існують також організації, які спеціалізуються на різного роду волонтерських проектах на рекреаційних засадах.

Поєднання волонтерства та туризму (волонтерський туризм) – популярна форма міжнародного туризму, що дозволяє учасникам брати участь в

збалансованому розвитку країни чи регіону, культура та туристичні можливості якої досліджуються.

Волонтерський туризм виник як форма альтернативного туризму у 80-х роках XX століття на основі добровільної участі туристів у волонтерських проектах. Такий вид туризму фокусується на добровільній альтруїстській діяльності під час відпустки. Нині майже всі країни світу практикують подібну діяльність у межах своїх територій.

Феномен волонтерського туризму зацікавив багатьох вчених, які, розглядаючи його з різних точок зору, давали своє визначення цього виду діяльності. Наприклад, К. Томазон [3] визначає волонтерський туризм як практичну діяльність індивіда, що добровільно відправляється на трудовий відпочинок, керуючись гідними мотивами. За С. Веаріном [6], волонтерський туризм – це допомога або полегшення матеріальної бідності в деяких соціальних групах; відновлення певних ділянок навколишнього середовища або організоване дослідження аспектів суспільства чи природи з різних причин. А. Клемон [7] розглядає волонтерський туризм (Volunteer tourism) як поєднання міжнародної волонтерської та туристичної діяльності, яку ще часто називають «Волонтуризм» (Voluntourism), «Волонтерські канікули» (Volunteer holidays), «Волонтерські поїздки» (Volunteer travel). Волонтерський туризм – свідома, бездоганно інтегрована комбінація волонтерських послуг на місцевості з найкращими, традиційними елементами подорожей – мистецтва, культури, географії, історії та рекреації на території цих дестинацій [5]. За декларацією Кейптауна[4], волонтерський туризм – спосіб відчути реальний бік альтернативного туризму, створити кращі місця для життя людей та відвідування туристів.

Статистика свідчить, що наразі у світі у програмах волонтерського туризму щороку бере участь близько 10 000 волонтерів по всьому світу. І досить часто, вибираючи серед різноманітності волонтерських програм, потенційні учасники зупиняють свій вибір на природоохоронних територіях; створюючи умови для виконання їх еколого-освітніх, природоохоронних та рекреаційних функцій. У зв’язку з цим провідні світові організації виділяють у своїй структурі відділи, що займаються організацією волонтерського відпочинку.

Серед найбільших за масштабами діяльності та різноманіттям проектів – National Park Service (USA), The Conservation Volunteer (UK), Conservation Volunteers (Australia and New Zealand). Організації, проекти яких не мають прив’язки до жодної з вищезгаданих та є меншими за масштабом охоплення, розміщують інформацію про проекти волонтерського туризму та можливість подати заявку на участь на таких сайтах, як Volunteer.gov, Peacecorp, Volunteermatch. На відміну від учасників традиційного комплексного туру, які проживають у готельних комплексах різних категорій, волонтери живуть у молодіжних гуртожитках, мобільних будиночках, наметах. Волонтер самостійно оплачує транспортні витрати, візовий збір, внесок на підтримання програми. Волонтерів забезпечують харчуванням. Протягом 14-28 днів учасники табору першу половину дня (4-5 годин щоденно) виконують корисну

для місцевої громади роботу: допомагають організувати вільний час місцевих дітей і підлітків, долучаються до реконструкції та реставрації пам'яток архітектури, благоустрою території та приміщень дитячих будинків, шкіл-інтернатів, реабілітаційних центрів, інших соціальних установ, беруть участь у підготовці фестивалів [2]. У вільний час волонтери пізнають країну, відвідують екскурсії, спілкуються з місцевими жителями.

З проектами, що нагадують волонтерський туризм можна ознайомитися й на сайті Європейської волонтерської служби Erasmus+ (European Voluntary Service). Там розміщені різноманітні за змістом проекти, що територіально реалізуються по всій Європі, в тому числі і в Україні. Але значною їх відмінністю від волонтерського туризму є те, що, хоч в них і присутні елементи туризму та знайомства з місцевою культурою, волонтери займаються більш «теоретичною» частиною волонтерства – проведенням конференцій та наукових дискусій. Організатори проектів виділяють учасникам кошти на проживання, харчування та мінімальні затрати на розваги та туризм, що у випадку з волонтерським туризмом неможливе.

Говорячи про волонтерський рух в Україні, варто зазначити, що більшого поширення набуло волонтерство у його чистому вигляді. На території багатьох природоохоронних території організовуються численні акції та проекти, що містять елементи еколого-виховної функції.

Загалом Україна має значний потенціал розвитку волонтерського туризму, особливо на територіях об'єктів ПЗФ, яких налічується 8009 (за даними [1]). Суттєвим фактором, що затримує розвиток цього виду туризму є його реалізація неприбутковими громадськими організаціями, що проявляється у недостатньому фінансуванні та відсутності відповідних офіційних документів, що є відштовхуючим фактором в'їзного волонтерства.

На нашу думку, в Україні волонтерський туризм у межах природоохоронних територій доцільно започатковувати з національних парків, адже одним із завдань національних природних парків України є створення умов для організованого туризму, відпочинку та інших видів рекреаційної діяльності в природних умовах з додержанням режиму охорони заповідних природних об'єктів та комплексів. Поділ територій національних парків на декілька функціональних зон (заповідну зону, зону регульованої рекреації, стаціонарної рекреації, господарську зону) робить природоохоронну територію оптимальною для розгортання діяльності під назвою «волонтерський туризм».

Нами було розроблено два проекти такої діяльності для Національного природного парку «Голосіївський». Цей національний природний парк для реалізації проектів волонтерського туризму було обрано не випадково. «Голосіївський» – це один з небагатьох національних парків у світі, розміщених в центрі великих міських агломерацій.

Один з проектів – «Облік та покращення умов існування птахів Національного природного парку «Голосіївський»» – має на меті сприяння збереженню різноманіття видів птахів на території Національного природного парку «Голосіївський». Серед завдань, які планується розв'язувати в рамках проекту: 1) проведення обліку птахів задля виявлення кількості та чисельності

популяцій та надання цієї інформації Українському товариству охорони птахів; 2) виготовлення годівниць та басейнів для птахів задля приваблення птахів до парку та покращення умов їхнього існування у кількості 50 та 15 одиниць відповідно; 3) рівномірне встановлення виготовлених елементів у межах урочища «Теремки» та Голосіївського парку ім. Максима Рильського. Туристсько-рекреаційна складова проекту передбачає: відвідування тематичних заходів у Національному музеї народної архітектури та побуту України «Пирогово»; оглядові екскурсії Києвом, тематичні – у Голосіївському парку, до Свято-Троїцького монастиря (Китаївської Пустині), на Лисій горі; сплав Дніпром на каяках; перегляд фільмів під відкритим небом та проведення товариського матчу між збірними командами волонтерів та студентів КНУ імені Тараса Шевченка.

Мета другого проекту – «Маркування екостежок та встановлення природоохоронних знаків» – полягає в забезпеченні території Національного природного парку «Голосіївський» інформаційними та охоронними об’єктами маркування. Завдання: 1) встановити на маршруті екологічної стежки «Теремківський ліс» необхідні об’єкти маркування (знак маркування маршруту, покажчик відстаней, стенд для природних експонатів, вхідна брама, інформаційний знак, ботанічна табличка, інформаційний стенд зі схемою та правилами поведінки, бесідка, лавочка); 2) розробити, оформити та встановити інформаційні стенди на території НПП «Голосіївський» в межах Києва; 3) розробити, оформити та встановити охоронні стенди на території НПП «Голосіївський» в межах Києва. Рекреаційна частина проекту передбачає: відвідування тематичних заходів у Національному музеї народної архітектури та побуту України «Пирогово»; оглядові екскурсії Києвом, тематичні – до Свято-Троїцького монастиря (Китаївської Пустині), до Головної астрономічної лабораторії НАНУ (зі спостереженням за серпневим зорепадом); велосипедну екскурсію Голосіївським парком; прогулянку на човнах ставком Дідорівка та активний відпочинок у мотузковому парку «Активна країна».

Розроблені нами проектів мають низку переваг, що вплине на їх вибір потенційними волонтерами, а саме: вони мають на порядок меншу вартість, проводяться в місті з високим рівнем культурного життя, та охоплюють широке коло видів занять: активну рекреацію, залучення до місцевих культурних традицій, спілкування з місцевими жителями та освітню складову. Для Національного природного парку «Голосіївський» значні переваги реалізації цих проектів полягають, по-перше, у появі необхідних об’єктів, що допоможуть у майбутньому виконувати природоохоронну, еколого-освітню та рекреаційну функції та, по-друге, покращенні естетичного вигляду його території.

ЛІТЕРАТУРА

1. Державний кадастр територій та об'єктів природно-заповідного фонду України станом на 01.01.2013. – К. : Міністерство екології та природних ресурсів України, 2013. – 921 с.
2. Миронець Д. Волонтерський туризм: проблеми, пошуки, перспективи [Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції «Сучасні тенденції розвитку туризму». – Частина II]. – М. : ВП «МФ КНУКІМ», 2015. – 145 с.
3. Tomazos K. Volunteer Tourism, an ambiguous phenomenon: An analysis of the demand and supply for the volunteer tourism market – Unpublished PhD Thesis. University of Strathclyde Business School Nov., 2009. – P. 12.
4. The Cape Town open educational declaration [*On-line*], [*02/2018*]. – *Available online at*: http://www.capetowndeclaration.org.
5. Travel and volunteering [*On-line*], [*02/2018*]. – *Available online at*: http://www.voluntourism.org.
6. Wearing S. Swimming Against the Mainstream: volunteering for tourism – Australasian Parks & Leisure; Autumn2007, Vol. 10 Issue 1. – 2007 – P. 17.
7. What is voluntourism? [*On-line*], [*02/2018*]. – *Available online at*: https://volunteertourismviews.wordpress.com/2013/02/25/what-is-voluntourism.

Науковий керівник *– Петрина Н. В., кандидат географічних наук, доцент кафедри географії України географічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.*

УДК 796.55+338.48-2-053.5

Оксана Горковенко,
студентка 4 курсу спеціальності
«Географія рекреації та туризму»
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
(м. Київ)

ДИТЯЧИЙ СПЕЛЕОТУРИМЗ: МОЖЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ТА ПІЗНАВАЛЬНЕ ЗНАЧЕННЯ

Розглядаються передумови розвитку дитячого спелеотуризму, визначено його особливості та пізнавальне значення, досліджено сучасний стан розвитку дитячого спелеотуризму у системі Української спелеологічної асоціації та спелеоклубів України, у структурі позашкільної освіти та на ринку послуг українських туроператорів. Запропоновано перспективні атракції для організації дитячого спелотуризму в Україні, розглянуто екскурсійні маршрути у печерах «Вертеба», «Атлантида», «Оптимістична».

Ключові слова: *спелеотуризм, дитячий спелеотуризм, печера «Атлантида», печера «Оптимістична», печера «Вертеба».*

The preconditions of the development of children's speleotourism are determined, its features and cognitive significance are determined, the present state of development of children's speleotourism in the system of the Ukrainian Spellogical Association and speleological clubs of Ukraine, in the structure of extracurricular education and in the market of services of Ukrainian tour operators is researched. Proposed attractions for the organization of children's pick-up tourism in Ukraine are proposed, excursion routes in Verteba caves, Atlantis, Optimistic.

Keywords: *speleotourism, children's speleoturism, cave «Atlantis», cave «Optimistic», cave «Verteba».*

Спелеоресурси (печери, гроти, підземелля) займають далеко не останнє місце у сфері туризму. Популярність спелеотурів продовжує зростати серед усіх груп туристів. Зокрема, селеоресурси викликають особливий інтерес у дітей. Актуальність теми зумовлена ще й у тим, що питання можливості розвитку та пізнавального значеня дитячого спелеотуризму не достатньо висвітлене у науковій літературі.

Метою нашого досліження було дослідити стан використання спелеоресурсів у сфері рекреації та туризму для дитячої вікової групи. Об`єктом дослідження був дитячий спелеотуризм, предметом – організація дитячого спелеотуризму на основі спелеоресурсів України.

Як відомо, для розвитку спелеотуризму необхідною передумовою є наявність відповідних ресурсів (підземних порожнин – печер, лійок, лабіринтів), які мають важливе наукове, туристично-рекреаційне та економічне значення.

Основним видом використання печер варто вважати їх музеєфікацію і використання як туристсько-екскурсійних об’єктів, що значною мірою пов’язано з науковим та історико-культурним значенням печер [1, с. 4]. Використання печер у сфері туризму призвело до виділення окремого виду діяльності – спелеотуризму.

Спелеотуризм передбачає відвідання природних печер, подолання перешкод та використання спелеоресурсів зі спортивною та просвітницькою метою по заздалегідь визначеним спеціально обладнаним та чітко обмеженим маршрутам із попередньо обрахованою пропускною здатністю тієї чи іншої підземної порожнини у супроводі гіда-інструктора.

Оскільки немає єдиного визначення сутності дитячого туризму та існують різні формулювання (дитячий, дитячо-юнацький), варто зазначити, що ми під дитячим туризмом розглядаємо тимчасове самостійне (без батьків) організоване пересування дітей у супроводі керівника групи з місця постійного проживання та організоване перебування дітей в колективних закладах розміщення в межах туристсько-рекреаційної дестинації. Важливо зазначити, що суб’єктом, який задовольняє свої рекреаційні потреби, в такому випадку є особа, вік якої відповідно до Закону України «Про оздоровлення та відпочинок дітей» [2] – від 7 до 18 років.

Дитячий туризм сприяє задоволенню таких потреб підлітків, як потреба у новизні та пізнанні. Завданнями дитячого туризму є формування морального й фізичного здоров’я підростаючого покоління, його інтелектуальний розвиток

шляхом залучення до активного пізнання світу. Дитячий спелеотуризм – це форма проведення вільного часу дітей, що передбачає подорожі до печер.

Туристичні спелеомаршрути без категорії складності не мають регламентованих вікових обмежень. Тому такі печери дозволяється відвідувати дітям, що не досягли 13 років, але обов'язково в супроводі керівника та гіда.

Мотивами до спелеотуризму в дітей, як правило, є цікавість. Крім того, спелеотуризм для дітей – це отримання нових відчуттів та вражень, покращення фізичної форми та досягнення спортивних результатів, адже об'єктами спелеотуризму є печери, а для них характерні специфічні умови, незвичні для типового повсякденного життя людини. Правильно організована подорож робить важливий внесок у розвиток загальноосвітньої підготовки. Спелеотуризм допоможе дітям поглибити шкільні знання про форми рельєфу та будову надр. У печерах можна спостерігати різноманітні натічні форми, кристали, а також побачити підземних жителів – рукокрилих. Школярі розвиваються фізично, зміцнюють здоров'я, звикають стійко переносити труднощі похідного життя, набувають навичок виживання в складних чи екстремальних ситуаціях.

Сприяння функціонуванню та розвитку спелеотуризму, зокрема і дитячого, забезпечує Всеукраїнська громадська організація «Українська спелеологічна асоціація» (УСА). Постійно діє комісія УСА «Діти і печери» [3], яка координує роботу спелеологічних гуртків і груп при туристсько-краєзнавчих станціях і палацах дітей та юнацтва, проводить спільні семінари, експедиції, табори, конкурси. На базі вже існуючих спелеологічних клубів, секцій можуть утворюватися місцеві осередки УСА, які, в свою чергу, активно залучають дітей до спелеології. Наприклад, Одеський спелеологічний клуб «Пошук» спільно з комісією «Діти і печери» Української спелеологічної Асоціації з 30 березня по 1 квітня 2018 року організовував XXVII змагання в Одеських катакомбах. Учасники виступали командами по 2 в 3-х вікових групах: 4-8 років, 9-14 років і 15-18 років. Для кожної вікової категорії були розроблені завдання, що враховували вік учасників.

Гуртки, секції, клуби, культурно-освітні, спортивно-оздоровчі, науково-пошукові об'єднання на базі закладів загальної середньої освіти, міжшкільних навчально-виробничих комбінатів та інших закладів є структурними елементами позашкільної освіти. Зважаючи на особливості спелеології та спелеотуризму, програмуючи роботу гуртка, необхідно враховувати вікові обмеження щодо відвідування і роботи школярів у печерах різної категорії складності та дотримання особливих правил техніки безпеки спелеомаршрутів. Важливим моментом роботи спелеогуртка чи спелеосекції є практична частина, зокрема відвідування туристичних або доступних для огляду печер, участь у експедиціях, тренування із спелеотехніки.

У спелеотуризмі дуже активно використовуються печери Західної України. Туроператори пропонують подорожі, які передбачають відвідання однієї або декількох печер і досить часто доповнюють такі тури оглядом інших природних та/або історико-культурних атракцій регіону. У інших турах печери виступають одним із об'єктів огляду на маршруті. Наприклад, Тернопільський

Туроператор «Обласний спортивно-туристський клуб» [4] пропонує «Канікули у печерах» для організованих груп школярів на час канікул протягом року. Такі тури передбачають щоденні активні екскурсії у печери Кристалічна, Вертеба, Угринь і Млинки, відвідання історичних і природних пам'яток Тернопільської області. Інша пропозиція Тернопільського Турклубу – це літній спелеотуристський табір для дітей віком 10-13 років, у якому за 5 днів юні туристи набудуть базові навички з спелео- та спортивного туризму.

Найчастіше екскурсії у печерах проводять члени спелеоклубів, що опікуються конкретною печерою. Спелеологи розробляють маршрути доступною для туристів частиною печери із врахуванням фізичних можливостей групи, на яку орієнтуються. Тому для дітей пропонують ознайомчі екскурсії з незначними перешкодами на маршруті. Розповідь екскурсовода може доповнюватися місцевим фольклором (зокрема легендами, що пов'язані з печерою), цікавими історіями з життя спелеологів. Такий матеріал, як правило цікавіший для дітей. Печери, які можуть бути найбільш привабливими для розвитку дитячого спелеотуризму: Атлантида (Хмельницька область), Вертеба та Оптимістична (Тернопільська область). Екскурсійні маршрути у цих печерах мають варіанти, що зорієнтовані на туристів без фізичної підготовки та дітей. Туристам пропонується оглянути красу печерних утворень та ознайомитися із азами спелеології. Розповіді екскурсоводів доповнюються легендами та цікавими історіями дослідження печери.

Отже, пізнання у дитячому віці, що відбувається власне через туризм відіграє важливе значення, бо допомагає наочно побачити об'єкти та процеси. Туризм має вплив на дитяче виховання з точки зору національної самосвідомості, екологічної культури та життєвих цінностей.

Залучення дітей до спелеотуризму мотивує до наукової та дослідницької діяльності у майбутньому. Це своєрідна платформа для подальшого розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Климчук А. Б., Кадастр пещер Украины: методические материалы и перечень./ Климчук А. Б., Амеличев Г. Н., Андраш В., Гребнев А. Н., Зимельс Ю. Л., Куприч П. П., Пронин, К. К., Ридуш Б. Т. – Симферополь : УИСК-УСА, 2007 г. – 75 с.

2. Закон України «Про оздоровлення та відпочинок дітей» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2008, № 45, ст.313). – Офіційний сайт Верховної ради України. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/375-17.

3. Офіційний сайт Комісії УСА «Діти і печери» [Електронний ресурс] / Спосіб доступу: http://childandcave.org.ua/index.php/uk.

4. Туроператор «Обласний спортивно-туристський клуб» [Електронний ресурс] / Спосіб доступу: http://www.tourclub.com.ua.

Науковий керівник *– Петрина Н. В., кандидат географічних наук, доцент кафедри географії України географічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

УДК 379.85:351(474.3)

Єлизавета Могілевська,
студентка 2 курсу
спеціальності «Туризм»
Національного університету
фізичного виховання і спорту України
(м. Київ)

ДЕРЖАВНІ УСТАНОВИ, ЩО ЗАЙМАЮТЬСЯ РОЗВИТКОМ ТУРИЗМУ В ЛАТВІЇ

У статті проаналізовано туристичний потік до Латвії. Висвітлено основні державні та громадські установи, що сприяють розвитку туризму в країні. Визначено їх мету та основні завдання.

Ключові слова: *туризм, туристичні потоки, турагент, туроператор.*

The article analyzes the tourist flock to Latvia. The main government and public establishments involved in the development of tourism in the country are highlighted. Their goals and tasks are determined.

Keywords: *tourism, tourist flocks, travel agent, tour operator.*

Основним туристичним регіоном світу вже багато років є Європа. Не став виключенням і 2017 р. Міжнародні туристичні прибуття зросли на 8% та досягли позначки в 671 млн. Зростання було обумовлено високими результатами відвідувань у Південній та Середній Європі (+ 13%). Разом з тим, Західна Європа (+ 7%), Північна Європа та Центральна/Східна Європа (обидва + 5%) також зафіксували стійке зростання [6].

Латвія належить до туристичного району «Східна Європа» та є однією з перспективних у туристичному відношенні країн Європи. Згідно з даними «Travel & Tourism Economic Impact 2018 Latvia» [4], кількість міжнародних туристичних прибуттів досягла позначки в 2,37 млн. Згідно з даними ЮНВТО [5], у 2016 р. На територію Латвії прибуло 1,793 млн. іноземців, що на 11,4% менше, ніж у 2015 р. У державну скарбницю надійшло 867 млн. доларів, що на 29 млн. менше, аніж у 2015р. Тож, автор дійшов висновку, що у 2016 р. Відбувся спад туристичної активності в країні.

У 2018 р. Очікується збільшення міжнародних туристичних прибуттів на 8,8%. Прямий внесок туризму у ВВП склав 1,260,6 млн. дол. США, що становить 4,2% від загального ВВП у 2017 р., і прогнозується, що у 2018 р. Він збільшиться на 6,4%. У 2017 р. Туризм підтримав 37 тис. Робочих місць (4,2% від загальної зайнятості). Очікується, що кількість робочих місць збільшиться на 3,8% в 2018 р. [4].

Сучасний стан розвитку туризму в Латвії характеризується стабільним зростанням та створенням якісного туристичного продукту. Досліджувана країна має перспективи для розвитку багатьох видів туризму, а забезпечити це можуть туристичні організації, що діють на її території. Розвиток туризму в країні координує Міністерство економіки Латвії.

Також, не потрібно забувати про Державне агентство з розвитку туризму (TAVA), Латвійську асоціацію сільського туризму та Латвійську асоціацію туристичних агентів, що також витрачають багато зусиль на покращення туристичної сфери та створення конкурентноспроможного туристичного продукту.

Згідно з інформацією з сайту Міністерства економіки Латвії, метою латвійської політики розвитку туризму є розвиток сталого туризму, сприяння конкурентоспроможності туристичного продукту на зовнішньому ринку. Нині індустрія туризму переживає значні зміни: зміна туристських звичок та збільшення різноманітності туристичного. Щоб конкурувати з іншими країнами на туристичному ринку світу, Латвія повинна використовувати свої переваги для розвитку туристичного продукту та територій, що володіють найбільшим потенціалом для стійкого розвитку туризму [3].

У співпраці з професійними та регіональними асоціаціями індустрії туризму, Міністерство економіки розробило документи з планування політики туризму – Керівництво розвитку латвійського туризму на 2014-2020 рр. Ці керівні принципи мають сприяти збільшенню чисельності відвідувачів, зниженню сезонного ефекту, збільшенню кількості туристичного розміщення, збільшенню прибутковості туристичного продукту, забезпеченню щорічного експорту туристичних продуктів [3].

Латвійське державне агентство з розвитку туризму (TAVA) проводить міжнародні заходи для професіоналів туризму. В рамках конференцій та семінарів є можливість отримати більш широку інформацію про можливості туризму в Латвії, ознайомитися з пропозиціями латвійського туризму і зустрітися з представниками туристичного бізнесу Естонії та Литви. На розвиток туристичної сфери Латвії великі кошти виділяє і Європейський Союз. Латвійська асоціація сільського туризму регулярно видає каталоги, карти та путівники для подорожуючих автомобілем, велосипедом, човном чи пішки. Вона об’єднує більше 330 членів-власників підприємств у сільській місцевості по усій країні [2].

Асоціація латвійських турагентів та операторів (ALTA) є професійною громадською організацією, створеною з метою встановлення на основі спільного бізнесу та рівності в рамках закону об’єднаної управлінської інституції, що координує ділову діяльність турагентів та туроператорів, захищає їхні інтереси та представляє туристичний бізнес Латвії у світовому масштабі [1].

Основні цілі Асоціації [1]:

− сприяти розвитку міжнародного та внутрішнього туризму в Латвії;

− брати участь у розробці правових актів, пов’язаних з туризмом;

− співпрацювати з місцевими, закордонними та міжнародними туристичними спілками та асоціаціями;

− сприяти прийняттю Асоціації як асоційованого члена міжнародних туристичних спілок, клубів та асоціацій;

− рекламувати можливості туризму, що надаються в Латвії;

− організувати представництво Асоціації на міжнародних туристичних виставках та ярмарках з метою реклами туризму в Латвії.

Самоврядування Риги заснувало особливу «туристичну поліцію», метою якої є безпека туристів.

На думку автора, туризм у Латвії має декілька проблем: залежність від сезонності; недостатня проінформованість туристів про місцеві туристичні ресурси; іноземні туристи проводять порівняно небагато часу в країні; на фоні інших країн Європи Латвія є непримітною.

Перспективними видами туризму в Латвії є діловий туризм, екотуризм, сільський туризм, гастрономічний туризм, активний туризм та рекреація.

Отже, туризм в Латвії стрімко розвивається. У країні діє декілька державних структур, що відповідальні за створення, захист, просування та реалізацію туристичного продукту. При вирішенні проблем туристичної сфери, Латвія має усі шанси на зріст попиту відвідувань іноземними туристами.

ЛІТЕРАТУРА

1. ALTA [Електронний ресурс]. URL https://www.alta.net.lv/en.
2. Lauku ceļotājs [Електронний ресурс]. URL – http://www.celotajs.lv/ru/c/about/company.
3. Politikas plānošanas dokumenti [Електронний ресурс]. URL – https://www.em.gov.lv/lv/nozares_politika/turisms/dokumenti/politikas_planosanas_dokumenti.
4. Travel & Tourism Economic Impact 2018 Latvia.
5. UNWTO Tourism Highlights 2017 Edition.
6. 2017 International Tourism Results: the highest in seven years [Електронний ресурс]. URL – http://media.unwto.org/press-release/2018-01-15/2017-international-tourism-results-highest-seven-years.

Науковий керівник *– Фастовець О. О., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри туризму Національного університету фізичного виховання і спорту України.*

УДК 623.1.3:72:379.852

Тетяна Федорченко,
студентка 4-курсу
спеціальності «Географія»
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
(м. Київ)

Наталія Петрина,
кандидат географічних наук, доцент,
доцент кафедри географії України
географічного факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
(м. Київ)

«ТЕМНИЙ» ТУРИЗМ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН

У статті висвітлюється зміст поняття «темний» туризм, його специфічні риси та основні категорії об'єктів. Розглядається сучасний стан розвитку темного туризму в Україні. Наводяться деякі результати опитування, присвяченого темі «темного» туризму в Україні.

Ключові слова: туризм, «темний» туризм, об'єкти «темного» туризму, культурно-історична спадщина

The content of the «dark» tourism concept, its specific features and the main categories of objects are reviewed in the article. The present state of development of dark tourism in Ukraine is considered. Some results of the survey devoted to the topic of «dark» tourism in Ukraine are presented.

Keywords: tourism, «dark» tourism, objects «dark» tourism, cultural and historical

Серед сучасних тенденцій туризму очевидною є й поява так званого темного туризму (англ. – *Dark tourism*; інші адаптовані назви українською мовою – «чорний», «похмурий» туризм тощо) – явища, пов'язаного, з одного боку, з відвідуванням туристами місць катастроф, масової загибелі людей, кладовищ та інших подібних місць, а з іншого, – з презентацією таких місць та трагічних подій.

Хоча «темний» туризм здається атрибутом сучасності, деякі автори зазначають, що його історію можна простежити в століттях, адже людей завжди вабили, «притягували» страшні видовища. Як аргумент на користь цієї тези згадують гладіаторські бої Стародавнього Риму й публічні страти в Лондоні XVII сторіччя, вважаючи їх ранньою формою «темного» туризму, що, еволюціонуючи, зберігається аж до нинішнього часу.

Феномен «темного» туризму з другої половини 1990-х років викликає чималий інтерес і в науковому середовищі (щоправда, здебільшого в зарубіжному), про що свідчить поява наукових публікацій, авторами яких є туризмознавці, психологи, маркетологи та ін. Зокрема, феномену «темного» туризму присвячені роботи М. Фоулі та Дж. Леннона, А. Ситона, Р. Шарлі, Ф. Стоуна та інших. За кордоном проводяться наукові конференції, присвячені не просто певним загальнотеоретичним засадам дослідження «темного» туризму, але й конкретним аспектам організації турів та екскурсій в місця, так чи інакше пов'язані зі смертю. Більше того, у 2005 р. в університеті Ланкаширу (Великобританія), заснований Інститут з вивчення темного туризму (Institute for Dark Tourism Research), діяльність якого, як зазначається на офіційному сайті [5], спрямована в першу чергу на вивчення етичних аспектів залучення місць, так чи інакше пов'язаних зі смертю, місць трагедій або експозицій, пов'язаних з трагедіями, до туристичної галузі. І хоча зарубіжні дослідники досі не дійшли згоди, що ж саме можна називати «темним» туризмом, у їхніх варіантах трактування цього явища обов'язково наголошується на зв'язку між туризмом та трагічною подією, смертю, іноді – з містикою. Багато авторів намагаються пояснити мотиви «темних» туристів, адже саме в мотивах, ймовірно, і прихована основна причина існування «темного» туризму як явища та його «відтінки» (наприклад, Ф.Стоун [8] виділяє їх шість: від «світлого» і «сірого» до «чорного»). Більшість з авторів вказують на соціально-культурну та просвітницьку функції «темного» туризму, а також на зв'язок із сучасним суспільством.

Аналіз наукових публікацій показує, що однією з основних ознак, яка дозволяє говорити про ті чи інші тури як про «темні», є об'єкти, що приваблюють туристів. Зазвичай «темні» об'єкти – це місця, безпосередньо пов'язані зі смертю та стражданнями, місця, що мають трагічну історію. Для позначення об'єктів відвідування в «темному» туризмі іноді навіть використовують спеціальне поняття – «чорні плями» («Black Spots» за [6]) – місця раптової (іноді насильницької) смерті знаменитостей або великої кількості людей, що використовуються в комерційних цілях, в тому числі і в туризмі. Проте, як об'єкти «темного» туризму, часто розглядають і різноманітні експозиції, присвячені трагічним сторінкам минулого. Загалом же виділяють декілька основних груп об'єктів, які використовують в «темному» туризмі і розрізняють за функціями та послугами, що надаються туристам: місця геноциду, місця збройних зіткнень, «темні» місця поклонінь, кладовища та окремі могили, в'язниці, «темні» експозиції, «темні» місця розваг. Причому, на думку Ф.Стоуна [8], місця геноциду та місця збройних зіткнень знаходяться у найтемнішій частині спектру відтінків «темного» туризму, оскільки у таких місцях або відбувалися найбільш жахливі знущання та вбивства, або ж масово гинули люди під час боїв. Разом з тим, саме такі місця зазвичай характеризуються високим ступенем освітньої спрямованості та трактуються як елементи морально-етичного та патріотичного виховання.

Проведене раніше дослідження [2], показало, що у світі нараховується дуже багато місць, які можна розглядати як об'єкти «темного» туризму. Серед

великої кількості найбільш популярних та відвідуваних об'єктів «темного» туризму багато таких, що мають культурно-історичне значення. Переважно це об'єкти регіонального або національного значення, проте є серед них й широко відомі у всьому світі об'єкти, які відвідують щорічно десятки і сотні тисяч туристів. Деякі з них були включені ЮНЕСКО до Переліку пам'яток культурної та природної спадщини. Будучи культурно-історичною спадщиною, такі об'єкти можуть стати тією основою, на якій формується історична пам'ять, патріотизм.

Відвідування так званих «темних» – трагічних або містичних – місць стає досить популярним і в Україні, територія якої має неймовірні пейзажі та давню історію і, водночас, велику кількістю місць з трагічним минулим, як давнім, так і відносно новим. Тут є всі категорії об'єктів «темного» туризму: місця геноциду (наприклад, колишні концтабори: Сирецький в Києві та Яворівський на Львівщині, Національний історико-меморіальний заповідник «Бабин Яр», інші), місця збройних зіткнень (численні місця боїв минулого, збережені і перетворені в меморіальні комплекси, пам'ятні місця, музеї), «темні» експозиції (наприклад, у Національному музеї «Меморіал жертв Голодомору», Національному музеї історії України у Другій світовій війні, Національному музеї «Чорнобиль», інші), в'язниці (Національний музей-меморіал жертв окупаційних режимів «Тюрма на Лонцького»), кладовища (серед них: Державний історико-культурний музей-заповідник «Личаківський цвинтар» у Львові, Лук'янівське кладовище – Державний історико-меморіальний Лук'янівський заповідник в Києві, інші) та інші місця масових поховань (наприклад, «Биківнянські могили» – Національний історико-меморіальний заповідник на Київщині), місця техногенних (Чорнобильська зона відчуження) та природних катастроф, численні пам'ятки фортифікаційної архітектури (замки і фортеці) з їх трагічними та містичними історіями.

Разом з тим, варто зазначити, що сьогодні «темний» туризм в Україні залишається практично недослідженим: окремі аспекти розвитку «темного» туризму знаходять відображення в нечисленних публікаціях у збірках наукових праць та інших виданнях (наприклад, [1-4] та ін.). Проте мають вони здебільшого фрагментарний характер. Комплексні ж наукові дослідження «темного» туризму, який має багато особливостей та специфічних рис, практично відсутні. Виходить, що у дослідженнях українських вчених-туризмознавців «темний» туризм залишається такою собі «білою плямою», що навряд чи можна вважати адекватним вимогам туристичного ринку.

Відсутні також і будь-які статистичні відомості, які характеризували б стан розвитку «темного» туризму в Україні.

Нами було проведене опитування (з використанням Google-форми, у мережі Facebook), головною метою якого було з'ясування, з одного боку, чи знають що-небудь наші співвітчизники про «темний» туризм, та, з іншого – чи відвідують місця, які можна розглядати як об'єкти «темного» туризму. В опитуванні взяли участь 310 респондентів (різних за віком, статтю та освітою), які відповідали на 19 питань анкети.

Як виявилося, 49% респондентів взагалі ніколи не чули раніше про «темний» туризм, 8% дали відповідь: «… щось чув (чула) про «темний» туризм, але не знаю, що це»; 26% – «… щось чув, але не заглиблювався в суть поняття «темний» туризм». Разом з тим, на питання: «Чи доводилося вам коли-небудь відвідувати некрополі, пантеони, меморіальні комплекси на місці колишніх концтаборів, меморіальні комплекси на місці загибелі великої кількості людей, інші подібні місця?» 75% респондентів дали ствердну відповідь (причому 40% учасників опитування вказали, що відвідували подібні об'єкти неодноразово, 35% – відвідували один раз). Таким чином, підтвердилася наша гіпотеза про те, що більшість наших співвітчизників, навіть не знаючи про так званий темний туризм, відвідували місця, які зарубіжні дослідники розглядають як об'єкти «темного» туризму. Військові музеї, колишні в'язниці, поля боїв та меморіали – це не повний список об'єктів, які називали респонденти, відповідаючи на ще одне з питань анкети.

Мотиви туристів, які відвідували місця, що так чи інакше пов'язані зі смертю, місця трагедій або експозиції, пов'язані з трагедіями, були різними: для 33% респондентів головною була можливість пізнання; 24% тих, хто взяв участь в опитуванні поставили на перше місце відвідання таких місць з поваги до трагічного минулого, співчуття; 23% – вказали, що основним мотивом була звичайна цікавість. 41% респондентів зазначили, що відвідували згадані об'єкти спеціально, оскільки саме вони були їм цікавими, а 39% – тому що такі об'єкти були частиною екскурсійної програми. Таким чином, бачимо, що дехто з туристів потрапляє в місця, що так чи інакше пов'язані зі смертю, місця трагедій або експозиції, пов'язані з трагедіями, ненавмисно (ці місця були не основним об'єктом подорожі, а просто були включені до екскурсійної програми). Є також туристи, які відвідують виставки, що експонують деякі об'єкти або речі, пов'язані з трагедіями, катастрофами, але тема смерті та жорстокості не є домінуючою в екскурсії. І ті, й інші туристи (їх, до речі, більшість) можуть навіть не здогадуватися про існування так званого темного туризму. Їх можуть більше цікавити лише історичні аспекти подій. Разом з тим, є й прихильники «темного» туризму, які цілеспрямовано відвідують місця, так чи інакше пов'язані зі смертю та людськими стражданнями. Ті чи інші мотиви подорожі також можуть надавати їй певного відтінку, причому цей «відтінок» може не співпадати з «відтінком», пов'язаним з особливістю самого відвідуваного об'єкта. Ф. Стоун [7] зазначає: «Темний» туризм не потребує «темних» туристів». Це можуть бути люди, зацікавлені у вивченні всіх аспектів цього життя та цього світу. І лише в такому випадку подібні подорожі виконуватимуть просвітницьку та виховну функцію.

«Темний» напрямок в туризмі є одним з найбільш дискусійних, особливо з точки зору етики та моралі. Попри це, він поступово може стати невід'ємною складової туристської індустрії. На відміну від традиційного, «темний туризм» тяжіє до місць смерті, кривавих битв, «присутності» привидів, і це часто означає, що такі пам'ятки мають трагічне або й зловісне минуле. Такі своєрідні «чорні плями» є у всьому світі, багато їх і в Україні. Разом з тим, більшість так званих об'єктів «темного» туризму мають важливе культурно-історичне

значення, багато з них охороняються законом як археологічні, історичні пам'ятки, пам'ятки архітектури. Багато туристів відвідують ці місця з метою вшанувати пам'ять загиблих або дізнатися що-небудь нове з історії своєї країни, побачити матеріальні свідоцтва минулих часів. Крім того, зазвичай такі об'єкти мають значний освітній та патріотично-виховний потенціал.

Найголовніше в подібних подорожах – зрозуміти специфіку місць, бути трохи стриманішими, проявляти повагу до померлих та поважати їх пам'ять. Хотілося б вірити, що в погоні за новими враженнями та гострими відчуттями люди не будуть переступати дуже тонку межу моралі, перетворюючи місця скорботи і трагедій в місця розваг. Адже певного «відтінку» своїй подорожі надаємо саме ми, своїми цілями та мотивами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бордун О. Ю., Деркач У. В. Теоретичні та прикладні засади дослідження похмурого туризму України // Науковий збірник. – Вип. 10. – К., 2014. – С. 62-72

2. Грищенко І. Є., Петрина Н. В. Об'єкти «темного» туризму: багатоаспектність та культурно-історичне значення // Конструктивна географія та раціональне використання природних ресурсів: Науковий збірник. – Вип. 6. – К., 2013. – С. 50 – 70.

3. Казьмирчук М. *Меморіальний* і *ностальгійний туризм* у *вітчизняних і зарубіжних дослідженнях* / Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія. - 2016. - Вип. 4. - С. 20-31.

4. Петрина Н. В., Федорченко Т. В. Нетрадиційні маршрути подорожей Україною. «Темний» туризм: Путівник. – К., 2018. – 35 с.

5. Institute for Dark Tourism Research. – [*On-line*], [*04/2018*]. – *Available at:* https://www.uclan.ac.uk/research/explore/groups/institute_for_dark_tourism_research.php

6. Rojek C. Ways of Escape: Modern transformations in leisure and travel. – London, 1993.

7. Stone Ph. Death, Dying and Dark Tourism in Contemporary Society: A Theoretical and Empirical Analysis – Lancashire, 2010.

8. Stone Ph. A dark tourism spectrum: Towards a typology of death and macabre related tourist sites, attractions and exhibitions // Tourism: An Interdisciplinary International Journal. – 2010. –[*On-line*], [*03/2017*]. – *Available online at*: https://works.bepress.com/philip_stone/

ПСИХОЛОГІЯ

УДК 159.95

Маргарита Маковій,
студентка 3 курсу
спеціальності «Дошкільна освіта»
ДВНЗ «Криворізький педагогічний університет»
(м. Кривий Ріг)

РОЗВИТОК ТВОРЧОЇ УЯВИ ДІТЕЙ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГЧНА ПРОБЛЕМА

У статті розглядається питання необхідності розвитку творчої уяви дітей в системі сучасної дошкільної освіти. Здійснено аналіз досліджень педагогів і психологів присвячених цьому питанню,обґрунтовано стадії,етапи розвитку творчої уяви в період дошкільного дитинства.

Ключові слова: *творча уява, творчість, діти дошкільного віку, виховання розвиток.*

The article considers the necessity of developing the creative imagination of children in the system of modern preschool education. The analysis of researches of teachers and psychologists devoted to this issue is carried out, the stages, stages of development of creative imagination in the period of pre-school childhood are grounded.

Keywords: *creative imagination, creativity, children of preschool age, upbringing development.*

На початку третього тисячоліття відновлення всіх сфер культури, здійснення демократичних реформ, які орієнтуються на національні й загальнолюдські цінності, відродження духовного потенціалу України створюють соціальне замовлення на творчу особистість яка здатна у будь якій ситуації знайти креативне рішення. Невід'ємною властивістю креативної особистості є творча уява, сенситивним періодом для розвитку якої обґрунтовано вважається дошкільний вік. Завдяки уяві будь-яка дитяча діяльність набуває цілеспрямованого характеру. До того ж, із розвитком уяви та мови діти оволодівають довільними пізнавальними процесами: ставлять мету, наприклад, запам'ятати, спрямовують свої зусилля на її досягнення.

Концептуальну основу даної проблеми подають у своїх дослідженнях такі психологи, як Ю. Бабаєва, Л. Венгер, С. Волощук, М. Вовчик-Блакитна, О. Дяченко, О. Запорожець, С. Кисельова, Г. Костюк, С. Кулачківська, І. Медведєва, І. Тітов. На особливому значенні періоду дошкільного дитинства для розвитку уяви як властивості творчої особисті наголошується у фундаментальних дослідженнях класиків психології Л. Виготського, В. Дружиніна, Д. Ельконіна, І. Ільясова, В. Кудрявцева, О. Леонтьева, А. Матюшкіна, Ф. Фрадкіна, М. Холодна, Н. Шумакова, та ін. Розглядали уяву як встановлення нових асоціацій Т. Рібо і Т. Селлі. У дослідженні Л. Дайлелла,

М. Ватсона виділені рівні розвитку зв'язку уяви дитини з реальною дійсністю, та ін.

Творча уява – це такий вид уяви, в ході якої людина самостійно створює нові образи та ідеї, що представляють цінність для інших людей або суспільства в цілому, і які втілюються («кристалізуються») у конкретні оригінальні продукти діяльності. Творча уява є необхідним компонентом і основою всіх видів діяльності людини [1].

За В. Кудрявцевим, творча уява є загальною властивістю свідомості, початковою «клітиною», з якої розвивається усе багатство суб'єктивного світу дитини. За допомогою творчої уяви створюються образи таких предметів та явищ, що ніколи раніше не сприймалися.

Л. Виготський, О. Дьяченко, Г. Кирилова зазначають, що творча уява як інтелектуальна діяльність через створення та втілення нових образів, виникає та починає безпосередньо розвиватися саме в дошкільному віці [2, с. 25]. Л. Виготський виділив чотири стадії розвитку уяви у дітей дошкільного віку:

1) перехід від пасивної уяви до творчої;

2) творча уява характеризується таким процесом, як анімізм, або одухотворення предметів;

3) третя стадія характеризується грою. Ігри діляться на два типи: експериментальні (дають певні знання та пояснюють природу речей) та творчі (головна роль);

4) виникає романтична творчість (здебільшого даний етап складають образи) [2. с. 89].

Образи творчої уяви за Ж. Піаже виникають у такому порядку:

1. Статичні образи, що дають близьке до сприймання відображення дійсності

2. Кінетичні образи, що відображають зміни просторових положень об'єктів

3. Трансформовані образи, що відображають зміни форм [3, с. 247].

Психолог О. Дьяченко виділила два етапи у розвитку творчої уяви:

Перший – у 4-5 р. Виникає планування, але воно поширюється тільки на наступний крок, а не на весь ланцюжок дій;

Другий – 6-7 років. Уява проявляється як вільне оперування засвоєних на попередньому етапі зразків поведінки [4].

Психологи О. Леонтьєв, С. Рубінштейн стверджували що творча уява розвивається в діяльності образотворчій, конструюванні , грі ,праці і ін.

В. Давидов стверджував, що творча уява формується на основі ігрової діяльності дитини і дозволяє їй проводити у своїх діях перенесення властивостей одних речей на інші. Науковці зазначають, що всі необхідні якості уяви (широта, довільність, стійкість, яскравість, оригінальність) виникають не спонтанно, а при умові систематичного впливу з боку дорослих. Розвиток уяви у дітей дошкільного віку найбільш ефективно здійснюється в ході групової роботи [5, с. 34].

Використання вихователем в своїй роботі різних вправ наприклад: «Чи таке буває?» «Закінчи розповідь», «Яка я квітка», творчих завдань таких як

«Скажи чому рибка не може жити на дереві?», «Домалюй зображення», «На що схожа пляма?», ігор дослідницького характеру «Гномик», «Придумай свій танок» сприяє активізації та розвитку творчої уяви дітей. У повсякденній діяльності дорослий постійно взаємодіє з дитиною. Наприклад на прогулянці задає завдання на розвиток уяви: «На що схожа ця хмаринка?», «Як співає ця пташка?», «Що вам нагадує крона цього дерева?». У процесі трудової діяльності: «Давайте уявимо що яка рослина виросте із насіння що ми посадили з вами?» тощо.

Творча уява розвивається у мовленні (складання казок, оповідань, загадок), конструюванні, музичній діяльності. Зростає довільність уяви, що відкриває можливість для створення перших завершених продуктів творчості. Дошкільник не створює нічого принципово нового з погляду суспільної культури. Характеристика новизни образів має значення тільки для самої дитини [1].

Проблема розвитку творчої уяви є важливою для сучасного навчання і виховання особистості дитини. Дорослий повинен організувати спеціальні умови для розвитку уяви в процесі різноманітних видів діяльності. До засобів розвитку належать ігри , вправи ,проблемні завдання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абрамова Г. С. Возрасная психология / Г. С. Абрамова // Воображения и творчество в детском возрасте : учебное пособие для студентов вузов. – М. : Академический Проект ; Екатеринбург : Деловая книга, 2000. – С. 168-193.

2. Выготский Л. С. Воображение и творчество в детском возрасте / Л. С. Выготский. – СПб., 1997. – 140 с.

3. Дьяченко О. М. О некоторых особенностях развития воображения у детей дошкольного возраста / О. М. Дьяченко, А. М. Кирилова // Вопросы психологии. – 1999. – № 2. – С. 107-114.

4. Леонтьев А. Н. Проблемы развития психики : монография / *А. Н. Леонтьев.* – 4-издание. – Москва : Издательство Московского университета, 1981. – 584 с.

5. М'ясоїд П. А. Загальна психологія / П. А. М'ясоїд // Уява : навч. посіб. – 3-тє вид, випр. – К. : Вища шк. 2004. – С. 323-348 .

Науковий керівник *– Суятинова К. Є. кандидат педагогічних наук, викладач кафедри дошкільної та технологічної освіти ДВНЗ «Криворізький педагогічний університет».*

РЕЦЕНЗІЯ

на монографію
«Професійна підготовка майбутніх учителів географії: картографічна складова»

кандидата педагогічних наук, викладача кафедри географії, екології та методики навчання В. М. Носаченка,
кандидата педагогічних наук, професора кафедри педагогіки А. П. Розсохи,
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

Оновлення сучасної системи освіти, удосконалення системи професійної підготовки майбутніх учителів географії вимагає посиленої уваги до формування географічно-просторового мислення молоді, сучасне розуміння та адекватне оцінювання географічних процесів і явищ, охорону навколишнього середовища, в зв'язку з чим подолання формалізму в професійній діяльності вчителя географії, підвищення рівня його картографічної підготовки є актуальною проблемою сучасної професійної освіти.

У рецензованій монографії подано характеристику сучасної системи підготовки майбутніх учителів географії у вищій школі України, проведено її компаративний аналіз з аналогічною підготовкою в закордонних вищих навчальних закладах; конкретизовано та розкрито сутність поняття «картографічна компетентність»; обґрунтовано теоретико-методологічні засади компетентнісного підходу в системі вищої професійної освіти.

Відзначимо, що структура монографії «Професійна підготовка майбутніх учителів географії: картографічна складова» витримана у контексті сучасних методологічних наукових положень і підходів структурування. Збагачення розділів переліком літератури, завданнями практикуму, словником дозволяє ґрунтовніше і глибше зрозуміти потребу розвитку картографічних знань, умінь і навичок та активності підростаючого покоління, визначити їх закономірності у процесі вивчення картографії. На основі проблемних завдань, самостійної навчальної та пошукової роботи, розвитку особистісних якостей, картографічної культури, посилення мотивації навчання та ціннісних орієнтацій професійної діяльності, розглядаються педагогічні умови формування картографічної компетентності майбутніх учителів географії в умовах інтерактивного освітнього середовища як засобу набуття життєвої компетентності суб'єктів педагогічного процесу.

Особливої уваги заслуговує представлене в монографії науково-методичне забезпечення процесу формування картографічної компетентності майбутніх учителів географії в процесі фахової підготовки, сутність якого

полягає у конструюванні навчально-виховного змісту, розширення дидактичних засад його практичного застосування, вибудованих на: логічній єдності міжпредметних зв'язків між знаннями студентів-географів, здобутими під час вивчення географічних дисциплін і знаннями, творчими вміннями та практичними навичками, здобутими під час роботи з картами; інтегруванні навчально-виховного матеріалу, в якому найбільш адекватно відображена ідея цілісності навколишнього середовища, що сприяє формуванню творчого підходу до його пізнання; диференціації навчального матеріалу та організації самостійних досліджень в ході навчально-польових практик, спрямованих на формування картографічної компетентності; індивідуалізації навчально-пізнавальної і практичної пошукової діяльності студентів; застосуванні діяльнісно-практичного підходу, який забезпечує значні можливості щодо реалізації здобутих картографічних знань. Працюючи за розробленою методикою, автори виявляють, передусім, залежність між суспільною потребою переходу від предметного до індивідуально-розвивального навчання, особистісно орієнтованою методикою викладання і якістю сучасної підготовки до розв'язання завдань і ситуацій освітнього процесу.

Висновок: подана на рецензування монографія «Професійна підготовка майбутніх учителів географії: картографічна складова» В. М. Носаченка, А. П. Розсохи відповідає вимогам до укладання монографій і може бути рекомендована для використання студентами, магістрами, аспірантами, викладачами.

Рецензент:
доктор географічних наук, професор,
завідувач кафедри геодезії та картографії
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка Л. М. Даценко

РЕЦЕНЗІЯ

на монографію
«Професійна підготовка майбутніх учителів географії: картографічна складова»

кандидата педагогічних наук, викладача кафедри географії, екології та методики навчання В. М. Носаченка,
кандидата педагогічних наук, професора кафедри педагогіки А. П. Розсохи,
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

Монографія Носаченка В. М., Розсохи А. П. присвячена актуальній проблемі формування картографічної компетентності майбутніх учителів географії в процесі фахової підготовки. Адже розбудова системи освіти, її реформування відповідно до сучасного рівня світових стандартів вимагають удосконалення підготовки кваліфікованих, компетентних фахівців. З огляду на це сучасна система професійно-педагогічної підготовки в цілому та процес формування картографічної компетентності майбутніх учителів географії зокрема потребує якісної переорієнтації навчальних програм, підручників та навчально-методичного забезпечення, заснованої на компетентнісному підході.

Ознакою сучасної освіти є модернізація знань, подолання протиріччя між стандартизованим навчанням та індивідуальними здібностями кожного, між досягненнями географічної науки і реальними пізнавальними можливостями й практичними навичками студентів-географів у роботі з картографічними джерелами знань, між спеціалізацією навчання і проблемами багатостороннього творчого розвитку особистості – на що спрямовано процес формування картографічної компетентності майбутніх учителів географії. Авторами запропоновано розроблені принципи відбору інформації для засвоєння змісту навчального матеріалу картографічних дисциплін та визначено їх місце у шкільній освіті, що надає роботі вагомості в рамках сучасних науково-педагогічних досліджень.

Аналіз науково-педагогічних джерел та сучасної педагогічної практики засвідчує, що рівень картографічної грамотності майбутніх фахівців не завжди відповідає вимогам професійного стандарту, на сьогодні відсутні спеціальні наукові праці, присвячені формуванню картографічної компетентності майбутніх учителів географії у процесі фахової підготовки.

Структура монографії є логічною та виваженою. Праця складається з передмови, трьох розділів, ґрунтовної післямови, змістовних додатків, списку використаних джерел. Позитивним є те, що авторами відповідно до структури

картографічної компетентності майбутніх учителів географії визначено критерії (мотиваційний, когнітивний, діяльнісний), показники та рівні (недостатній, достатній та високий) сформованості у майбутніх учителів географії картографічної компетентності.

Таким чином, монографія «Професійна підготовка майбутніх учителів географії: картографічна складова» А. П. Розсохи і В. М. Носаченка відповідає вимогам до укладання монографій, може бути рекомендована для використання студентами, аспірантами, викладачами.

Рецензент:
кандидат педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри географії,
екології та методики навчання
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький
державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди» Б. О. Чернов

ДЛЯ НОТАТОК

ЗМІСТ

Колектив кафедри географії, екології та методики навчання. УЧЕНИЙ, ДИДАКТИК, ПРАКТИК **5**

ОСВІТА / ПЕДАГОГІКА

Бившева Тамара, Погода Олена. РОЛЬ ФОРТЕПІАННОГО АНСАМБЛЮ У ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИКИ **10**

Болілий Сергій. ВИХОВНИЙ ВПЛИВ КОЛЕКТИВУ НА ОСОБИСТІСТЬ **14**

Брюханова Тетяна, Малахова Жанна. ВПЛИВ ІННОВАЦІЙНИХ ФІЗКУЛЬТУРНО-ОЗДОРОВЧІХ ТЕХНОЛОГІЙ НА РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ **18**

Денисенко Юлія. ВИКОРИСТАННЯ НАОЧНОСТІ НА УРОКАХ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ **22**

Ельбрехт Ольга. ПРОБЛЕМИ НАВЧАЛЬНОГО КНИГОВИДАННЯ: РЕАЛІЇ І ПЕРСПЕКТИВИ **26**

Захарчук Вікторія. РОЗВИТОК МОВЛЕННЄВОЇ МОТИВАЦІЇ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ **30**

Кобржицький Всеволод. ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ МІЖНАРОДНОГО ТУРИЗМУ **33**

Левченко Олександр. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ **37**

Мартинюк Оксана. РЕФОРМИ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ. ДОСВІД НІМЕЧЧИНИ **41**

Николюк Ольга. РОЗВИТОК УПРАВЛІННЯ СИСТЕМОЮ ОСВІТИ В РЕСПУБЛІЦІ КОРЕЯ **44**

Носаченко Володимир. ЗМІСТ СПЕЦКУРСУ «ФОРМУВАННЯ КАРТОГРАФІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ГЕОГРАФІЇ» **49**

Савченко Зоя. ФОРМУВАННЯ ЧИТАЦЬКОЇ КУЛЬТУРИ СТАРШОКЛАСНИКІВ НА ФАКУЛЬТАТИВНИХ ЗАНЯТТЯХ ІЗ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ **55**

Трускавецький Степан. ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ ЯК НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА **60**

Цах Юлія. ВПРОВАДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ **63**

Яресько Ольга. ШКІЛЬНИЙ ПІДРУЧНИК: ДОСВІД ФРАНЦІЇ **68**

ІСТОРІЯ

Березанська Ярина. ВПЛИВ ВЕЛИКИХ ГЕОГРАФІЧНИХ ВІДКРИТТІВ НА ОНОВЛЕННЯ ГЕОГРАФІЧНИХ ЗНАНЬ **70**

Ващенко Анна. ДОКУМЕНТОЗНАВЧА ОСВІТА В УКРАЇНІ **75**

Ващенко Сергій, Носаченко Володимир. РЕФОРМУВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНОГО ПОДІЛУ УСРР У 1932 Р. **78**

Скригонюк Наталія. ХАРКІВСЬКЕ ІСТОРИКО-ФІЛОЛОГІЧНЕ ТОВАРИСТВО: СТВОРЕННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ **80**

ПРАВО

Близнюк Ігор. ТИПОВІ СПОСОБИ НЕЗАКОННОГО ВВЕЗЕННЯ ПІДРОБЛЕНИХ ЗАСОБІВ ЗАХИСТУ РОСЛИН НА ТЕРИТОРІЮ УКРАЇНИ **84**

Сахарова Олена. СУЧАСНІ ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ЩОДО ПОДОЛАННЯ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ **88**

ПОЛІТОЛОГІЯ

Денисенко Юлія. РОЛЬ МОЛОДІ У ФОРМУВАННІ ДЕМОКРАТИЧНОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ **93**

ФІЛОЛОГІЯ

Галаур Світлана. СИНГРАФЕМНА СТРУКТУРАЦІЯ ТЕКСТІВ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ХУДОЖНЬОЇ ПРОЗИ **97**

Скригонюк Наталія. ОСОБЛИВОСТІ УТВОРЕННЯ ПОРІВНЯННЯ ТА ЇХ КОМБІНАЦІЙ У ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ВИРАЗАХ **101**

МЕНЕДЖЕНТ

Тимкован Владислава. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА **105**

Яремко Анастасія, Балдинюк Анатолій. УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВА **107**

МАРКЕТИНГ

Молодцова Ольга, Яремко Анастасія. РЕКЛАМА ЯК ЗАСІБ ВПЛИВУ НА СВІДОМІСТЬ СПОЖИВАЧІВ **112**

ФІНАНСИ / ПІДПРИЄМНИЦТВО

Голота Василь. ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ПІДПРИЄМСТВА: ФАКТОРИ ВПЛИВУ ТА ШЛЯХИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ **117**

Кузьменко Оксана. ТОРГОВІ ПРОБЛЕМИ, ЯКІ СТОЯТЬ ПЕРЕД КРАЇНАМИ, ЩО РОЗВИВАЮТЬСЯ **120**

ЕКОНОМІКА

Голота Василь. СИСТЕМА ЗАГРОЗ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА **123**

Тимкован Владислава. ВПЛИВ НЕГАТИВНИХ ФАКТОРІВ НА ЕКОНОМІЧНУ БЕЗПЕКУ ДЕРЖАВИ **127**

БІОЛОГІЯ

Коляда Катерина. РІЗНОМАНІТНІСТЬ І СУЧАСНИЙ СТАН ВИВЧЕННЯ РІДКІСНОЇ ФАУНИ КАНІВСЬКОГО ПРИРОДНОГО ЗАПОВІДНИКА **130**

Литвинчук Богдана. ОСОБЛИВОСТІ БІОЛОГІЇ ТА РІВЕНЬ ШКІДЛИВОСТІ КАПУСТЯНКИ ЗВИЧАЙНОЇ В АГРОЦЕНОЗАХ ОВОЧЕВИХ КУЛЬТУР **135**

Січкар Євгеній. СТАН І ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ПЛОДОВО-ЯГІДНИХ КУЛЬТУР ВІД АҐРУСОВОЇ ВОГНІВКИ (ZOPHODIA GROSSULARIELLA) **138**

Цибань Андрій. БІОРИТМИ ТА ПРАЦЕЗДАТНІСТЬ **141**

ГЕОГРАФІЯ

Козаченко Юлія. ЕСТЕТИЧНІ ВЛАСТИВОСТІ ЛАНДШАФТУ ЯК СКЛАДОВА РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТЕРИТОРІЇ **145**

Сергієнко Галина. ВПЛИВ АГРОЛАНШАФТІВ ЗАБРУДНЕНИХ ПЕСТИЦИДАМИ НА ЗДОРОВ'Я НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ **148**

БЕЗПЕКА ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ / ЦИВІЛЬНА БЕЗПЕКА

Агафонова Ірина. РАЦІОНАЛЬНЕ ХАРЧУВАННЯ СУЧАСНИХ ШКОЛЯРІВ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖЕННЯ **153**

Болілий Сергій. ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ У ВЧЕННЯХ РИМСЬКОГО КЛУБУ **157**

Левченко Олександр. ЗАКОНОДАВЧА БАЗА УКРАЇНИ З ПИТАНЬ ПОЖЕЖНОЇ БЕЗПЕКИ **160**

Литвин Андрій. ПРОБЛЕМИ БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ЛЮДИНИ ТА СУСПІЛЬСТВА **163**

Скригонюк Наталія. ВЕГЕТАРІАНСТВО: ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ **165**

Трускавецький Степан. ШКІДЛИВІ ЗВИЧКИ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ В КОНТЕКСТІ ПРОФІЛАКТИЧНИХ ЗАХОДІВ **169**

ТУРИЗМ

Бурдюг Оксана. ВОЛОНТЕРСЬКИЙ ТУРИЗМ ЯК ПЕРСПЕКТИВНИЙ НАПРЯМОК ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У МЕЖАХ ПРИРОДООХОРОННИХ ТЕРИТОРІЙ **173**

Горковенко Оксана. ДИТЯЧИЙ СПЕЛЕОТУРИМЗ: МОЖЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ТА ПІЗНАВАЛЬНЕ ЗНАЧЕННЯ **177**

Могілевська Єлизавета. ДЕРЖАВНІ УСТАНОВИ, ЩО ЗАЙМАЮТЬСЯ РОЗВИТКОМ ТУРИЗМУ В ЛАТВІЇ **181**

Федорченко Тетяна, Петрина Наталія. «ТЕМНИЙ» ТУРИЗМ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН **184**

ПСИХОЛОГІЯ

Маковій Маргарита. РОЗВИТОК ТВОРЧОЇ УЯВИ ДІТЕЙ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГЧНА ПРОБЛЕМА **189**

РЕЦЕНЗІЇ

Даценко Людмила. РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ «ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ГЕОГРАФІЇ: КАРТОГРАФІЧНА СКЛАДОВА» **192**

Чернов Борис. РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ «ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ГЕОГРАФІЇ: КАРТОГРАФІЧНА СКЛАДОВА» **196**

МАТЕРІАЛИ
VIII МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ ІНТЕРНЕТ-КОНФЕРЕНЦІЇ
«СУЧАСНА ГУМАНІТАРИСТИКА»

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Комп'ютерне верстання:
Ващенко Сергій,
Носаченко Володимир

Дизайн:
Шокірова Заріна,
Шпитальова Олена

Видавець:
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»
Адреса редакційної колегії:
«Сучасна гуманітаристика»,
навчально-науковий відділ (каб. 203),
вул. Сухомлинського, 30,
м. Переяслав-Хмельницький,
Київська обл., 08401,
тел.: (045-67) 5-46-44,
e-mail: humanitarium.online@gmail.com
сайт: humanitarium.online
Навчально-науковий відділ: www.facebook.com/naukapereiaslav
Сучасна гуманітаристика: www.facebook.com/m.humanities

ISSN 2522-4891

MATERIALS OF THE
VIII INTERNATIONAL SCIENTIFIC-PRACTICAL INTERNET-CONFERENCE
«MODERN HUMANITIES»

SCIENTIFIC EDITION

Computer layout:
Vashchenko Serhii,
Nosachenko Volodymyr

Design:
Shokirova Zarina,
Shpytaliova Olena

Publisher:
SHEI «Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda
State Pedagogical University»
Address of the Editorial Board:
«Modern Humanities»,
Educational and Research Department (office 203),
Sukhomlynskoho Str., 30,
Pereiaslav-Khmelnytskyi,
Kyiv reg., 08401,
phone: (045-67) 5-46-44,
e-mail: humanitarium.online@gmail.com
website: humanitarium.online
Educational and Research Department: www.facebook.com/naukapereiaslav
Modern Humanities: www.facebook.com/m.humanities

ISSN 2522-4891

ISSN 2522-4891